

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ.

~~~~~

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM-TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

~~~~~

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PATZNER ISTVÁN,
FŐTITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM-
TÁRSULAT.

~~~~~

VII. (UJ) ÉVFOLYAM.

~~~~~

TEMESVÁROTT.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.

1891.

301587

MAGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A hetedik évfolyam általános tartalma:

I. FÜZET.

A pestis pusztítása Délmagyarországon 1738—1740. Dr. <i>Számek Györgytől</i>	1
Nagy-Ószön és Csáktornyan lelt friesachi érmeink. — Dr. <i>Raymann Ferencz</i> után	13
A kegyes tanítórendiek temesvári társházának és a főgymnasiumnak története (Vége). <i>Pfeiffer Antaltól</i>	18
ADATTÁR: A Bibich János részére kiállított és a heti vásárookra vonatkozó pátenst. Közli: <i>Baróti Lajos</i>	52
Mibe került az élet a mult század első felében Temesvárott és a Temesi Bánságban általában. — Közli: <i>Baróti Lajos</i>	53
TÁRCZA: Rendes havi választmányi ülés 1801. január 31-én	56
" " " " " márczius 7-én	60
Egyveleg	66

II. ÉS III. FÜZET: EMLÉKKÖNYV.

Előszó	1
Az ünnepélyes megnyitó közgyűlés. — <i>Patzner Istvántól</i>	3
Megnyitó beszéd. Tartotta mélt. és ftdő cserneki és tarkeői <i>Dessewffy Sándor</i> , csanádi püspök, társulati védnök	17
Felolvasás. Tartotta <i>Pulszky Ferencz</i> , a társulat tiszteletbeli tagja	25
Főtitkári jelentés. Felolvasta <i>Patzner István</i>	31
Délmagyarország vagyis a csanádi püspökség egyházi állapotáról a XIV. században. Felolvasta dr. <i>Ortvay Tivadar</i>	42
FÜGGELÉK: Rendes havi választmányi ülés 1891. ápril 25-én	75
" " " " " május 30-án	84
" " " " " július 6-án	87

IV. FÜZET.

Délmagyarország őskori régiségleletei. — <i>Milleker Bódogtól</i>	1
Az 1991. évi délmagyarországi ipar- és mezőgazdasági kiállítás XVI. (műrégészeti) csoportja. — Közli: <i>Patzner István</i>	72
TÁRCZA: Rendes havi választmányi ülés 1891. október 31-én	82
Tagok jegyzéke	93

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PATZNER ISTVÁN,

FŐTITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

VII. ÉVFOLYAM. — I. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1891.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

VII. ÉVFOLYAM.

1891.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

I. FÜZET.

A pestis pusztítása Délmagyarországon 1738–1740-ig.

Alig szabadult fel Délmagyarország a török járom alól, s még jóformán mindenki érezte a török uralom szülte nyomorúság utókövetkezményeit: máris egy veszedelmes ellenség kezdte végelpusztítással fenyegetni ez országrészt. Mig a török elleni küzdelemben látható volt az ellenség, saját belátása szerint védhette magát mindenki; ember ember ellen küzdött, remélve sorsának esetleges javulását: addig most láthatatlan volt az ellen, s legtöbbször a küzdelem is meddő maradt; azon vette az ember magát észre, hogy az ellenség hatalmába jutott, s ettől kezdve csak azt leste mindenki, mikor küldi hosszú szenvedés után a túlvilágra. Értem ez ellenség alatt az 1738–1740-ig dühöngő pestist. E betegség heves lázzal kezdődött s rövid idő alatt mérges daganat keletkezett az ember fején, sőt a test többi részein is; az ember, ha azonnal orvosi segélyben nem részesült, rövid pár órai kínlódás után menthetetlenül elpusztult.

Már az 1737-ik év október havában híre járt, hogy az osztrák csapatok behozták Erdélybe keleti Oláhországból a ragályt, de erről hivatalos jelentés csak az 1738. év január havában jött. Noha a legelső hírek vétele után Temesvárott és a vidéken minden lehető védelmi intézkedést megtettek a hivatalos körök, hogy a ragályt távoltartsák, mégis már február havában a katonák közül többen beléestek, sőt márczius havában már több polgár is megkapta. Ennek oka leginkább onnan eredt, mert kezdetben még az orvosok sem tartották ezt ragályos fertőző betegségnak, hanem pusztán lázas keléseknek, melyek nem ragályosak, s egyáltalán nem akarták elhinni, hogy a betegsései esetek azonosak az Erdélyben dühöngő pestissel. A

február 19-éről kelt hivatalos jelentés ekképen szól: „Den 19. Februar 1738 ist Einer gestorben mit malignischem Fieber mit Beull in der Schooss. . . . Nachdem wür sehen, dass ob wohlen diese bubones zwar nicht pestilentialisch jedoch malignisch und ansteckend seynd, und dass das Ubel immerzue sich vermehre, als erachten wür, sothanenn Ubel vorbeigen zu können, nach ohnmassgeblich gehorsambsten Vorschlag, sothanes Grün. Bataillon von denen Anderen völlig zusepariren. . . .”¹⁾

Délmagyarország a török elűzetése után 1788-ig osztrák provinciának tekintett, melynek igazgatása külön kormányzóság kezébe volt letéve; ez kezdetben tisztán katonai volt, az osztrák császár, vagy jobban mondva az osztrák hadügy-miniszter fenhatósága alatt; e kormányzóság élén a hadtestparancsnok állott.

E kormányzóság látván a baj veszélyes voltát, tagjaiból egészségügyi bizottságot szervezett, melynek kötelessége volt, e veszély elhárítására szükséges eszközökről gondoskodni.

Ez intézkedéssel egyidejűleg jelentést tett e bajról a bécsi udvarnak.

Az egészségügyi bizottság már az első betegesedési esetek alkalmával azon volt, hogy a betegek alkalmas helyeken, még pedig lehetőleg a városon kívül teljesen elkülöníttessenek.

Erre nézve alkalmasnak találtatott a praesidens-, a mai szerb püspöki kert helyén fekvő tizenhárom házból álló terület, és a közeli erdőben fekvő vadászlak; nyolcz hónapra ki is bérelték e helyeket.

Ő Felsége, amint a Temesi Bánság szomorú egészségi állapotairól hivatalosan értesült, Bécsben egy központi udvari egészségügyi bizottságot szerveztetett, a melynek kötelessége volt e veszély továbbterjedésének meggátlására és teljes megszüntetésére alkalmas utasításokat kidolgozni.

Don Jean Conte Scotti temesvári hadtestparancsnok felsőbb utasítás szerint az elkülönített betegek számára kellő orvosi segélyről gondoskodott. — A központi egészségügyi bizottság helybenhagyta a helybelinek intézkedéseit, elrendelte továbbá, hogy a betegek az ápoláson kívül valamennyien vallási vigaszban is részesüljenek. — A betegek gyógyításával foglalkozó orvosoknak tiltva volt az egészséges városrészben megjelenniök, vagy az egészségesekkel érintkezniök. A központi bizottság elrendelte még, hogy mindennemű küldeményt vagy levelet, mely

¹⁾ Katonai levéltár adatai.

Temesvárról Bécsbe volt küldendő, az előirt szabályok szerint desinficiáljanak; nemkülönben meghagyta a bánati kormányzóságnak, hogy az udvari irodához időről-időre hivatalos jelentést tegyen az egészségi állapotról.

Temesvárrott e tájban nem igen voltak bőviben az orvosok, s a kik voltak, azok is többnyire katonaorvosok vagy chirurgusok voltak; rendes egészségi viszonyok között ezek megfelelték tőlük telhetőleg a kívánalmaknak, de most, midőn folyton több és több lett a beteg, nem győzték a munkát; a miért is az udvari kamara ezt belátva, több orvost küldött az itteniek segítségére és hogy őket e nagy és önfeláldozó munkájukban mintegy serkentse, fizetésüket tetemesen felemelte, úgy hogy pl. Zaching Simon ezredorvosnak havonként 100 pengő forint. Hormayer György chirurgusnak havonként 50 pengő forint fizetése volt; lakás és fuvarbéren kívül naponként 3 pengő forint napidíjat is kaptak; ez azon korban nem megvetendő díjazás volt.¹⁾

Hogy a központi egészségügyi bizottságnak már az első alkalomkor mily messze terjedők voltak intézkedései, a következőkből is kitűnik: amint ugyanis tudomására jött, hogy már egyes magánházakba is befészkelte magát e ragály, elrendelte, hogy mindazon lakás, a hol ilyen beteg volt, 14 napig zárva maradjon s csak miután kellő módon desinficiáltatott, lehet azt ismét igénybe venni; — a Dunán, Tiszán és Maroson való átkelést eltiltotta; — két vesztegzár-intézetet állítatott fel Uj-Aradon és Szegeden; az igaz, hogy e két épület számítva arra, hogy e ragályt sikerülend rövid idő alatt teljesen elfojtani, csak deszkából volt felállítva; minden átutazó e vesztegzár-intézet egyikén köteles volt jelentkezni, s csak miután kiállítatott számára a személyleírását magában foglaló egészségi bizonyítvány, melyet úgy a katonai mint a városi hatóságnak is láttamoznia kellett, folytathatta tovább útját.

Délmagyarország teljesen el volt zárva az ország többi részeitől, s félni lehetett, hogy ezáltal e vidéken majd éhség fog beállani, a minek kikerülése végett kihirdettetett, hogy Szegeden és Aradon biztosok felügyelete mellett egészséges és olcsó élelmiszert vásárolhat mindenki.

III. Károly magyar király márczius 24-én egy hosszú leiratot küldött, melyben az eddigi intézkedéseket helybenhagyja s azok pontos foganatosítását elrendeli, s ezek áthágóit a lehető legszigorúbban büntettetni kívánja.

¹⁾ Katonai levéltár.

A betegség által megfertőztetett századok az utasításokhoz híven a fennebb említett tizenhárom örmény házban és a vadász-lakban szállásoltattak el, mely helyek egészségügyi szempontból a legalkalmasabbak voltak e célra, a mennyiben a legmagasabb helyen feküdtek és jó vízben bővelkedtek; úgy ezen, mint a többi kórháznak berendezett épületet teljesen elkerítették, nehogy valaki közelükbe jusson, s őrizetükre állandóan több katona volt kirendelve. Ezekhez hasonlóan a polgári betegek számára is rendeztetett be több kórház a városon kívül, és pedig a tizenhárom háztól 200 ölnyre nyugat felé egy húsz beteg számára alkalmas házat emeltek, a mely mint leírása mutatja, szintén emelkedettebb helyen feküdt; az e kórházhoz rendelt orvos szintén ott lakott a kórház mellé épített külön lakásban; a másik kórház pedig a praesidens-kerttől északra 1400 lépésnyire feküdt; ez két részből állott: az egyikben huszonegy beteg számára volt hely, a másikban pedig ötven számára, a kisebbik kórházba küldettek a veszélyes betegek.

Május havában a ragály már Temesvár falain kívül is szedte áldozatait; mindig több és több volt a beteg úgy a nagy mint a kis Palánkon (Temesvár falain kívül eső városrészek). Rövid idő múlva már több közellevő községben is jelentkezett a pestis, így: Szent-Andráson, Kalácsán, Bencseken, Csernegyházán, Lippán, Jescheniczán.

Nem lévén kezdetben e helyeken elegendő orvos, ki a kellő óvintézkedéseket megtette volna: a baj rövid idő alatt annyira elmérgesedett, hogy helyenkint az első napokban 28 betegesedési eset is előfordult, s a betegek közül vajmi ritkán szabadult meg egy-kettő.

Amint híre jött a Temesvárotti működő egészségügyi bizottsághoz a vidéken jelentkező veszélynek, a bizottság azonnal megtette az első lépést, hogy a legszükségesebb óvrendszabályok azonnal foganatosíttassanak. Persze ez kezdetben rendkívül nagy nehézséggel járt, mert a betegség leginkább a szegény nép között dühöngött, a mely részint mert nagy mértékben babonás volt, részint mert sanyarú körülményei miatt szokatlanok voltak e rendszabályok, teljes erővel ellentállott azoknak, mondván: Isten büntetése ez, hasztalan az ő akaratával szembeszállni. Karhatalomra volt tehát szükség majdnem minden községben, hogy az orvos bebocsáttassék, s hogy az előírt rendszabályokat pontosan megtartsa mindenki.

Az egészségügyi bizottság köriratban közölte minden községgel a védelmi módokat, melyeknek egyik leghathatósabbika

volt az, hogy senkit sem volt szabad a községbe bebocsátani, a kinek hivatalos orvosi bizonyítványa nem volt, a mely egészséges voltát bizonyította.

A veszélynek e nagymérvű fokozódása szükségessé tévé, hogy az intéző körök az orvosok számát szaporítsák; a bécsi udvar meg is tett mindent ezen téren úgy, hogy már május havában négy orvost és öt chirurgust rendeltetett Temesvárra, kiknek köteleességévé tétetett úgy helyben, mint a vidéken tőlük telhetőleg a veszély elhárítására közreműködni.

S hogy az egészségügyi bizottság intézkedései annál pontosabban végrehajtassanak, Ő Felsége május hatodikán ismételtlen terjedelmesebb leiratot küldött, melyben az eddigi intézkedések megtartása mellett újak is foglaltatnak, s azok végrehajtását szoros köteleességükké tette az intéző köröknek.

A bécsi udvart, nemkülönben a helybeli kormányzóságot nem lehet hanyagsággal vádolni; s hogy ez intézkedéseknek csak kis mértékben volt foganatjuk, annak egyedüli oka részint azon kor viszonyaiban leli magyarázatát, részint egyes gonoszlelkű emberek szívtelenségében.

A ragály mindezek daczára nemcsak az eddig említett helyeken pusztított iszonyú módon, hanem mindig tágabb és tágabb tért kezdett elfoglalni a vidéken, mint: Zsadányban, Medvesen, Gyarmatán, Kécsán, Barrán, Bakamezőn, Panyován; Nagy-Becskerekén úgy annyira, hogy május 1—15-ig 116 egyén betegedett meg, kik közül 112 meghalt.

Temesvárott is folyton szaporodott a betegek száma; az eddig felállított kórházak mind tömve voltak; az orvosok a sok munkától teljesen ki voltak merülve; ehhez hozzájárult még az a szomorú körülmény, hogy a Temesvárott levő katonai pénztár kiürült, s így az egyesek a megérdemlett fizetést sem kaphatták meg; s ha a bécsi udvar idejekorán nem küld segédelmet, könnyen végzetesebbé válhatott volna ez állapot, mert még a sírásókat sem tudták már fizetni. Némelyek ezen körülménynek tulajdonítják azt, hogy ez időtájban a halottakat elégették; én azonban ezt inkább azon körülménynek tulajdonítanám, s ez valószínűbb, habár erre nézve semmi adat sem áll rendelkezésemre, hogy a talaj nagyon ingoványos voltánál mély sírt nem lehetett ásni a kibugyogó víz miatt, s így egészségügyi szempontból jobbnak látszott a halottégetés.

Nagyban hátráltatták a baj teljes kiirtását az egyes rabló-

csapatok, melyek bejárván az inficiált vidékeket, ellentállásra nem igen találva, kifosztották azokat.

Az orvosok nem mehettek többé biztonságban az egyes helységekre, a mennyiben nem egy közülök a rablók áldozatává lett. Ez állapotokat a lehető legrövidebb idő alatt be kellett szüntetni, mert a legkisebb halogatás is hatványozva bosszulta volna meg magát; katonai segélyre volt tehát szükség ezen lelketlen lények kiirtására; ez azonban nem ment olyan könnyen, a Temesvárott állomásozó csapatok nagyrésze inficiálva volt; így tehát nagy körütekintésre volt szükség, nehogy a beteg vagy gyanús katonák által a baj tovább terjedjen; a miért is a rablók kiirtására alakítandó csapatba csakis oly emberek osztattak be, kik újra meg újra megvizsgálva, teljesen egészségesek voltak; ezek ruházata teljesen megfertőztelenített; az útbaeső inficiált falvakat ki kellett kerülniök. Mindezek dacára rövid idő alatt e csapatokban is mutatkozott a baj.

A Temesvár falain kívül elszórtan levő házakat, ha lakóik megbetegedtek, az egészségügyi bizottság felégettetni rendelte, és a betegeket a kórházba szállította.

Minden intézkedés megtéetett, a királyi kéziratok órendszabályokkal voltak telve, úgy a helyi mint a központi (udvari) egészségügyi bizottság folyton ülésezett, s adott ki parancsokat, s a baj nemcsak hogy meg nem szűnt, hanem napról-napra nagyobb pusztitást vitt véghez. Bécsben e jelenséget onnan magyarázták, hogy az előírt rendszabályok nem tartatnak meg, s az azok megtartására felügyelő közegek nem teljesítik lelkiismeretesen kötelességüket, a miért is szigorúan megparancsolták a Szegeden és Aradon állomásozó parancsnokoknak, kik a vesztégzárintézet főfelügyelői voltak egyszersmind, hogy senkit se bocsássanak a határon keresztül, csak hosszabb ott tartózkodás után, nemkülönben meghagyták, hogy az ott vesztégglő egyének olcsón szerezhessék be az élelmiszereket.

Amint a ragály több és több helyen dühöngeni kezdett, oly mértékben fogyott Temesvárott az orvosok száma; sőt az orvosok között is nem egy hivatásának áldozatává lett.

Julius elején a betegek száma Temesvárott az összes kórházakban 80 és 90 között változott; a betegek között volt L a l i e r chirurgus is.

Julius 4-én a jezsuiták bezárták iskoláikat. Ugyane hónapban a helybeli börtönökben is kitört a ragály, minek valószínűleg a börtönök túltömöttsége volt az oka; a miért is a helybeli kor-

mányzóság köriratot bocsátott ki, melyben meghagyja, hogy ezután a rabok ne szállíttassanak Temesvárra.

A veszély azonban nem szűnt, sőt már Szabadkán is mutatkozott; a miért is június 23-án új királyi kézirat jött, melyben az eddigi határvonal tovább Baja és Szeged közé vonatott és e határvonal közé több felügyelőt küldöttek, hogy a Bánátból való átkelés lehetőleg szigoríttassék.

Temesvárott ezután az istentisztelet vásár- és ünnepnapokon a szabad ég alatt tartatott; ugyanezt rendelték Aradon is.

Temesvárott Palánkon egy új kórházat rendeztek be. Julius 18-án az összes kórházakban a betegek száma 160 volt; július 22-éig ezek száma 46-tal szaporodott, kik közül 23 meghalt.

Julius 22-én 179 volt a betegek száma; a július 23-áról kelt és a betegekről szóló jelentésben olvassuk, hogy Szegedről 4000 rajnai forintot küldöttek, hogy az összes kórházak a kellő szolgaszeméllyzettel és szükséges eszközzel el legyenek látva. Minden kórházban orvosnak, betegápolóknak, szakácsnéknak, mosónéknak, sírásónak s más szolgaszemélyzetnek kellett lenniök.

A temesvári egészségügyi bizottság az erdőben levő kórházat tisztán a katonaság számára, a többi kórházat a polgári betegek számára újból berendeztette és elrendelte, hogy úgy a katona, mint a polgár, ha rosszul érzi magát, azonnal köteles az orvosnál jelentkezni, s ha az a pestis előjeleit konstatálja, azonnal a kórházak valamelyikébe tartozik magát vitetni.

Mindennek daczára a betegség mindig nagyobb mérvben kezdett dühöngni; augusztus 2-án 305 beteg volt, e szám augusztus 6-án 341-re szaporodott; augusztus 8-án 370 volt a betegek száma, s e szám szeptember végeig 370 és 400 között ingadozott. Szeptember 14-én a jezsuiták, kiknek társháza a mai szemináriumi épület helyén volt, a lelkipásztorkodás gondjait a boszniai provincia alá tartozó Ferencz-rendiekre voltak kénytelenek bízni, mert tagjaik nagyrészt magasztos hivatásuk teljesítése között elpusztultak, sőt szeptember 7-én főnökük is a kórházba került; szeptember végén társházuk teljesen elzáratott, s a benne levő tagok az ablakon keresztül kapták az élelmet.¹⁾

A katonai levéltár adatai a betegek létszámáról október 4-én tesznek utoljára említést, a mikor is 265 beteg és 139 ember gyógyulófélben levő volt.

E ragály megakadályozta a földmivelőket a munkában, nem voltak képesek vetni és aratni; közelgett a tél, és az éléskamrák

¹⁾ A jezs.-ház naplói.

üresek voltak; félni lehetett, hogy a pestissel karöltve az éhség is fog pusztítani, mert itt a környéken pénzért sem igen lehetett élelmiszert vásárolni. A helybeli kormányzás ezt még idejekorán belátta s e veszedelmet kikerülendő, felszólította az egyes községeket, hogy szállítsanak tőlük telhetőleg e szorongatott vidékre élelmiszert; sőt Szerbiába is küldött felhívást, a melyben az onnan jövő czikkekért járó vámot is elengedtē. Sőt a bécsi udvarhoz is tett e fenyegető veszélyről jelentést, a hol nem is talált süket fülekre, a mennyiben onnan olcsó pénzen nagy mennyiségű gabonát, buzát, lisztet, hüvelyes veteményt s más szükséges élelmiszert küldöttek is, és pedig tisztán a polgárok számára, mert a katonaság ételmezése biztosítva volt.

November hóban új királyi rendelvényt bocsátottak közre, amely nemcsak a délvidéknek szólt, hanem a monarchia összes népeihez volt intézve, s melyben a következő rendszabályok foglaltak:

1) Ha a katonaság között bárhol is veszedelmes betegség mutatkoznék, az ezredorvos köteles ezt azonnal a parancsnoknak jelenteni, kinek kötelessége haladéktalanul gondoskodni, hogy a betegek újabb intézkedésig elkülöníttessenek; ez kötelezi a polgári orvosokat is.

2) Mindazok, kik valamely ragályos betegesedési esetet eltitkolnak, szigoruan megbüntetendők; ha a dolog ismétlődne, a legrövidebb vizsgálat után „inspecta solum et summariter cognita rei veritate“, halálbüntetéssel sújtandók.

3) A jövőben idejében kell a betegek jó táplálékáról gondoskodni, a minék beszerzéséhez szükséges költségekről a végső esetben a község tartozik gondoskodni.

4) A ragály kitörésekor senki sem mehet más vidékre, míg bizonyos ideig tartó felügyelet után erről írásbeli hivatalos bizonyítványt nem kapott; — a ki ezt nyilvánosan megszegi, azonnal lelövendő.

Ezen s hasonló rendeleteket bocsátott ki a bécsi udvar, hogy a bajt teljesen elfojthassa, a mi sikerült is. November hóban a jezsuiták ismét átvették a lekipásztorkodást. S úgy látszott, hogy egy évi dühöngés után a pestis itt hagyja a Délvidéket, mert napról-napra fogyott a betegek száma, s mindig több emberen látszott a javulás.

Sajnos, hogy ama szép remények, melyeket úgy az intéző körök, mint a lakosok tápláltak, csak puszta remények maradtak. Az igaz, hogy az 1739. év elején a hivatalos jelentések minden helyről a baj csökkenéséről szóltak, de ez csak rövid ideig

tartott. Úgy látszik, hogy a beállott szigorú tél volt az oka, hogy a veszély szünni látszott; de másrészt nem lehetetlen, hogy a baj teljes megszűnésében bizva, az ellenőrző közegek nem teljesítették már oly szigorúan kötelességüket; elég a hozzá, hogy február havában ismét teljes erővel tört ki a veszély. A délvidéki kormányzóság 1739. február 7-én az összes ellenőrző közegeknek egy rendeletet bocsátott ki, melyben a baj veszélyes voltára való tekintettel meghagyja, hogy az előirt rendszabályok a legapróbb részletekig betartassanak, és hogy senki se bocsátassék a ragályos területre.

Temesvárott szomorú jelenség tártult a szemlélő elé; lépten-nyomon találkozott árván maradt gyermekekkel és kolduló aggokkal, kiknek hozzátartozóit a múlt évi ragály elrabolta; s az volt a leggyászosabb, hogy alig akadt ember, a ki ezek nyomorát habár némileg is enyhithette volna, mert hiszen senki sem volt oly helyzetben, hogy ezt tehette volna. A bécsi udvar e szegény ügyefogyottakon segitendő elrendelte, hogy Kecskemétre szállíttassanak; a mi meg is történt.

Február végén Temesvárott megnyíltak ismét a templomok; a hívők nagy buzgalommal siettek oda, hogy egyrészt hálát adjanak életben maradásukért, másrészt kérjék a Mindenhatót, hogy szabadítsa meg őket e csapástól.

Márczius 20-án reggel 6 órától este 7 óráig tartó hálaadó istentiszteletet rendeztek a jezsuiták nagy templomában, a melyen óránként megjelentek az összes polgári és katonai testületek a lakossággal egyetemben.¹⁾

Márczius 28-án halt meg az utolsó ragályos beteg Temesvárott s ettől kezdve betegesedési eset nem fordult elő; még igen sokan voltak a kórházban, de már valamennyi javulófélben.

Ápril 5-én a jezsuiták megkezdették a tanítást. A jezsuiták nap nap mellett tartottak könyörgő istentiszteleteket egészen május 15-éig, a mikor ugyanis remélték, hogy az utolsó beteg elhagyja a kórházat. Május 3-án ünnepélyes körmenet vonult ki a téren levő Nepomuki szt. János szobrához. E körmenet a következőleg van a jezsuita-ház naplóiban leírva: „A menet pont 8 órakor indult a társház templomából; elől ment a katonaság egy része, azután két lobogó után mentek párjával a növendékek, utánuk ment a városi hatóság, ezt követték a ferencz-rendi szerzetesek, mögöttük volt a katonai zenekar, ezután két jezsuita-tya segédlete mellett vitte a püspöki helynök az Oltáriszent-

¹⁾ A ezs.-ház naplóí.

séget, a mely mellett fáklyát tartó polgárok és 12 altiszt lépdelt; azután következett az összes tisztikar a tábornokokkal élén, s a menetet ájtatos nép követte, mely mögött ismét katonaság jött. Így értünk a szoborhoz, a hol a zenekar hymnust játszott, s a helyőrség szokásos megáldása után visszaértünk a templomba, hol beszéddel egybekötött nagy mise volt.”

Végre elérkezett a régen várt május 15-ike, mint a város és a délvidék védszentjének előünnepe. Nepomuki szt. János ünnepét már évekkal azelőtt szokás volt megünnepelni, de ily fénynyel és ájtatossággal soha sem ünnepeltetett meg, mint most, mert hiszen minden életben maradt ember érezte, hogy mily nagy hálával tartozik Teremtőjének. Mint a jezsuita-ház naplóiban olvassuk, e napot a boszniai provinciához tartozó franciscanusoknak a mostani piaristáknak templomában a lehető legnagyobb pompával ülte meg az egész város e napot.

Temesvár városának képviselőtestülete május 29-ikén tartott ülésében az összes lakosság óhajának engedve az Isten végtelen jósága iránti hálától eltelve fogadalmat tett és e fogadalom megtartását az utódokra is kiterjesztendőnek határozta, hogy t. i. a pestistől való szerencsés megszabadulásának emlékére minden esztendőben a belgrádi kapún kívül eső kápolnához, melynek épségbentartása a városi hatóság gondja, május 15-én ünnepélyes körmenetben fog kimenni; ezen körmenet kedvezőtlen idő esetében elmarad, de e helyett a plébánia-templomban énekes szt. mise tartandó; ugyane városi testület fogadja, hogy míg itt Temesvárott Isten kegyelme élni engedi őket, vasárnapokon tartózkodni fognak a korecsmalátogatástól és mindennemű nyilvános mulatságtól; továbbá kötelezi magát a város, hogy a plébánia-templom számára egy új zászlót csináltat. E hivatalos irat egy példánya a csanádi káptalan, a másik a városház levéltárában van elhelyezve.

A városi képviselőtestület ez elhatározását közlé a bánáti kormányzósággal és a csanádi püspökkel; mindkét helyen erre nézve megadatott az engedély. Május 31-én ünnepélyesen kihirdették e fogadalmat. A városi lakosság a jezsuiták templomában gyűlt egybe, a honnan a csanádi püspök vezetése alatt a Nepomuki szt. János szobrához ment, a hol maga a csanádi püspök tartá az istenitiszteletet, a mely alatt a fogadalmat tartalmazó hivatalos irat közhírré tétetett.

E fogadalom azonban 1787-ben oda módosított a csanádi püspök által, hogy május 16-át követő vasárnap reggel 6 órától

este 6 óráig óránként könyörgések fognak tartatni;¹⁾ ez azonban később ismét megváltozott, a mennyiben 1790-től kezdve egész mostanáig a május 16-át követő vasárnapon megtartatnak a Rozália-kápolnába a körmenetek.

Temesvár tehát teljesen megszabadult a pestistől, de nem a környék. A vidéken, különösen Fönlakon még folyton dühöngött az; Fönlakon most másodszor tört ki a ragály, minek főoka volt, hogy a múlt évben a ragályban elhalt emberek ruháit ismét hordani kezdték. Fönlakon szeptember 12-én már 42 beteg volt, kik közül 5 elpusztult.

Ily állapotok között kénytelen volt Temesvár magát teljesen elzárni a környéktől; a városi hatóság az ujonnan megalakult temesvári közegészségügyi bizottsággal karöltve kijelölt a városon kívül egyes házakat, hol az idegenek bizonyos ideig vesztegelni voltak kénytelenek.

Szeptember hóban mind nyugtatóbb hírek érkeztek Fönlakról, a lakosság egészséges része menekülni igyekezett a helységről, de nehogy ezáltal a baj ismét tovább terjedjen, katonai karhatalommal kellett a népet ezen szándékában megakadályozni.

Új-Aradon egyetlen egy ragályos beteg volt, de annál nagyobb volt a baj a többi helységben. Az egyes kerületek vizsgálatára kiküldött orvosok jelentései szerint október 26-ig még a következő helységekben dühöngött a pestis: Komoristién, Kakován, Zsidovinban, Oraviczán, Farkasdián, Szigén, Szent-Györgyön, Duboson és Szőregen, azonban itt csak kis mértékben pusztított már a ragály, a mi különösen a rendszabályoknak karhatalommal való végrehajtásának köszönhető pusztán.

A temesvári közegészségügyi bizottság belátta, hogy Temesvárt csak azon esetben lehet teljesen megmenteni e ragálytól, ha a város közelébe egyáltalán senkit sem ereszt, kinek egészségi állapota legkevésbé is gyanús. E rendszabály pontos betartásának köszönhető, hogy magában a városban nem fordult elő többé ily betegesedési eset, csak a városon kívül fekvő kórházakban volt egynéhány ilyen beteg.

A vidéken a pestis egészen az 1740. év végeig dühöngött, habár csak szórványosan; Temesvárott május hó 15-én megtartották a múlt évben fogadott körmenetet a Rozália-kápolnába, a mely ez alkalommal szenteltetett fel és mai napig is főnáll;

¹⁾ Városi levéltár.

eszébe juttatván az utódoknak azon szomorú napokat, a melyeket végig kellett Temesvár lakosainak szenvedniök a mult században. A Rozália-kápolnában levő chronograficus felirat 13-szor tünteti fel az 1740. évet. E feliratot érdekessége miatt ide iktatom; jobb felől: senatVs popVLVsqVe CIVItatIs teMesslenIs Deo solennI pletatIs Voto agIt gratlas — CVIVs InfInIta MIserI-CorDla pestIs eXstIngVItur — qVla patronVs bannatVs DIVVs Ioannes nepomVCenVs InterCessIt — et patrIae sInIstrIs rebVs perICLItantI aVXILIVM aDfVIt — CIVItas IgItVr hoCsaCeLLUM pVbLICa soLennItate honorIfIce InstaVraVIt — sVIsqVe Con-tagIonIs patronIs IVstó gratItVDInIs Voto DeDICaVIt.

Dominus Petrus Solderer,

Iudex civitatis.

Senatores: D. Petrus Mayer et D. Mathias Cortary — D. Franciscus Siccura et D. Josephus Leibnitzer — D. Georgius Wagner et D. Joannes Baptista Greitter p. t. Syndicus Civitatis. a kápolna baloldalán pedig:

Sub Excellentissimo et Reverendissimo Domino Adalberto Lib. Barone de Falkenstein, S. C. M. Consiliario intimo et Episcopo Csanádiensi modo piae memoriae et VrbIs InCoLare soLenne gratItVDInIs VotVM VoVerVnt — qVla pastorIs MVnVs LaVDa-bILIter eXerCVIt — oVesqVe sVas In perICVLLs nVnqVaM DereLIqVIt — CVIVs IgItVr plae oratIonIs sVffragILs reCor-Darl IVstVm. — DeVs qVI CVLpa offenDerIs poenItentIa pLaCarls preCes popVLI sVppLICantIs benIgnVs respICE — eXaVDI faMVLos et saLVa In neCessItatIbVs sVIs — et bannatVM hVnC a CVnCta Con-tagIonIs LVe aLIIsqVe hostIs perICLIs propItIVs Libera.

Vége az 1740. év végével teljesen megszűnt a ragály pusztítani. Hogy mennyi nyomorúságot hozott ez a délvidékre, azt csak inkább elképzelni mint tudni lehet. A lakosság nagy része elpusztult, habár a halottak számát nem tudhatjuk meg, a mennyiben a halálozásokról még akkor nem vezettek anyakönyvet, hozzávetőleg 1000-re lehet tenni Temesvárott a meghaltak számát, a mi iszonyú, tudva azt, hogy Temesvár lakossága akkor csak 6000 volt; a vidéken elpusztultak számáról azonban fogalmunk sincs.

Dr. SZÁMEK GYÖRGY.

Nagy-Őszön és Csáktornyán lelt friesachi érmeink.

Mint „Értesítőnkben“ ismételten említettük, 1888. deczember 4-én Torontál-megyében, Nagy-Ősz község határában egy körülbelül 2000 drbból álló érem-leletre bukkantak, melynek jó része — mintegy 800 darab — részint ajándékozás, részint vétel útján muzeumunkba jutott. Nagy számmal voltak e leletben az u. n. friesachi-pénzek, vagyis olyanok, melyek vagy magában Friesachban, vagy az ottani típusok szerint más, leginkább karinthiai pénzverdékben a XII. század második felétől a XIII. század közepéig verettek, s hazánkba minden valószínűség szerint a keresztes hadjáratok alkalmával kerültek.

Minthogy ez utóbbi pénzek pontos meghatározása igen nagy nehézségekkel jár, társulatunk elnökének közbenjárásával dr. Raymann Ferencz, bécsi felebbviteli törvényszéki bírót, e téren egyik legkiválóbb szaktudóst, kértük fel annak eszközlésére; ki is lekötelező készséggel teljesítette óhajunkat s nagy-őszí érmeinkre vonatkozólag az alább közölt jegyzeteket adta rendelkezésünkre. Ugyanekkor egy régibb, csáktornyai leletből hozzánk jutott friesachi érmeinket is meghatározni szíveskedett, melyeknek leírását a második helyen közöljük.

I. A nagy-őszí lelet.

Ebben, dr. Raymann szerint, vannak érmek III. Béla idejéből és pedig a Ruppnál 110, 111, 114, 117, 118 és 119. számok alatt említett típusok, továbbá Atanovics Miklós brebiri grófnak egy kis érme a XIV. századból (mely alighanem tévedésből került e leletbe), három kölni érsekségi érem — egy Engelbert püspök korabeli (1216—25) és kettő Henrik érsek idejéből 1225—37 — s végül 107 u. n. friesachi érem, melyek csoportokba összegezve a következők:

1. Egy db. a legrégibb típus körirat nélkül. Av.: Három tornyú épület. Rev.: Mellkép, a fej fölött kereszt; jobbra pásztorbot, balra csillag látható.

2. 13 db. újabb typus, a salzburgi érsek neve nélkül a XII. század közepéből. Av.: Két toronynyal ellátott épület. Rev.: ERIACEN—I—, püspöki mellkép pásztorbottal és könyvvel.

3. 1 db. Av.: Harezos balfelé fordulva kardot tart, mögötte zászló látható. Rev.: Kapúval és tornyokkal ellátott épület.

4. Ikerpénz, friesachi salzburgi typussal egyesülve. Av. és Rev.: Mellkép két torony között, fölötte gyűrű látható.

5. 4 db. II. Eberhard 1200—1246-ból. Av.: EBERHARDUS eps. (befejezetlen felirat; püspök ülő alakban, pásztorbottal. Rev.: Két torony között mellkép látható.

6. 4 db. Av.: Az előbbiekhöz hasonló felirattal. Rev.: Mellkép két liliummal.

7. 1 db. Av.: Eberhardus felirat. Rev.: Mellkép.

8. 1 db. Av.: ERU—AE... és infula nélküli mellkép. Rev.: 2 lilium.

9. Av.: EBERHARDVS EPS. felirat. Rev.: csillaggal ellátott torony mellett mellkép van.

10. 2 db. Av.: Ülő püspök pásztorbotot és könyvet tart. Rev.: Infulás fej kereszttel, mely két torony között van; a 9. sz. a. felirattal.

11. 2 db. A 10. sz. alattival teljesen azonos, csak hogy itt a püspök áll.

12. 1 db. Av.: EBER-HARDVS felirat, álló püspök könyvet és hosszú pásztorbotot tart. Rev.: Infulás fej és két torony között van egy kereszt.

13. 5 db. meghatározhatlan; valószínűleg a XIII. századból valók s Landertrostban Karinthiában készültek. Av.: Két mellkép, köztük pálmafa. Rev.: † LANDE—TRO—EN. körirat, közepén oroszán rövid keresztes botot tart.

14. A 13. sz. alattiakkal azonos, csak hogy az oroszán más alakú. 1 db.

15. Av. ugyanolyan. Rev.: szárnyas griff látható. 1 db.

16. 1 db. Av.: EBE . ARD —P— felirat, álló püspök, jobbjára áldást oszt, balkezeiben keresztes bot van. Rev.: Mellképek, fölöttük csillag látható.

17. 1 db. Av.: Mellkép két liliumos bottal. Rev.: Mellkép és sas, fölötte csillag van.

18. 1 db. Av.: EB . ERHA álló alak két kardot tart. Rev.: Mellkép és sas, fölötte csillag van.

19. 2 db. Av.: ARNAT—A felirat, közepén páncélba öltözött alak, liliumos bottal és madárral látható. Rev.: Mellkép, sas s fölötte csillag van.

20. 1 db. Av.: A . . . ülő alak liliomos botot tart. Rev.: Mellkép, és oroszlánfej, felette csillag; valószínűleg Bernát karinthiai herceg pénze.

21. 3 db. Av.: ARHA . . . álló püspök pásztorbotot és könyvet tart. Rev.: Angyal-mellkép, mely két torony között van, fölötte félhold és kereszt látható.

22. 2 db. Av.: EBERHARDVS felirat, álló püspök kulesot és pásztorbotot tart. Rev.: FRI—ACH †, angyalfej, felette kereszt van.

23. 1 db. Av.: D . X L L . D— (Dux Leopoldus) álló alak keresztes bottal és almával. Rev.: . . —ACH felirat, angyalfej, fölötte kereszt áll; valószínűleg Lipót osztrák herceg pénze 1195—1230-ból.

24. 10 db. Av.: EBERHARDV— EP— felirat, közepén egy alak két kardot tart. Rev.: FRI—ACH † angyal mellképe, felette torony van.

25. 7 db. Av.: DVX BERNARD— felirattal egy mellkép két zászlót tart. Rev.: Mellkép iv alatt kereszt és két liliom látható.

26. 6 db. A püspök, aki verette e pénzeket nem tudható; a felirat kopott. Av.: Ülő püspöki alak pásztorbotot tart. Rev.: koronás mellkép, felette félhold és két kereszt látható.

27. 2 db. Av.: EBE —P— ülő püspöki alak, jobbra könyv, balra liliomos bot látható. Rev.: Kapúval és három toronynyal ellátott fal van; — Salzburgban készült.

28. 1 db. Az előbbenivel teljesen megegyezik, csak a liliomos bot helyett keresztes bot van.

29. 1 db. Av.: Mellkép hercegi kalappal s két zászlós torony látható. Rev.: GRAC . . . C— felirat olvasható, közepén kereszt és angyal van. Krajnában Windischgrätzban készült.

30. 1 db. A 29. sz. alattival azonos, csak hogy ennél Rev. ülő püspök és két pásztorbot van.

31. 2 db. — L †, ülő alak kard és pásztorbottal. Rev.: Infulás mellkép látható két torony között, fölötte csúcsos tető van.

32. 1 db. Av.: DVX . LIV †, ülő herceg liliomos botot tart. Rev.: Mellkép épülettel. Pettauban készült.

33. 1 db. Av.: ELBREHA P— † ülő alak liliomos bottal. Rev.: Mellkép épülettel. Pettauban készült.

34. 4 db. Av.: DVX . . . ? mellkép két liliomos bottal. Rev.: — . . A † (sanctus); valószínűleg III. Ulrik karinthiai herceg pénze. St.-Veitban készült.

35. 1 db. Av.: EBERHARD—EP— körirat, infulás mellkép két liliomos bottal, fölötté csillag van. Rev.: SANT-VEIT. Szt. Vitus feje. St.-Veitban készült.

36. 1 db. Av.: XCARIn . . . körirat, paizsot és kardot tartó alak. Rev.: —ANT . . . T, fekvő oroszlán. St.-Veitban veretett; ismeretlen karinthiai herczeg pénze.

37. 1 db. Av.: Köpenyeges alak kardot tart. Rev.: AN . . . , négy kereszt.

38. 1 db. Av.: Alak pánczélingben kardot és paizsot tart. Rev.: NT . . . kereszt négy rózsával. Ármin karinthiai herczeg pénze.

39. 1 db. Av.: BAHRDV . . . pánczélingben levő alak keresztos botot tart. Rev.: Hid, felette kivehetetlen körirat. Valószínűleg Bernát karinthiai herczeg pénze.

40. 3 db. Av.: A felirat olvashatatlan; ülő alak térdére fektetett karddal. Rev.: Koronás fej egy kéttornyú csúcsos fődél fölött, alatta kereszt látható; boszniai típusokra emlékeztett.

41. 1 db. Av.: CIXH †, álló alak kardot és paizsot tart. Rev.: Csúcsos tető alatt egy fej, kereszt és két torony van. Ármin karinthiai herczeg pénze.

42. 2 db. Kopott s meghatározhatlan. Av.: Egy alak nyomai láthatók. Rev.: Egészen kopott.

43. 1 db. Av.: HIVM körirat, mellkép görbitett nyelvű keresztos botot és könyvet tart. Rev.: Három gyűrű és három kereszt s alatta lapos kalappal bíró fej van.

44. 2 db. Av.: Mellkép karddal és bottal. Rev.: Kettős sas, fölötté három torony; felirat nincs rajta.

45. 1 db. Av.: A . V . . . , infulás mellkép két keresztos bottal, melette kivehetetlen felirat nyomai. Rev.: I—N . . . , angyalfej szárnyakkal, felette kereszt.

46. 1 db. Av.: Egy alak keresztos botot tart, mellette V. I. P. felirat. Rev.: Sisakos ezimer, alatta V: igen ritka pénz. Atanovics Miklós brebiri gróf verette 1364-ben.

47. 1 db. Av.: LO . . . , templom zászlókkal. Engelbert kölni érsek pénze 1216—25.

48. 2 db. Av.: † HENRIC . . . , álló alak pásztorbotot és könyvet tart. Rev.: SANCTA COLONIA, egy épület alatt mellkép két zászlót tart. Henrik kölni érsek pénze 1225—37.

Az itt felsorolt 110 db. pénz semmi külön értékkel nem bír, kikéve a 46. sz. alattit.

II. A csáktornyai lelet.

Hogy ez érmek mely évből valók, azt mindezideig nem sikerült megtudni, az A)-val jelöltek úgy látszik a XIV. század közepe tájából valók; a B)-vel jelöltek pedig a XIII. század első felében verettek, azonban pontosan lehetetlen meghatározni.

A)

1. 5 db. Szaladó kutya? (Párducz?) hegyes fülekkel.
2. 2 db. Az osztrák szövetséges ezimer s egy félsas látható.
3. 2 db. Szarvas fej, fölötté az osztrák szövetséges ezimer.
4. 1 db. Balramenő párducz.
5. 1 db. Kalap és szarvakkal ellátott fej és kereszt.
6. 1 db. Fürtös fej.
7. 2 db. Balfelé fordult szárnyas sárkány.
8. 1 db. Jobbfelé fordult sas.
9. 1 db. Jobbfelé fordult szárnyas griff.
10. 1 db. Az osztrák szövetséges ezimer körül van véve szarvval ellátott fejjel.
11. 1 db. Csúcsos tető, melyben rózsza van, fölötté angyali mellkép látható.
12. 1 db. Kakas toronynyal.
13. 1 db. Két kosfej s szembe állított két szövetséges paizs.
14. 1 db. Repülő hal.
15. 1 db. Av.: Barát botot tart. Rev.: A pfaltzi oroszlán látható.

B)

1. 1 db. Két kosfej s szembe állított két paizs.
2. 1 db. Av.: Fürtös fej. Rev.: Sas jobbfelé fordított fejjel.
3. 1 db. Kalappal bíró fej.
4. 1 db. Egy torony fölött sas látható.
5. 1 db. Csillag, három liliomszál, és három szövetséges paizs.
6. 1 db. Kopott fentartású. Csak a szövetséges paizs látható.
7. 1 db. Idomtalan angyal; jobbra hattyú.
8. 2 db. Szövetséges paizs, körülötte három korona.
9. 2 db. Öt szál virágból kereszt emelkedik ki.
10. 1 db. Av.: Virágkehelyből kereszt áll ki. Rev.: Koronás fő.
11. 1 db. Kopott; lóhere levelek láthatók.

A kegyes tanítórendiek temesvári társházának és a főgymnasiumnak története.¹⁾

IRTA PFEIFFER ANTAL, kegyesrendi főgymnásiumi igazgató.

(Vége.)

e) 1850–1890.

1. Jellemzés.

Politika, társadalom. ősi szokások, iskola mind rögtöni változáson mentek keresztül az 1850-iki évnél feltűntével; bátran mondhatjuk, hogy Magyarország történelmében egy egészen más korszak vette kezdetét, amely eltért a nemzetnek ősi múltjától. — A történelem minden lapja fényes bizonyítékul szolgál arra, hogy az eszmék, a szellemi csak akkor virágozhatik fel, ha alapjai a múltban gyökereznek és a múlt által féltetten őrzött hagyományokon emelkednek fel. 1850. óta minden intézkedés épen múltunkat akarja mellőzni, azért nincs egészséges talaj, amelyben viharezzett fát növelni lehetne.

Magyarország újabb időszakbeli történetét megírni mások feladatává van téve, és nem tartozhatik szorosan véve egy iskola történetének a keretébe. — A nagyobb átalakítások, amelyek az 50-es évekkel Magyarországot érték, vonatkoztak annak minden rendű és irányú mozgalmaira és így nem hagyhatták figyelem nélkül az iskolákat, a nemzet jövő reményeinek kiképzetésére czélzó szellemi műhelyeket sem.

A megváltozott politikai viszonyok először is a nyelvet s vele együtt a szellemet, gondolkodásmódot és érzületet kívánták megváltoztatni. A 48 előtti időkben latin nyelvű volt az iskola, a társalgás; a művelt osztály a latin classicusok emöljén és azok légkörében nevelkedett fel; de érzülete, gondolkodása, szelleme, akaratja magyar volt; mindenki önzetlenül tudta szolgálni hazáját, tudott lelkesülni minden nemzeti szép eszméért, tudott tenni jól és helyesen hazájáért; — ha irodalmunkat tekintjük, (1820–1848-ig) a szellemi tevékenységnek leggyönyörűbb emlékeit találjuk, a milyeket csak magasztos lelkesülés teremthet; ott a költészeti remekeknek nagy mesterei, ott a classicus kivitellű és a hazaszeretnek sz. tüzetől

¹⁾ A megelőző közleményeket l. Tört. és Rég. Értesítő. VI. (új) folyam, 22–56. és 104–116. lapjait.

áthatott szónoklatok, ott a bölesészet, történelem, földrajz, utileírások, nemzetgazdászati stb. írónak egész hosszú sorai lépnek elének; majd ismét a hírlapírók szállnak nemes versenyre, melyikök szolgálhatná szebben hazáját. Miként tett eleget a törvényhozás a magyar nyelv megerősödési kíváncalmának — fentebb említők.

Az 1850-iki évvel új élet lépett fel, de új nemzeti érzületet, új hazaszeretetet, új meggyőződést nem teremthetett; mindenki ragaszkodik az ősök emlékeihez, mindenki szereti szíve egész bevétel azon szent talizánt, melyet atyáitól örökölt. — A megváltozott politikai viszonyok megkövetelték a multnak megváltozását; meg is változott az, de csak színleg, és amennyiben a hatalom befolyása azt épen megváltoztathatta.

2. *Gymnasiumi és házi fontosabb események.*

a) 1850–1860.

A kegyes tanító-rend és vele együtt a legtöbb középiskola változáson ment keresztül az 1850-iki évvel; először is a cs. k. osztrák közokt.-ügyi miniszter szigorúan meghagyta a kegyes-rendnek, hogy iskoláit az „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich“ című utasítások szerint rendezze be; a rendnek akkori helyettes főnöke Tamásy József, amíg egy részről elfogadta az utasításokat, addig más részről bejelentette, hogy szándéka több gymnasiumot, amelyek között van a temesvári is, főgymnasiummá alakítani át; a főgymnasium mellett megindult a mozgalom itt Temesvárott is; kezébe vette az ügyet Grünbuhli báró Mayerhoffer tart. főnök, aki felkérte Mannhardt Ignác, gymn. igazgatót, hogy a gymnasium berendezése ügyében forduljon meg minél előbb Pesten, a kegyes-rendűek tart. helyettes főnökénél; azonban Pesten nehezebb volt a dolog keresztülvitele; mert a rend nem rendelkezett annyi németül beszélő tanárral, amennyit gymnasiumaiban a körülmények hamarjában megkívántak volna. — Daczára az akadályoknak, 1850. november 8-án megnyitották az iskolákat és pedig hét osztálylyal; az ünnepélyes „Veni Sancte“-nál jelen volt a tart. főnök, valamennyi katonai és világi előljáró; egyúttal elhatározták, hogy egy ideiglenes temesi iskolai felügyelő bizottságot állítanak fel, amelynek elnöke Griz Ede, oszt. miniszteri biztos, tagjai Bonnaz Sándor, triebswetteri plebános (a kath.), Dr. Joannovics Péter (a szerb), Joannovics Constant (a román részről), Mathisevics Samu, Popesku Patrik archimandriták, Mannhardt Ignác, főgymn. igazgató és Antonovics Pál, szabadkai polgármester; egyúttal kineveztetett Mannhardt Ignác isk. tanácsossá. — A VIII. osztályt a következő 185¹/₂-ben nyitották meg.

Az 1850-ik évben életbe léptetett „Organisations-Entwurf“ tanrendszere szerint a gymnasiumi oktatás kötelező tárgyait képezték: a vallástan,

latin, görög, német, s. anyanyelv, földrajz és történelem, mennyiségtan, természetrajz, természettan és bölesészettan előismeretei.

Behozták az évi tandíjakat 8 frttal, és a felvételi díjakat 2 frttal, amelyeket minden újonnan bejegyzett tanuló tartozott fizetni.

Az „Entwurf“ III. fejezete értelmében tartatott meg az érettségi vizsgálat is.

A temesvári főgymnasiumban az első érettségi vizsgálat 1852. július 31-én tartatott meg Bonnaz Sándor es. k. isk. felügyelő mint megbízott elnök vezetése alatt; vizsgáló bizottsági tagok voltak: Mannhardt Ignác, es. k. isk. tanácsos, igazgató, a latin nyelv tanára, Bammer Károly, a physika, Ernyőssy László, a német irodal., Hartl Ferencz, a történelem, Korbonics Béla, a görög nyelv, Duchan Izidor, a hittan, Arenstein József, a math. tanára.

Gymnasiumunkban az első éretts. vizsgálatot letették: Chyzer Kornél, Hosszú István, Láng Géza, Nádasky Márk, Neumann Fülöp, Popovits György, Vagner Sándor és Veinzierl Ernő.

Az új rendszerű iskolák megnyitása előtt 1850-ben gymn. tanáraink megállapították a tanításban követendő szükséges iránypontokat és nov. 8-án mint fentebb említve van, megkezdették mind a hét osztályban a tanítást vegyesen magyar és német nyelven. Az igazgató bemutatta a tanári kart a tart. főnöknél és isk. bizottsági elnöknél.

Az új tanárok főgondjukat először is a phys. muzeum, a chemiai laboratorium berendezésére és a megfelelő szakkönyvek beszerzésére fordították; a feladat megoldására Bammer Károly tanár vállalkozott; a lyceális alapból pedig kiutalványoztatott a szükséges pénzösszeg (l. alább); továbbá kapott gymnasiumunk isk. új törvényeket, és rendszeresítették a szerb és román nyelvi tanszékeket is.

Az új gymnasium osztályai két helyen voltak; a kegyesrendiek épülete, mely az ostrom alatt nagyon sokat szenvedett, egyelőre három isk. teremnél többet nem adhatott; a többi osztályok a seminariumi épületnek volt lyceális termeiben nyitattak meg és maguk a piarista tanárok is két helyen laktak, és pedig a piaristák épületében hat, a seminariumi épületben is hat tanár. — (Az építkezési nagyobb javítások alatt több tanárnak a lakása és néhány iskola is az evang. házban volt.)

A rendes tárgyak mellett tanítottak gymnasiumunkban rendkívüli tárgyakat is; először is az ének részesült a legfőbb ápolásban; mellette tanították a franczia és az olasz nyelvet is; ezek a rendkívüli tárgyak megvoltak más gymnasiumokban is, azonban kevés gymnasium volt az országban, a hol az ötvenes években a gyorsírást tanították volna, mint a helybeli gymnasiumban; sőt még kevesebb vagy talán nem is volt gymnasium, a hol a tornászatot is tanították volna; hogy pedig ez utóbbi tárgynak tanításával két tizeddel megelőzte gymnasiumunk az összes középiskolákat

és az erre vonatkozó rendeleteket, mind ezt csakis Hartl Ferencz igazgatónak köszönheti az intézet; Hartl belátva a tornászatnak a tanulók egészségére kiható jótékony befolyását, a torna-tanításra igen nagy súlyt fektet; Fritsch kereskedő szívesen felajánlotta kertjét hogy a tanuló ifjúságnak torna-gyakorló helyül szolgáljon; itt rendezett Hartl már tanár korában, mint tört.-írónk említi, énekek egybekötött diszes torna-vizsgálatot, majd pedig később mint igazgató 1860-ben nagyobbserű torna- és vívásigyakorlatokat; minden ily ünnepélynél jelen volt a városnak színe-java.

Ugyancsak Hartl igazgató vette meg a most is meglevő templomi harmoniumot 470 frton.

Jelenleg gymnasiumunkban mint rendkívüli tárgyak taníttatnak: a francia nyelv, gyorsírás, ornament. rajz és az ének.

Itt tartom feladatommak megemlíteni, amit tört.-írónk a rendkívüli tárgyaknak az 50-es években való tanításánál mond; az énektanítás terén páratlan buzgalommal és szakértelemmel járt el Suhajda Sándor gymn. tanár, majd igazgató; Suhajdát később a kegyesrend kormányja Keeskemétre helyezte át ugyanazon minőségben, hogy ott az ujonnan alakítandó gymnasiumban tapasztalatait érvényesítse; Suhajda itt is mint énektanár a rend fiataljainak kiképzetésében utólérhetetlen érdemeket szerzett magának; a helybeli gymn.-ban az igazgatóságban Hartl Ferencz követte őt, ki már sok éve működött gymnasiumunkban mint tanár; számos ismerősei a legmelegebben üdvözölték benne az új igazgatót.

*

Az ötvenes évek kezdetén a piaristák házával kapcsolatos kerti telek egészen új birtokosok kezébe került; — a városban nagy volt a lakáshiány s így már a 40-es években — mint azt házunk történetírója megjegyzi — szó volt arról, hogy a szép kert háztelkeknek osztassék fel; a tervet azonban csak 1854-ben hajtott végre a katonai parancsnokság meghagyása folytán; a kerti telket 4 részre osztották, melyekből még ezen évben hármat adtak el.

Az ostrom alatt a ház és a templom sok kárt szenvedett, a melyeknek kijavítására mind a háznak saját, mind a kegyes rendnek központi pénztára nagyon is igénybe vétetett; hozzá járult a költségek fedezéséhez maga a tüzérparancsnokság is; és pedig az utóbbi 608 frtot adott, a kegyesrend kormányja pedig 1000 frtot küldött; a legszükségesebb javítások meg is történtek 1855-ben, mint azt a templomban levő következő felirat bizonyítja, (Ecclia): „Quam tormentorum globis vastat. renovarunt Scholae Piae 1855.“

A város, amely pedig szintén rengeteg károkat szenvedett az ostrom alatt, később a ház ajtajától egészen a templom tulsó szegletéig terjedőleg a járdát négyzetes kövekkel kirakatta 39□° területben.

Majd később a katonaság, mely a templomot helyőrséginek használja,

a fentartási költségek fedezéséhez évi 60 firtal járul. (Az 50-es éveknek több apró eseményét a helyesebb összekapcsolás végett az alábbi czikkben közlöm).

b) 1860—1885.

Az „Org.-Entwurf,“ mely 1850-ben lépett fel, csak 10 esztendeig tartotta fenn magát; 1861-ben az egész isk. ügyet tetemes változásoknak vetették alá, a melyek főleg a német és görög nyelvnek megszorítására vonatkoztak, a tanulóknak pedig fegyelmi tekintetben nagyobb szabadságot engedtek; az új tanítási tervnek főérdeme abban állott, hogy a magyar nyelv és irodalomra, a magyar történelemre több órát és igen nagy gondot kívánt fordíttatni.

Természetes, hogy a tanítási tervnek ilyen gyökeres átalakítása sok időt igényelt, azért kénytelenek voltak 1861-ben a nagy szünidőt egy hónappal megtoldani és így az isk. év csak nov. 1-én vette kezdetét.

A 60-as években még egyszer, és pedig 1866-ban volt három hónappal hosszabbra terjedő szünidő; ugyanis az osztrák-porosz háború alkalmával július 20-án csukták be országszerte az iskolákat, és minthogy a háború után kiütött a cholera, az előadásokat csakis november 1-én nyithatták meg.

Intézetünkre nézve fontos változás állott be az 1863-iki évvel; a kegyes tanítórendet ugyanis sok helyről sürgették, részben hogy az 50-es években beszüntetett iskolákban újból vegye át a tanítást, részben pedig hogy a meglevő algymnasiumokat főgymnasiumokká alakítsa át; így történt, hogy a rend nem birt elég tanító erővel; azon tanári állomásokat tehát, a hol nem volt meg a megfelelő alapítvány, átadta fentartóiknak, hogy azokat belátásuk szerint más tanárokkal töltsék be; a helybeli főgymnasiumban a kegyes tanító-rend a három felső osztálynak tanárokkal való ellátása alól a nm. m. kir. Helytartótanácsnak 1862. szept. 2-án 55.173. sz. a. rendeletével felmentetett, amely kötelezettséggel 1849-ben megbízott; a rendelet szerint az öt osztályra a kegyes tanító-rend ad hét, a három felső osztályra pedig a csanádi egyházmegye öt tanárt; kiegészítésképen járult 1862. szept. 20-án 15.301. sz. a. még egy rendelet, a mely szerint a gymn. igazgatót a csanádi püspök és a kegyes-rend kormánya egyértelmű megegyezése alapján a nm. m. kir. Helytartótanács — jelenleg a vall. és közokt. m. kir. miniszter — erősíti meg.

A rendelet értelmében az ujonnan megalakult tanári kar — u. m. 7 kegyesrendi és 5 Csanád-egyházmegyei áldozár az előadásokat a szokásos sz. misével 1863-iki okt. 1-én kezdette meg Hartl Ferencznek az eddigi igazgatónak vezetése alatt, és főleg azt tartotta szemei előtt, hogy a vegyes nyelvű tanuló ifjúság a magyar nyelvben minél szebben és biztosabban haladhasson előre.

A helytartótanács megerősítette már az 50-es évek elején a gymnasiumunkhoz kinevezett szerb és román nyelvi tanárt, kik a görög nem egy. tanulókat a hittanra oktatták.

A felelős magyar miniszterium az 1867-iki évvel kezdette meg működését; a sok irányu és többfelé ágazó tevékenységi körök közül minket csakis az iskola érdekelhet.

B. Eötvös József vall. és közokt. miniszter 1867. szept. 20. és 21. napjain a reformok terére vitte az egész oktatást-nevelést; a jelzett napokon ugyanis valamennyi középiskolai igazgatót tanácskozássra hívta össze Budára, a melynek eredményeül kimondatott, hogy az új isk. évtől fogva a gymnasiumok I. és V. osztályában egy új tanítási terv lép életbe; szerinte nemcsak a végzendő tananyagban lesz változás, hanem a gymnásiumba behoznak két új tantárgyat is, a rajzot és a tornászatot akként, hogy 3 év leteltével a négy alsó osztályban a rajz és mind a nyolcz osztályban a torna fog mint rendes tárgy taníttatni.

Hartl igazgató azonnal gondoskodott is, hogy gymnasiumunk nyerhessen megfelelő szaktanárokat és szükséges helyiségeket; a rajz- és tornatanár díjazását a magyar miniszterium utalványozta ki évi 200—200 frttal, rajzterem-helyiséget ideiglenesen a város adott az elemi iskolákban; tornatanításra pedig a hadtest-parancsnokság adott egy tágas helyiséget a várat körülvevő erődítmények között, és e mellett megígérte egy alkalmas és csakis e célra szolgáló terem felépítését, hogy kedvezőtlen időben is tornázhassanak a tanulók.

A tornatanítás azonban lassan haladott előre; meghatározott helyiség nélkül és csak mások kegyéből élve, rendszeres tanításról nem lehetett szó; s így történt, hogy évek leteltével 1882-ben a vall. és közokt. miniszterium többeknek hozzájárulásával — (püspök és város) — egy új tornacsarnokot építtetett a piaristák telkén; a kegyes tanító-rend tekintettel az iskolai célra, 800 frtnyi haszonbér fejében átengedte 15 évre a telket, amikor is az új épület a rendnek birtokába megy át; az egész épület felállítása 4600 frtba, az első berendezés pedig 424 frtba került; így csak 1884-ben kezdték meg a rendszeres tornatanítást.

Az új rendtartás, amelyen hosszabb ideig dolgoztak, és a melyhez mind az illetékes szakembereknek, mind a tanári egyesületeknek kikérték a véleményét, 1875-ben lépett életbe sok hibával ugyan, de mert egyöntetűséget teremtett az intézetek külső adminisztrációjában, dicséretet érdemel.

1876. óta kétségtelenül számos miniszteri rendelet érkezett az isk. tanítást, oktatást illetőleg; ilyen volt a fentebb említett Rendtartás, amely az iskola külső életét tárgyalta, kiegészítették ezt az iskola belső életére vonatkozó és 1879-ben megjelent Utasítások, amelyek a synthetikus rendszer alkalmazását tűzték ki feladatul.

Az utolsó (1887.) Utasítások ismét változásnak néztek eléje az 1889.

ének végével, midőn a görög nyelvnek kérdése felvetetett; a változás be is következett az 1890/91. isk. ének kezdetével.

*

A mint a piaristák Temesvárra jöttek, máris a megbeszélés tárgyát képezte egy gymnasiumi új épületnek és kegyesrendi háznak a felépítése; a dolog felujult, hol pedig eltűnt a színpadról; 1867-ben az iskoláknak annyiszor emlegetett szűk volta reábirta Somhegyi Ferencz kegyesrendi tart. főnököt, hogy itt helyben a püspökkel megbeszélje a dolgok mikénti állását és egyszersmind az eszközökről is gondoskodjanak, melyekkel a rég óhajtott új gymnasiumot felépíthessék; a várva várt alkalom, t. i. a gymnasiumi öt alsó osztálynak új építése be is következett az 1870-iki évvel; ugyanis október 17-én b. Eötvös József cultusminiszter meglátogatta Temesvár városát s így megfordult a gymnasiumnak minden osztályában is; minthogy az öt alsó osztály helyiségei a nagy számú tanuló ifjúság befogadására kiesinyek voltak, a miniszter úr a lycealis alapnak egy részét mely 1849. óta a magas kormánynál volt, a kamatok kamatjával együtt visszaadta a Csanád-egyházmegyei hatóságnak; az összegből Bonnáz Sándor püspök 23 ezer frtot utalványozott ki az új iskolai termek kiépítésére; a munkálatok a kegyesrendi ház nyugati oldalán meg is kezdetek 1871. május 1-én; az építkezések alatt a városi tanács iskolák helyiségeül ideiglenesen kijelelte a redout nagy termét a szomszéd szobákkal együtt.

Meg kell említenem itt azon kellemetlen pert, melyet a kegyesrendi ház saját jogainak megvédése szempontjából kénytelen volt megindítani, abban hosszabb ideig részt venni és melyet végre meg is nyert; ugyanis a helybeli tárházat a szentannai alapítvány majd a későbbi királyi megerősítvény értelmében a kincstár terhére megilleti 48 öl fa; csakis az 1875. évi 60.442. sz. a. pénzügyminiszteri rendelet tagadta meg a jogot a háztól és megvonta a fát; a dolog a törvény útjára került és csakis az budapesti e. f. kir. törvényszéknek 24.541/1880. sz. a. ítélete alapján nyert kedvező megoldást, a mely szerint az alperes, a magy. kir. államkincstár köteleztetik 1880. évtől számítva évenként 48 öl tüzi fát kiszolgáltatni az alperes temesvári kegyesrendű tárháznak; továbbá tartozik kártérítés czimén 672 frt, perköltségek fejében 300 frtot megfizetni, és a kiszabandó ítéleti illetéket viselni. Ezen ítélettel az annyi év óta húzódó ügy, amelynek legtisztább igazsága a kegyesrendi ház mellett szólt, véget ért; — az ítélő-tábla által is helyben hagyatott 13.725/1881. sz. a.

Ugyanazon időben 1879-ben éles megbeszélés tárgyát képezte a gymnasium fentartási költségeinek kötelezettsége; a beszédre okot szolgáltatott a felállítandó új torna-terem; a dolgok mibenlétének teljes megvilágítása végett a gymnasiumnak buzgó igazgatója Hemmen Ferencz a gymnasiumnak fejlődési történetét, természetét, az egyes tényezők kötelezettségeit egy terjedelmes cikkben kifejtette; a cikket nagy érde-

keltségénél fogva A) alatt kivonatossan közlöm a mellékletben A felvilágosítás után mindenki helyesnek találta a dolgoknak történeti alapon megfejthető jogos álláspontját.

Mint igen fontos városi, iskolai és művelődési ügyeket itt megemlítem, hogy az állami főreáliskola 1879-ben teljesen felszerelt és a tudományok méltóságának megfelelő diszes épületben helyeztetett el; az épületben helyezték el a virágzó ipariskolát is; ugyanezen évben alapították Temesvár városának lelkes hazafiai a „Temesvári magyar nyelvterjesztő egyesületet,” mely minden nemzeti ügy iránti buzgalma miatt méltán kivívta a jóknak dicséretét és pártolását.

A tanároknak tudományos és irodalmi működéséről, a nyilv. életben való tevékenységéről történelmünk a legszebb tényeket jegyezte fel.

*

A gymn. szertárak gyarapítása részben jótékony adományok, részben pedig a nm. miniszteriumnak és a lycealis alaphól történt utalványozások folytán történt; ezzel kapcsolatban megemlítem a tanuló-ifjúságnak jótékony czélokra tett gyűjtéseit is.

A lycealis alaphól: 1853-ban, majd 55-ben 800 frt ára fizikai szereket hozattak; 1863-ban 233 frt, 1874-ben 700 frt, 1876-ban 600 frt utalványoztatott ki hasonló czélra; 1878-ban Bonnáz püspök 1200 frtot adott, hogy Párisban phys. szereket vásároljanak; az összeget később megtoldotta még 363 forinttal; 1881-ben 590 forintot nyert a phys. muzeum; a tanári könyvtár a jelzett alaphól 1868-ban 96 frtot, az osztályok pedig padokra 1873-ban 169 frtot kaptak; majd 1886-ban az I. osztály mellett megnyitván a párhuzamos osztály, az új iskolának teljes bebútorozása a jelzett alaphól történt; e mellett a phys. muzeumba bevezettetett az electr. ívláng; továbbá évenként kisebb-nagyobb javításokra kiutalványoztatik 120—150 frt. Utalványozás történt a lycealis alaphól a gymnasium megrongált tetőgerendáinak kipótlására is 1883-ban 600 frttal.

A fizikai és természetrajzi szertárak, a melyek az egykori lyceumnak tulajdonát képezték és mint a fentebbiekből látszik, a lycealis alaphól szaporítottak is, a helytartótanácsnak 12.771/2614. sz. a. rendelete folytán a gymnasium használatára adattak át; az átvételnél, a mely leltárilag történt, jelen volt az egyházmegyei hatóság részéről Gabriel József kanonok, a helytartótanács részéről Kümmer Henrik isk. tanácsos, a gymnasium részéről az igazgató, König Móríc s Wohlfarth József tanárok.

Egyesek részéről történt adományozások közül fel vannak említve: Csajághy püspök számos térképet, arany-, ezüst- és rézpénzt, Jározky Tamás nyug. százados pedig 68 db. értékes művet adott; a természetrajzi gyűjtemény is kapott számos adományt: Simon Imre temesvári gyógyszerész 3000 db. szárított növényt, Riesz Károly H.-M.-Vásárhelyről egy *Nymphaea thermalis* fejlődése minden alakjában és számos növényt,

Schrökingér Gyula ásványokat, Rajkovics tojás-gyűjteményt, Weber Ágost adriai tengermelléki moszatokat, továbbá ittebei Kiss Miklós, Kümmer Henrik, Pilz Ottó, Schopf József stb. különböző tárgyakat adtak. — A tanári könyvtárnak adományoztak: Trefort Ágost az akadémia kiadványaiból 360 frt értékű könyveket 25 frton, a cs. k. államminiszt. a cs. birodalmi földtani társulat összes kiadványait.

Az ifjúság jutalmazására 1863-ban küldött először a Fekesházi-alapítványból könyveket a Helytartótanács; gróf Karácsonyi Guidó jó erkölcsű tanulóknak 300 frtot, ittebei Kiss Miklós pedig könyveket adtak jutalmul; — és a kit első sorban kellett volna emlitenem, id. Ormós Zsigmond mint alispán, majd mint főispán csaknem évenként küldött könyveket az igazgatónak a jelzett célra.

A tanári kar a 60-as évek vége felé egy jóra való ifjúsági könyvtárt rendezett be, a mely célra a tanárok számos könyvet adtak.

A tanári kar tetemes adománynyal járult a délmagyarországi muzeum alapítójának gyarapításához, továbbá a szegedi árvízkárosultak felsegélyezéséhez; az utóbbi jótékonyasághoz az ifjúság is hozzájárult 105 frtal; — az ifjúság 1882-ben kezdett gyűjteni egy új ifj. zászló beszerzéséhez.

A tanulmányi alap 1876-ban a kezelési átalányt 470 frtról 600 frtra emelte fel, a tanszer-átalányra pedig 1866-ban 321 forintot, 1876-ban 198 frtot adott, 1883-ban pedig évi 250 frtot utalványozott ki; 1873-ban az újonnan elkészített gymnasium számára 1512 frt értékű padokat készíttetett.

Id. Ormós Zsigmond szíves érdeklődése és közvetítése folytán Baics Milos-féle ösztöndíjat nyert a gymnasium, amely 500 frtnyi alapot képvisel; a tanári kar az alapítványi levélnek megfelelően akként intézkedett, hogy 200 frtnak a kamatja évenkénti jutalomra fordíttassék, 300 frtnak a kamatja pedig a tőkéhez csatoltassék, a míg a tőkének 120 frt kamatja lesz, amely stipendiumra fordítható legyen; az ösztöndíj „Baics-Gorove-Féger-ösztöndíj” czim alatt jelenleg a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium által Temes-vármegye törvényhatóságához tétetett át.

*

A tanügy mindig váltakozásnak van alávetve, valahányszor politikai változások állanak be; így történt ez 1860-ban is; Kümmer Henrik kir. tanácsos, aki gymnasiumunknak annyi évig lelkes fővezetője volt, távozott körünkől; de amint fájdalmas volt a búcsú, amelynek oly érzékeny szavakban adott kifejezést a tanári kar nevében az igazgató, annyival nagyobb örömmel fogadták a hirt, hogy Ő Felsége a nevezett kir. tanácsost nagyváradi tanker. kir. főigazgatónak nevezte ki; és midőn 1861-ben az érettségi vizsgálatokon megjelent, az ifjúság énekkel és üdvözlőbeszéddel fogadta őt; a főigazgató a megtiszteltetést megköszönve, örömmel adott kifejezést a feletti tapasztalatának, hogy az ifjúság oly szépen halad előre a magyar nyelv-

ben. Kümmer 12 évig volt a tankerületnek főigazgatója; munkássága, sokoldalú ismeretei, a gymnasiumok felvirágoztatása körüli tevékenysége 1872-ben elismerésre találtak, amidőn is nagyváradi kanonoknak nevezetett ki; a tanári kar, amint egyrésről sajnálattal vett búcsút szeretett főigazgatójától, úgy másrésről üdvözölte a kitűnő férfiút a magas állásban, amelyre őt a királyi kegy felemelte; a főigazgatóságban követte őt Krausz László, a kinek 1881-ben bekövetkezett halála után még ugyanazon évben Petrovics Ferencz eddigi budai főgymnasiumi tanár nevezetett ki tank. kir. főigazgatónak; Petrovics tanügyi és irodalmi érdemeinek elismerésül 1889-ben nagyváradi kanonoknak nevezetett ki; fontosabb működéséből megemlítjük, hogy 1884 óta a gymn. osztályok között a szaki arány szerinti tanítást hozta be; továbbá buzgóan járt el az új tornaterem felállítása körül, végre elnökölt 1889-nek végén a főgymnasium viszonyainak végleges rendezése céljából tartott tanácskozmányokon. (L. alább.)

Sajnálattal említi meg gymn. történetírónk, hogy kedves tanáraitól, akiket hivatásuk a lelkipásztorkodás terére hívott, meg kell válnia; így Zányi Ferencz 1871-ben párdányi, Szentkláray Jenő pedig török-becei plébánosnak nevezetett ki; a gymnasiumnál töltött sokévi működésök ideje alatt maradandó érdemeket szereztek maguknak az ifjúság nevelése körül, amely az örök hála babérijával koszoruzta meg a távozó tanároknak homlokát.

Majd néhány évvel később dr. Kún Lajos nyerte el a n.-sztl.-miklósi plébániát; tanártársai és az ifjúság a legérzékenyebben vettek búcsút a kedvelt férfiútól; helyét Hold Adám töltötte be.

1882-ben Krinitzky Ferencz elnyerte a bruckenaui plébániát, majd Ochsenfeld Vendel a nagy-tószegit, Ludwigh Miklós a királyfalvit, Hold Adám a nadrágit, Pontelly István pedig a szabadfalvit; helyökbe Martin Péter, Kroll Rezső, Arányi Ágost, Hám József, Számek György kegyesrendiek és Patzner István csanád-egyházmegyei áldozárok tétettek; 1883-ban Hemmen Ferencz igazgató nyerte el az új-aradi plébániát (l. alább); helyét rövid időre Horváth Pius kegyesrendi házfőnök töltötte be.

Megemlítem itt, hogy Schnirch Ignác kegyesrendi áldozár 1858-ban főnökségének elbocsátó levelével Amerikába távozott mint hittérítő; majd Korbonics János szintén elbocsátó levéllel vétetett fel a csanádi egyházmegye kötelékébe s előbb Albrechtsdorfra tétetett plébánosnak, majd ismét visszahivatott a cathedrara, innen nyugdíjba lépett és mint tiszt. esperes halt meg 1888. november 7-én.

A tanári kart rendkívül megtisztelő esemény adta magát elő 1876-ban; ugyanis annak egyik tagját, Wuchetich Istvánt, a zombolyai kerületben országgyűlési képviselőnek választották meg; mind ekkor, mind pedig a másodszori képviselőválasztás alkalmával óráinak helyettesítésére társai a legnagyobb örömmel vállalkoztak.

A rajztanítással kezdetben, mint minden intézetben, úgy Temesvárott is sok baj volt.

Mind a rajztanári, mind pedig a tornatanítói állomás gymnasiumunkban csak 1885. óta rendszeresítették a nm. miniszterium által, és pedig az előbbire kineveztetett Hunyady László, az utóbbira pedig Müller Károly.

A tanárok közül hosszabb ideig betegeskedtek és mint ilyenek vagy a tanításról kénytelenek voltak lemondani, vagy hosszabb szabadságot, vagy pedig elhelyezéseket kérni: Ivánfy Ede, Zvér Endre, Láng Mihály, ifj Schmidt Agoston, Brandt József, Hudra János, Ludwigh stb.

*

Megszomorodott szívvel kell itt megemlékeznem azon halálesetekről, melyek gymnasiumunkat közvetlenül vagy legalább is közelebről érintették.

Ide tartozik Csajághy Sándor püspöknek 1860. február 7-én bekövetkezett halála; a város, az egyházmegye, az összes vidéki lakosság, a helybeli gymnasium mély fájdalmat érzett, amint köztudomásra jutott, hogy a nagyevű püspök meghalt; nem lehet feladatomban, hogy a megboldogultnak érdemeit, melyeket az egyház, a haza és a tanügy körül szerzett, itt elsoroljam; annyi bizonyos, hogy a gymnasium iránt a legbensőbb érdeklődéssel viseltetett és így méltán gyászoló benne a tanári kar és az ifjúság mindenkori jótevőjét.

Megelőzte a püspök halálát két évvel 1857. december 6-án Bammer Károly kegyesrendi tanárnak jobblétre költözése; Bammer sok évig kitűnő sikerrel működött gymnasiumunkban; az utolsó évben gyengélkedő egészsége miatt felmentetett a tanítás alól; temetése alkalmával a nagyszámu gyászoló közönség, a papi, katonai s egyéb hatóságok részvétele bizonyította a ragaszkodást, melylyel a boldogult tanár iránt viselkedtek.

Több évi pihenő után ismét megjelent a kérlelhetetlen halál és elragadta a társháznak legjobb atyját, Wengriczky Józsefet 1867-ben; házunk akkori történetírója a következőket mondja róla: „A jó pap és jó tanár életének két harmadrészét embertársainak, ezek által közvetve a hazának és az egyháznak javára tölté be, ki tudományossága miatt már fiatal korában bölcsészeti tudorrá lőn, kit nemcsak tanítványai, kiknek nagy számából sok jeleset adott a hazának, hanem minden ember tisztelt.“ — Helyét a rectorságban Hartl Ferencz vállalta el, tanári állomására pedig a rendkormány Budaváry Józsefet küldötte.

Majd 1870-ben a gymnasiumnak két jeles tanára költözött el a jobb hazába: Krommer Máté piarista április 11-én, és a már régóta beteg Keltónik Miklós Csanád-egyházmegyei áldozár május 13-án, az akkori történetíró megjegyzi, hogy a két jeles férfiú emléke ércznél erősebben marad meg tisztelőinek és hálás tanítványainak, szívében, helyettük Kuhn Lajos csan. m. áld. és Kiss Károly piarista tétettek ide.

Hartl Ferencznek 1874-ben bekövetkezett halála teljesen megren-

ditette a gymnasiumot és a piarista házat; a boldogult férfiú közel 30 évig fáradozott Temesvárott mint tanár, gymn. igazgató és házfőnök; érdemeit elsorolni annyi év letelte után alig lehet; tény az, hogy a tisztelet, melyet a megboldogult a megyében, a városban az egyháziak és világiak között, tanártársai és a tanulók részéről tapasztalt, csak halála után tűnt fel oly nagy mértékben; mert mindenkinek szívében megrendült a sajnó fájdalom, amelynek a végső gyászszertartásnál oly imposans módon adtak kifejezést; tény az, hogy a temesvári főgymnasiumnak szép felvirágzása nagy részben az ő nevéhez van kötve; legyen e néhány sor is egy kis koszorú a megboldogultnak sirján. — Helyét a házfőnökségben Horváth Pius piarista, a gymn. igazgatóságában pedig Hemmen Ferencz Csanád-egyházmegyei áldozár töltötték be.

Reá egy évre meghalt Dunaiszky Henrik rajztanár, aki sok évig fáradozott a tanítás terén, helyébe jött Zimmermann Henrik.

Egy fiatal kegyesrendi tanár Keller Ferencz az 1877/8. isk. évnek a végét be sem várhatta, mint beteg haza kíváncsozott Zsámbékra szüleihez, ahol jobb létre szenderült, helyébe Randweg Mihály tétetett ide.

Nagy gyász érte Temesmegyét, mikor Murányi a megyének érdekekkel bíró főispánja meghalt; „alispán volt ő — úgy szól a ház történelmének írója — 1848/9-ben, tevékeny hazafi, sokat szenvedett férfiú, utóbb főispán, hajdan convictorunk, a kegyesrend iránt a legnagyobb kegyelettel viselkedett, illő, hogy a nagy hazafinak, a páratlan temesi főispánnak emléke örökre megőriztessék házunk évkönyveinek lapjain;“ lelke nyugalmaért a sz. misét templomunkban nemesak 1874. jún. 22-én, hanem, mint házunk történetében feljegyezve találjuk évről-évre meg tartották; helyébe id. Ormós Zsigmond eddigi alispán neveztetett ki főispánnak.

Tanügyi tekintetben megemlítendő, hogy 1871-ben meghalt b. Eötvös József, közokt. m. kir. miniszter; halála felett a tanári kar őszinte gyászának adott kifejezést, helyét Pauler, majd egy év letelte után Trefort Ágoston töltötte be.

Trefort hosszas minisztersége alatt tanügyi téren igen szép eredményeket szerzett magának, amelyeket a gymn. igazgató méltányolt a miniszternek 1888-ban bekövetkezett halála alkalmából a tanuló ifjúsághoz a templomban intézett emlék-beszédében; a miniszterségben gf. Csáky Albín követte őt.

1889-iki aug. 9-én terjedett el a városban és az egyész egyházmegyében a gyászhir, hogy a nagynevű püspök Bonnaz Sándor jobb létre szenderült: az egyházmegyének minden rangú és rendű, koru és vallásu lakosa őszinte fájdalmának adott kifejezést a nagy püspök elhunytá felett; sok évre terjedő közhasznu tevékenysége kiterjedett mindarra, ami szép, jó és igaz; a gymnasium méltóan gyászba borulva kiálthat fel: Requiescat in pace!

A temetést és a gyászmisét dr. Schlauch Lőrincz nváradi püspök végezte a legnagyobb pompával.

3. Magas látogatások és ünnepélyek.

Az újabb időkben több fontos momentum emelkedik ki gymnasiummunk történetéből, főleg oly alkalmakkor a midőn magas állású kitüntetések látogatták meg házunkat, látogatták meg iskoláinkat. Mindenkor lélekiemelő és felvidámító a Múzsák sz. csarnokainak hivatott férfiakra, a tanárookra, ha fáradozásuk, munkásságuk eredményét közvetlenül mutat-hatják az illetékes felsőbb forumnak; buzdító hatással van az ifjú növendék-seregre, mely zsenge ismereteit vágyva igyekszik az iskola négy falán kívül is másnak elmondani.

„Ut Aratus ab Jove incipiendum putat, ita nos rite coepturi ab Augustissimo Rege videmur.“ — Ő Felsége Ferencz József ap. királyunk első ízben 1852. június 18-án érkezett városunkba, akit Csajághy Sándor püspök a székesegyházba, innen pedig saját lakására a térparanesnoksági épületbe vezetett; a tisztelgők között első sorban volt a kath. papság, melyet a kegyesrendiekkel egyetemben Csajághy püspök mutatott be. A következő napon június 11-én 9 órakor Csajághy püspök Ő Felségének, az összes katonai és világi előkelőknek jelenlétében megáldotta a Rukavina ezred zászlaját, amelybe a helybeli kegyesrendi házfőnök is vert be szeget. — Ő Felsége magas látogatással június 12-én szerencsétlente a seminariumi épületben a gymnasialis tanulóifjúságot és a tanári kart, majd a kegyes-rendieknek templomát tekintette meg, hol mély szomorúsággal látta az ostrom ideje alatt okozott károkat; — ugyan ezen nap Ő Felsége d. u. 4 órakor Aradra utazott. A második lélekiemelő, kitüntető, magasztos és nagy ünnepély 1872-iki május 6-án folyt le középiskolánk falai között, a midőn is a felkent koronás apostoli magyar király I. Ferencz József, temesvári tartózkodása alatt látni valói közé első sorban felvette gymnasiumunknak megtekintését; a tanári kar és az ifjúság a leglelkesebb „éljenek“-kel fogadták országunknak alkotmányos és szerető atyját; a bemutatásokat Bonnáz Sándor püspök eszközölte; Ő Felsége az iskolákban mindenütt legmagasabb elismerésének adott kifejezést.

Ő Felségének itteni tartózkodását csakhamar követte az intézet igazgatójának Hartl Ferencznek a „Ferencz József rend“-del való kitüntetése, amely kitüntetésben nemcsak a vidék minden lakója, de főleg és első sorban a helybeli gymnasiumnak tanárai és növendékei látták, hogy az iskola érdekében kifejtett őszinte munkásság tudva van a királyi felség előtt, melyet magas kitüntetésével meg is jutalmaz; az érdemkeresztet Kümmer Henrik főigazgató tűzte fel a derék igazgató mellére 1872. május 16-án nagy számú tisztelőinek jelenlétében; amely alkalommal szeretett

igazgatója iránt mind a tanári kar mind pedig a tanuló ifjúság a leg-
őszintébb érzelmeinek adott kifejezést szóban, ünnepélyességekben és
énekekben.

Az Osztrák-Monarchia és Magyarország összes lakói az ünnepélyes-
ségek és örömkifejezések minden nemével tüntették ki Ő Felségének
Ferencz József apostoli királynak Erzsébet Ő Fenségével való egybekelését
1854-iki április 24-én; a tanuló ifjúság tanáraival együtt kérte a Minden-
hatót hálaadó isteni tiszteletben, hogy a felséges párt kísérje áldásaival;
az egybekelésnek 25 éves ünnepét az ország összes lakóival együtt meg-
ünnepelte ifjúságunk is 1879-ben.

A gymnasium és a kegyesrendi ház iránti kiváló előszeretetet tanu-
sított igen sok alkalommal az egyházmegyének kitűnő főpásztora Csajághy
Sándor; 1853. december 26-án benedicalta az annyi csapáson keresztül
ment, de már is restaurált piarista-templomot; a tanuló ifjúság a semi-
nariumtól a piarista templomig és vissza kísérte a főpapot; a templomban
az egyházi ténykedést sz. mise és a püspök által mondott alkalmi beszéd
követte.

Többször megjelent a főpásztor az előadásoknál is, maga intézett kér-
déseket a tanuló ifjúsághoz.

A nagy főpásztor a tudományok pártolása mellett szíven hordozta
mind a tanuló ifjúságnak mind a város lakóinak valláserkölesi előmene-
telét; jól ismerte a Jézus-társasági atyáknak a missió-téren kifejtett buz-
galmát, e végből lehvita 1854-iki májusban Bécsből Klingowström, Rhoman
és Weisz jezsuitákat missiók megtartása végett; az atyák közül Rhoman
a tanuló ifjúságnak is tartott sz. beszédet, mely az ifjak vall. és erkölcsös
érzületére igen jótekonny hatással volt.

Az iskola-évnék megnyitása és befejezése mindig a rendes időkben
történt, t. i. okt. 1-én és július 30-án, az 1854-iki október 1-e annyiban
nevezetes, hogy ekkor Csajághy Sándor püspök maga tartotta a „Veni
Sancte“-t, és egyszersmind a templomban maga intézett buzdító beszédet
a tanuló ifjúsághoz.

A bold. sz. Mária szeplőtelen fogantatásáról szóló dogmának kihirde-
tése a tanuló ifjúság jelenlétében 1855-iki márczius 8-án történt; az ifjúság
az ünnep előtt meggyónt és a sz. mise alatt magához vette az Úr testét
a püspök kezéből; Csajághy püspök a bold. sz. Anyának kiváló tisztelője
levén, felállította a gymnasiumban a Mária-Társulatot, melynek ő volt a
fő-védnöke. A vallásos épülés emelésére később 1867-ben behozták a
Szepesi Imre-féle ima- és énekes könyvet, amely kitűzött czéljának eléré-
sére nagyon jótekonny hatással volt.

Viala Prenani bibornok 1855-ben meglátogatta a várost és a püspök-
nek volt vendége, midőn a bibornok városba vonult, a tanuló ifjúság az
utezán sorfalat képezett; a bibornok meglátogatta templomunkat is.

Kankoffer Ignác es. kir. iskolai tanácsosnak neveztetett ki 1854-ben; a tanári kar tisztelgett nála, a tanácsos a megtiszteltetésért őszinte köszönetét fejezte ki és biztosította a tanári kart, hogy mint eddig, úgy ezentúl is mindenkor szíven fogja hordani a gymnasium felvirágoztatásának sz. ügyét, és csakhamar viszonzta is a megtiszteltetést; mert rövid idő múlva közel öt heti időt szentelt a helybeli iskolának de, főleg a főgymnasiumnak; naponkint bejött az intézetbe, minden tanárnak óráján jelen volt, meglátogatta a muzeumokat, könyvtárakat, majd egy rendkívül tanulságos tanácskozmányban örömét fejezte ki a tanárok buzgósága, tapintata és paed. helyes eljárása felett; ugyanazon év május végén egy másik magas látogató tisztelte meg személyesen az intézetet, és pedig a kegyes tanítórendieknek főnöke Nagy Péter, aki hasonlóképen minden osztályban jelen volt az előadásokon, a tanuló ifjúságot vallás-erkölesiségre, szorgalomra intette, a tanároknak pedig buzgalmukért a legnagyobb elismeréssel mondott köszönetet; — majd később Haynald Lajos akkori erdélyi püspök látogatta meg a gymnasiumot.

A Temes-bánsági iskolákra nézve fontos esemény adta magát elő az 1855-iki évvel, a midőn is Ő felsége Kummer Henrik oraviczai plebánost nevezte ki isk. tanácsossá; a tanári kar ez alkalommal őszinte örömeinek adott kifejezést, mert meg volt győződve, hogy a munkabíró, tettűs férfiú, a tanügy terén kiváló jártassággal bíró főnök, az intézetet a virágzás legmagasabb fokára fogja felemelni; és csakugyan a tanári karnak hitét a tettek követték; az új főnök időközönként órákat töltött az iskolákban; tapasztalatait mindenkor tanácskozmányban közölte a tanári karral és kijelentette, hogy a tanuló ifjúságnak mind erkölesi mind tanulmányi előmenetele képezi a tanárok fáradozásainak legszebb jutalmát.

Mennyire szerette Kummer a tanuló-ifjúságot, bizonyítja azon körülmény, hogy éveken át az ünnepélyes „Veni Sancte“-t mindig ő tartotta, sőt későbbben még mint nagyváradi tank. kir. főigazgató is a 60-as években, az isk. törvények felolvasásánál több ízben buzdító beszédeket intézett a tanuló ifjúsághoz, továbbá a király és királyné nevenapján szintén ő végezte a szent misét.

A gubernator, Sokcsevics szintén meglátogatta több ízben a gymnasiumot Bonnaz Sándor kanonok kíséretében; és nemcsak az előadásoknál volt jelen, hanem megtekintette a szertárakat is; mindannyiszor megelégedésének adott kifejezést az intézetnek minden rendű és irányú előmenetele felett.

A tanári kar csakhamar két ízben is tisztelgett Sokcsevicsnél és pedig első ízben, amint Ő Felsége az I. oszt. vaskorona-rendel tüntette őt ki, és másod ízben Oltványi káptalani helynök vezetése alatt, a midőn horvátországi bánná neveztetett ki; majd következett az új kormányzónál gróf Vigot de Saint-Quentin-nél a tisztelgés, a tanári kart az igazgató vezette;

a látogatást a kormányzó az iskolákban viszonzta, a hol több osztályban a latin nyelvet és a matematikát hallgatta, e mellett megtekintette a muzeumokat is.

Nagyobb mérvű ünnepélyeknek nézett eléje városunk az 1860-iki évvel; a Csajághy püspök halálával elárvelt egyházmegye új főpapot nyert és pedig már júl. 21-én; a kinevezés általános lelkesedést keltett a hívők szívében, a tanári kar és a tanuló ifjúság lelkében; az eddigi isk. tanácsos, majd a cs. kir. szerb bánáti tanácsnál referendaris: Bonnaz Sándor decz. 18-án tartotta a dóm-templomban ünnepélyes installációját, mint kinevezett esanádi püspök; az ünnepélynél az összes hatóságokon kívül a tanuló ifjúság is részt vett.

Bonnaz püspök 30 évig kormányozta egyházmegyéjét (l. fentebb) 1889-ben bekövetkezett halála után, a magas kinevezés folytán, a püspöki széket elfoglalta 1890-iki szeptember 23-án eserneki és tarkeői Dessewffy Sándor; fényes volt a fogadtatás, a melyben a városnak és a nagyterjedelmű egyházmegyének minden lakója vállvetve és vetélkedve törekedett részt venni; kivonult a főgymn. ifjúság a tanári kar vezetése és a tanulói zászlók előlville mellett.

A püspök ő méltósága magas és sok gondja közepette talált időt, hogy a gymnasiumot megnézzé és azt 1890-iki november 20-án magas látogatásával szerencsételtette is.

Meg kell emlékeznem azon politikai ünnepélyekről, a melyek városunkban játszódtak le és így közvetlenül érintették gymnasiumunkat.

Ily nevezetes ünnepély volt 1860. deczemb. 30-án, amely alkalommal Temesvár városa a szerb vajdaság- és temesi bánságnak a Magyarországgal való egyesítése feletti örömének adott kifejezést; nemzeti színű zászlók díszesítették a várost, a dómtemplomban az ujonnan installált püspök ünnepélyes „Te Deum“-ot tartott, estve általános kivilágítás volt. Az ünnepélyeknek folytatása 1861-iki jan. 8-án következett be, amidőn is Damaskin János ujonnan kinevezett főispán tartotta ünnepélyes bevonulását.

1865. okt. 4-én tartotta Murányi főispán installációját; nagyszámú előkelő fogatok mentek el Murányba eléje, hogy őt Temesvárra kísérjék; egyike volt azon férfiaknak, aki fényes ékesszólása, páratlan finom modora és sok egyéb kiváló erényei által korának legkitünőbbjei közé tartozott; emlékét megőrzi a megyei történelem, a férfiút dícséri még most is élő számos tisztelője. A fogadtatási ünnepélyeken részt vett a megyei és városi küldöttségeken kívül a tanári kar is.

Az 1871. év elején a fölség kegye és a kormány bőlesesége idősb. Ormós Zsigmondot nevezte ki Murányi után Temesvármegye főispánjának. Ugyanez év május 15-ikén tartatott meg ünnepélyes sz. mise után a beiktatás, melyre vallás- és nemzetiségi különbség nélkül megjelent a megye színe-java. Az egész nap a legfényesebb ünnepélyességek szakadatlan sorozata

volt s a megye közönsége jegyzőkönyvi határozatban adott kifejezést háláérzetének, melylyel Ő cs. és apostoli királyi Felségének legmagasabb személye és magas kormánya irányában az általánosan szeretve tisztelt és közbeesülésben álló férfiúnak a megye főispánjává kineveztetése által tanúsított kegyessége folytán eltelve volt. Ugyanezen lelkesedés hatása alatt alapította a megye közönsége a helybeli főreáliskolánál az Ormós-ösztöndíjat. Id. Ormós Zsigmondnak ugy az irodalmi, mint a politikai téren szerzett érdemeit s nyert kitüntetéseit csak a hazai történelem jegyezheti föl illetékesen; itt a hely szűke nem engedi meg azokat bővebben elsorolnunk. A tanári kar szintén tisztelgett az új főispánnál.

1889-iki május 24-én tartotta ünnepélyes bevonulását dr. Molnár Viktor főispán; az ünnepelt férfiút estve fényes kivilágítással és fáklyászenével tisztelték meg; másnap volt a dómtemplomban szent mise, mely után a tisztelgők között külön volt jelen a főgymn. tanári kar.

1859-iki július hóban a kegyes tanítórendiek káptalani kisgyűlésén Nagy Péter a rendfőnök hivatkozva agg korára, gyengélkedő egészségére, a kor követelte sok munkára, állásáról lemondott, helyébe a rend főnökévé házi és gymnasiumi igazgatónk, a nagytudományú és oly sok lelki szép tulajdonokkal bíró férfiút, Purgstaller Józsefet választották meg; az előléptetést a legnagyobb örömmel fogadta a városi és megyei egész közönség, mert benne a háznak és a gymnasiumnak kitüntetését látták; utána igazgatónak Suhajda Sándor, házfőnöknek pedig Wengritzky József tétetett meg.

Purgstaller rendfőnök 1862-iki május 15—27-ig terjedő időben látogatta meg házunkat és gymnasiumunkat.

Meglátogatták a gymnasiumot 1873-ban Trefort Ágoston vallás- és közokt. miniszter, 1872-ben Mészáros Ferencz, 1879-ben Szász Károly, 1885-ben dr. Klamarik János miniszt. oszt. tanácsos, 1890-ben Berzeviczy Albert államtitkár.

A kath. egyháznak ünnepjei, de gyásza is volt. A világtörténelemnek legkritkább jelenségeként IX. Pius pápa 1877-ben ünnepelte aranymiséjét; a kegyesrendiek templomában tartott isteni tiszteleten jelen volt az ifjúság

Az 1878-ban bekövetkezett gyász hír, hogy t. i. IX. Pius pápa meghalt, a kath. világot és így intézetünket is szomorúan érintette; a jelen soroknak nem lehet feladata, hogy a sz. életű férfiú világra és századokra kiható tetteit vázolják; mi itt szűkebb körben csak a gymnasiumot illetőleg tehetünk meg feljegyzéseinket; a tanuló ifjúság sz. beszédek útján értesült a nagy csapásról, a mely sz. egyházunkat érte, gyászmisében imádkozott a boldogult lelke nyugalmaért, de egyszersmind kérte a Mindenhatót, hogy egy új szent atyával vigasztalja meg sz. egyházát, ami a boldogult halála után 13 nappal be is következett, mert XIII. Leóban üdvözölte minden ker. kath. hívó az új Pápát, a midőn is az ifjúság „Te Deummal” egybekötött sz. misében adott hálát a Mindenhatónak.

1879-ben ünnepelte meg Temesvár városa az anyaországhoz való visszakapcsolása száz éves jubileumát; az ünnep alkalmából a tanuló ifjúság szent misén volt jelen.

A tanári kar a gymn. tanulókkal Krausz László főigazgató 50 éves tanári működésének emlékét ének- és szavalatokból álló előadással ünnepelte meg; majd Temesvár városának önálló municzipiummá lett kinevezésének 100 éves fordulóját és 1883-ban id. Örmös Zsigmond születésének 70 és hivatalkodásának 50. éves ünnepét tartotta meg, mind a két alkalommal az igazgató a tanári karral egyetemben képviselte a főgymnasiumot az ünnepélyeknél.

A gymnasium a maga körében szép ünnepélyt rendezett, midőn a tanuló ifjúság filléreiből szerzett zászlót szentelték fel 1884. ápril 20-án; az egyházi szertartást a beszédekkel egyetemben Horváth Pius gymn. igazgató végezte; a zászlóanya Török Leona a polgárnagy neje volt; az ünnepélynél jelen voltak a fő- és alispán, polgárnagy és a városnak előkelő úri népsége.

Ugyanezen napon Petrovich Ferencz főigazgató tűzte fel Hemmen Ferencznek, már mint új-aradi esperes-plebánosnak, mellére a Ferencz-József-rend keresztjét. — A kereszt jutalma volt azon érdemeknek, melyeket magának 1863 óta a jeles férfiú gymnasiumunkban szerzett, a hol mint tanár majd mint igazgató az intézet felvirágztatása érdekében a legbuzgóbban fáradozott.

A csanádi egyházmegye és vele együtt az összes hívek 1885. nov. 4-én ünnepelték meg Bonnáz Sándor csanádi püspökségének 25 éves jubileumát; a tanuló ifjúság ének- és szavalmányokból álló akademiát rendezett.

XIII. Leo pápának 1888-iki január 1-én tartott aranymiséje alkalmával Rómába zarándokoltak és a sz. atya áldását vették Pfeiffer Antal, Olejovics János és Nyáry József.

Gymnasiumunkban a most is virágzó önképző körnek alapjait 1868-ban vetették meg; célja volt, hogy a főgymn. ifjúság magát a magyar nyelvben és irodalomban minél inkább képezze, stílári szerkesztésben és szóbeli előadásban minél nagyobb ügyességet szerezzen; a kör, a virágzó dalárdával egyetemben többször szép ünnepélyt rendezett, a melyek közül történetünkben felemlítve találjuk az 1872., 1879. és 1884-ikét, mindezeket eddigelé a gymnasium egy nagyobb termében tartották meg; de már 1885. óta, amint nagy számmal jött össze a n. é. közönség, a megyeház újonnan feldiszesített nagy termében majd a városi redoutban rendezték azokat; az ünnepélynél nagy számu és előkelő vendégkoszorú szokott részt venni.

γ) A legutolsó hat év története.

1885—1891-ig.

A tanítás és oktatás terén az újabb időkben tetemes újítás történt; mindenfelé új iskolákat építettek, a meglevőket szaporították; a szemléleti tanításhoz szükséges eszközöket, új padokat, bútorokat, szereztek be, az iskolákat ellátták tanári szobákkal, igazgatói irodával, könyvtárakkal, nyári és téli tornahelyiséggel, rajztermekkel, előadó szobákkal stb.; rendezték a tanári vizsgálatot, a szaktanítást, a tanítási órák maximumát, a magánvizsgálatokat; teljesen módosították az éretts. vizsgálatot, felemelték 24 frtra a tandíjat, a felv. díj fizetése 2 majd 3 frtban minden tanulóra kötelezővé tétetett; a közokt. tanácsnak kötelessége az isk. könyvek revíziója, engedélyezése vagy ajánlása; újra beosztották az országot tankerületekre, a főigazgatók számát 8-ról 12-re emelték fel; éretts. vizsgálati biztosok kiküldését határozták el stb.; a nagy számú és rohamosan jövő újítások annyira igénybe veszik az egyes középiskolai igazgatók idejét, hogy az iskolatügy belső életének megvizsgálására, vezetésére és irányítására alig érhetnek reá.

Az újabb kora iskolai intézkedések alapját az 1883. évi XXX. törv.-cikk képezi, amely figyelmét az iskola minden irányára kiterjeszti, de a melynek minden pontját rögtön életbe léptetni nem lehetett.

Intézetünknek az idézett t.-cz. értelmében legégetőbb kötelességévé vált a párhuzamos osztályok felállítása.

A panaszok az isk. szűk helyiségek, a túltömöttség miatt már 1820. óta merültek fel évenként gymnasiumunkban; igaz, hogy 1872-ben új termeket nyertünk, de ezekkel nem lehetett a felállítandó új osztályok kérdését megoldani.

A párhuzamos osztályoknak előfutárját megtalálják ugyan már 1877-ben, amidőn a tanárok bizonyos tiszteletdíj mellett a két első osztályt látták el, de ez csak egy évig tarthatta magát.

Jelenleg a törvény kívánta a párhuzamos osztályoknak a felállítását; az I. osztály mellett a párhuzamos fel is állított az 1886/7. isk. év kezdetével, a midőn a lycealis alap terhére egy új tanári állomás rendszerezett, és az új iskola berendezésének költségeit szintén a nevezett alap viselte; a II. osztály mellett a párhuzamos az 1888/9-iki isk. év kezdetével nyitott meg, a tanár fizetését továbbá az új osztály bútorzását teljesen a város viselte. Mind a két esetben a tanári állomás betöltéséről a kegyes tanítórend kormánya gondoskodott.

Sok változáson ment át a kegyesrendiek telkén levő gymn. épület, a mely pedig alig 15 év előtt újonnan épült; először is 1886-ban megduccolták az I. emeleti isk. termeket, majd 1889-ben új fűdéngerendázatot készítettek az I. és II. emelet között. Minthogy azonban az egész épületnek gerendái, ács munkája korhadt volt, a nm. vallás és közokt.

miniszter úr meghagyásából 1888-nak kora tavaszán megvizsgálta az egész gymn. épületet Wéber Antal miniszt. műépítész, a minek következménye lön, hogy a II. emeleti termeket azonnal még febr. hóban megduzzolták, a nagy szünidőben pedig az egész épület új felső födény-gerendázatot és tetőt kapott; az újítási és javítási költségeket mind a lycealis alap viselte.

A lycealis alap mellett a tanulm. alap is hozzájárult pénzbeli segítségeivel a gymnasium hiányain segiteni; a tornaterem — mely 1884-ben épült — csak agyaggal volt bevonva, padozatot kívánt, a munkálatok fedezésére a tanulm. alaptól kiutalványoztatott 360 frt, majd rendezte 1885-ben a magas miniszterium az általányokat is; gymnasiumunkban a kezelési általány megtartása mellett tanszer-általány czimén 600 frt hivatali és irodai általány czimén pedig 170 frtot utalványozott ki.

Tetemes újításon mentek át a piarista tanárok lakásai a seminariumi mind a piaristák épületében. A kegyesrendiek temploma is renováltatott, főleg pedig annak hajója és a mellékoltárok.

III. A ház tagjainak és a gymn. tanároknak névsora.

(Rövidítések: rect. = rector, házfőnök; direct. = director, gymn. igazgató; v. rect. = vice-rector, házi másodfőnök; r. t. = rend-társ, frater; l. a. = lelkiatya, spiritualis; pléb. = plébániai; administ. = administrator; semin. = seminariumi; u. azok = ugyanazok; tan. = tanár; keg. r. áld. = kegyes rendi áldozópap, esan. m. áld. = esanád megyei áldozó pap; vil. = világi).

1789/90. Szomy Lajos rect. Kossik Vazul, direct. Klotz Bálint zombori és Kovács László, sz.-annai administratorok. Tanárok: Simonovics Incze, Endrődy János, Szűts István és Gida István.

1790/91. Belloth József, rect. Kossik Vazul, direct., pléb. administ. u. azok. Tanárok: Utacsay László, Lelkes Ágost, Endrődy János, Szűts István, Miser József.

1791/92. Belloth József, rect. és direct. Majer Elek, v. rect. Kovács László és Kurtz Egyed sz.-annai, Klotz Bálint zombori, Gubanóty Chrysost. buttyini, Hagymássi Imre, lovrini admnist., Haller János a Wenkheim fiúk nevelője Bécsben. Tanárok: Utacsay László, Lelkes Ágost, Gerschlager József, Csábi József, Teigner Mátyás.

1792/93. Belloth József, rect. és direct. Majer Elek, v. rect. és tan. Pléb. administ. u. azok. Tanárok: Klampfer Jakab, Utacsay László, Poór Károly, Karácsonyi Incze.

1793/94. Huber Joakim, rect. és direct. Keglevics János, l. a. Administ. u. azok. Tanárok: Klampfer Jakab, Fodor Antal, Poór Károly, Karácsonyi Incze, Horváthy Nándor.

1794/95. 1795/96. Huber Joakim, rect. és direct. Lutzmajer Vazul, l. a. Administ. u. azok. Tanárok: Klampfer Jakab, Poór Károly, Horváthy Nándor, Kosztka András, Szeitl Antal.

- 1796/97. Huber Joakim, rect. és direct. Kosztka Mihály, l. a. Administ. u. azok. Tanárok: Klampfer Jakab, Prétz Mihály, Horváthy Nándor, Morgenbesser Constant, Linseter György; Bossányi Imre, r. t.
- 1797/98. Huber Joakim, rect. és direct. Kosztka Mihály, l. a. Hagymássy Imre lovrini, Kurtz Egyed, sz.-annai administ. Tanárok: Prets Mihály, Zelinka Mihály, Horváthy Nándor, Linseter György, Loderer Mihály; Bossányi Imre, r. t.
- 1798/99. Huber Joakim, rect. és direct. Kosztka Mihály, l. a. administ. u. azok. Tanárok: Horváthy Nándor, Zelinka Mihály, Valkovics József, Lederer Mihály, Fábíán Ferencz; Bossányi Imre, r. t.
- 1799/1800. Huber Joakim, rect. és direct. Kosztka Mihály, l. a. Hagymássy Imre, lovrini administ. Tanárok: Horváthy Nándor, Zelinka Mihály, Valkovics József, Loderer Mihály, Schönbauer Mihály.
- 1800/1801. Huber Joakim, rect. és direct. Tanárok: Zelinka Mihály, Zimantsek Joachim, Steleik János, Schönbauer Mihály, Malits György; Bossányi Imre, r. t.
- 1801/02. Szulmon Péter, rect. és direct. Kosztka Mihály, l. a. Hagymássy Imre, ó-bessenyői administ. Tanárok: Zelinka Mihály, Zimantsek Jeromos, Zimányi Endre, Malits György, Kolláry Athanáz; Bossányi Imre, r. t.
- 1802/03. Dominkovics József, rect. és direct. Kosztka Mihály, v. rect. Hagymássy Imre, náköfalvi administ. Endrődy János, huszár-ezredbeli káplán. Tanárok: Visky Ágoston, Pressburger Ferencz, Zimányi Endre, Róth Mihály, Czingell Márton, Szűts József; Bossányi Imre, r. t.
- 1803/04. Dominkovics József, rect. és direct. Radics Sándor, v. rect. Endrődy János, katonai káplán. Tanárok: Visky Ágost, Szolesányi Ernő, Pressburger Ferencz, Steffka Antal, Teleky Ádám, Róth Mihály; Bossányi Imre, r. t.
- 1804/05. Mohovitz Tóbiás, rect. Radics Sándor, v. rect. Visky Ágost, direct. Endrődy János, katonai káplán. Tanárok: Szolesányi Ernő, Pressburger Ferencz, Teleky Ádám, Csautsánszky Bertalan, Közmovszky Ambró; Bossányi Imre, r. t.
- 1805/06. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. l. a. Mohovitz Tóbiás. Tanárok: Pressburger Ferencz, Brogyányi László, Széky János, Nagy Zsigmond, Linczenpolcz Bertalan; Bossányi Imre, r. t.
- 1806/07. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Mohovitz Tóbiás, l. a. Tanárok: Zsuffa Jeromos, Karácsenyi Anzelm, Frank Jeromos, Schunik József, Szemler Peregrin.
- 1807/08. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Mohovitz Tóbiás, l. a. Tanárok: Barkovics István, Benno Jeromos, Frank Jeromos, Szemler Peregrin, Szkalla Flórián.
- 1808/09. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Mohovitz

- Tóbiás, l. a. Tanárok: Barkovics István, Wolff Antal, Rajchel Alajos, Huber Ferencz, Szkalla Flórián.
- 1809/10. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Mohovitz Tóbiás, l. a. Tanárok: Barkovics István, Szabó Elek, Wolff Antal, Révay István, Deáky Károly, Puntsaft (Városy) József.
- 1810/11. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Barkovics István, a seminariumban az egyházi jog tan. Tanárok: Szabó Elek, Wolff Antal, Révay István, Vörös Lukács, Lieszkovszky József.
- 1811/12. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Barkovics István, semin. tan. Tanárok: Szabó Elek, Benno Jeromos, Wagner Mihály, Lieszkovszky József, Vörös Lukács.
- 1812/13. Végh Imre, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Tanárok: Barkovics István, Szabó Elek, Benno Jeromos, Wagner Mihály, Jaitzai József, Gruber Antal.
- 1813/14. Végh Imre, rect.-direct. Radics Sándor, v.-rect. Tanárok: Barkovics István, Szabó Elek, Benno Jeromos, Wagner Mihály, Gruber Antal, Meltsoch Béla.
- 1814/15. Zimantsek Jeromos, rect.-direct. Radics Sándor, v.-rect. Tanárok: Kriszbach György, Huberth Tádé, Wagner Mihály, Jagodics János, Trangos Ignác.
- 1815/16. u. azok
- 1816/17. u. azok Trangos helyett Bán Péter.
- 1817/18. Zimantsek Jeromos, rect., direct. Radics Sándor, v.-rect. Tanárok: Horváthy Imre, Kriszbach György, Vagner Mihály, Lászy Lénárd, Godinger Justin.
- 1818/19. Zimantsek Jeromos, rect.-direct., Mészáros László v.-rector. Radics Sándor, l. a. Tanárok: Horváthy Imre, Bokros Ferencz, Vagner Mihály, Széth Ferencz, Paár Vincze.
- 1819/20. u. azok Széth és Paar helyett Hanuss János, Luptsánszky Alajos.
- 1820/21. Zimantsek Jeromos, rect., direct. Scheffcsik Alajos, v.-rect. Tanárok: Horváthy Imre, Benno Jeromos, Vagner Mihály, Hanuss János, Szép Lajos, Knapp János.
- 1821/22. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheffcsik Alajos, v.-rect. Tanárok: Horváthy Imre, Benno Jeromos, Vagner Mihály, Plattner Ferencz, Kollár László, Reiszinger János.
- 1822/23. Benno és Kollár helyett Komjáthy József, Dragilovits József.
- 1823/24. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheffcsik Alajos, v.-rect. Tanárok: Horváthy Imre, Vagner Mihály, Komjáthy József, Pritz Felix, Duchon Izidor, Kovács László.
- 1824/25. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheffcsik Alajos, v.-rect. Tanárok: Horváthy Imre, Vagner Mihály, Komjáthy József, Purgstaller József, Menyhárdt Agost, Mózser József.

- 1825/26. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheftsik Alajos, v.-rect. Tanárok:
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Komjáthy József, Mózer József,
Stikker József, Vagner Béla.
- 1826/27. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok:
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Osertő József, Duchon Izidor,
Vagner Béla, Eiszler Ferencz, Prenoszil Ernő.
- 1827/28. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok:
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Kántz Nándor, Reisinger János,
Prenoszil Ernő, Eiszler József.
- 1828/29. u. azok Eiszler és Prenoszil helyett Lapónyi Alajos és Stikker
József.
- 1829/30. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok:
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Raffay János, Duchon Izidor,
Lapónyi Alajos, Kardhordó Ambrus, Stikker József.
- 1830/31. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok:
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Nagyvendéghe Elek, Joachimstadt
Constantin, Kardhordó Ambrus, Farkas Alajos, Stikker József.
- 1831/32. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok:
u. azok Joachimstadt helyett Vagner Béla.
- 1832/33. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok:
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Nagyvendéghe Elek, Farkas Alajos,
Taschler János, Stikker József.
- 1833/34. u. azok Farkas Alajos helyett Eiszler József.
- 1834/35. Schmidt Antal, rect.-direct. Leitner Nándor, v.-rect. Tanárok:
Horváthy Imre, Vagner Mihály, Unger Pál, Taschler János, Cserbay
István, Szaiff János.
- 1835/36. u. azok Taschler helyett jött Mannhardt Ignác és Spindlhuber Ede.
- 1836/37. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheftsik Alajos l. a. Leitner Nándor,
v.-rect. Tanárok: Horváthy Imre, Vagner Mihály, Mannhardt
Ignác, Cserbay István, Lechner Imre, Szaiff János, Spindlhuber Ede.
- 1837/38. u. azok Spindlhuber Ede helyett Riedl György.
- 1838/39. Schmidt Antal, rect.-direct. Szabó Elek v.-rect. Scheftsik Alajos,
l. a. Tanárok: Horváthy Imre, Mannhardt Ignác, Galgóczy Ignác,
Lechner Imre, Szaiff János, Riedl György.
- 1839/40. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheftsik Alajos, l. a. Horváthy Imre,
v.-rect. Tanárok: Jankó Imre, Töttössy Elek, Mannhardt Ignác,
Galgóczy Ignác, Hartl Ferencz, Riedl György.
- 1840/41. u. azok
- 1841/42. Schmidt Antal, rect.-direct., Scheftsik Alajos, l. a. Horváthy
Imre, beteges. Tanárok: Jankó Imre, Töttössy Elek, Galgóczy Ignác,
Hartl Ferencz, Suhajda Sándor, Riedl György.

- 1842/43. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheftsik Alajos. l. a. Horváthy Imre, v.-rect. Tanárok: Tóttössy Elek, Dezső János, Vagner Béla, Hartl Ferencz, Suhajda Sándor, Riedl György.
- 1843/44. Schmidt Antal, rect., direct. Scheftsik Alajos, l. a. Horváthy Imre, v.-rect. Tanárok: Tóttössy Elek, Dezső János, Ujváry János, Suhajda Sándor, Polák Ede, Hladik Bernárd.
- 1844/45. Schmidt Antal, rect.-direct. Scheftsik Alajos. l. a. Horváthy Imre, v.-rect. Tanárok: Tóttössy Elek, Vagner Béla Ujváry János, Englohner Vincze, Polák Ede, Hladik Bernárd. Thüringer Ambro.
- 1845/46. u. azok.
- 1846/47. Lapónyi Alajos, rect.-direct. Schmidt Antal, v.-rect. Scheftsik Alajos, l. a. Tanárok: Ujváry János, Polák Ede, Krommer Máté, Hladik Bernárd, Thüringer Ambró Vanke József.
- 1847/48. Lapónyi Alajos, rect.-direct. Schmidt Antal, v.-rect. Horváthy Imre, l. a. Tanárok: Hartl Ferencz, Polák Ede, Krommer Máté, Hladik Bernárd, Vanke József, Blumentritt Nándor.
- 1848/49. Lapónyi Alajos, rect.-direct. Schmidt Antal, v.-rect. Horváthy Imre, l. a. Tanárok: Mannhardt Ignác, Hartl Ferencz, Polák Ede, Krommer Máté, Hladik Bernárd, Vanke József.
- 1849/50. Mannhardt Ignác, rect.-direct. Tanárok: Polák Ede, Hartl Ferencz, Ormay Alajos, Krommer Máté, Gieszwein István, Vanke József.
1850. Mannhardt Ignác, rect.-direct. Tanárok: Korbonics Béla, Lechner Imre, Hartl Ferencz, Poleszny Imre, Gieszwein István, Bammer Károly, Ernyössy László, később hozzájárult Nachtigall Jakab.
- 1850/51. Mannhardt Ignác, rect. és direct. Tanárok: Nachtigall Jakab, Duchon Izidor, Korbonics Béla, Lechner Imre, Hartl Ferencz, Krommer Máté, Poleszni Imre, Gieszwein István, Bammer Károly, Ernyössy László, Prifach József.
- 1851/52. Mannhardt Ignác, rect. és direct. Tanárok: Nachtigall Jakab, Duchon Izidor, Korbonics Béla, Lechner Imre, Hanzélyi Mihály, Hartl Ferencz, Arenstein József, Krommer Máté, Bammer Károly, Ernyössy László, Beck Ágost, Prifach József.
- 1852/53. Mannhardt Ignác, rect. és direct. Tanárok: Wengritzky József, Duchon Izidor, Korbonics Béla, Lechner Imre, Hartl Ferencz, Krommer Máté, Bammer Károly, Ernyössy László, Hanzélyi Mihály, Suhajda Sándor, Beck Ágost.
- 1853/54. Mannhardt Ignác, rect. és direct. Szunerics Béla, v. rect. Tanárok: Duchon Izidor, Wengritzky József, Korbonics Béla, Lechner Imre, Hanzélyi Mihály, Hartl Ferencz, Suhajda Sándor, Krommer Máté, Bammer Károly, Ernyössy László, Beck Ágost.

- 1854/55. Mannhardt Ignác, rect. és direct. Tanárok: Wengritzky József, Korbonics Béla, Hánzélyi Mihály, Wagner József, Hartl Ferencz, Suhajda Sándor, Zubesek Lénárd, Krommer Máté, Bammer Károly, Ernyőssy László, Beck Agost.
- 1855/56. Purgstaller József, rect. és direct. Tanárok: u. azok, Wagner József helyett Snireh Ignác.
- 1856/57. Purgstaller József, rect. és direct. Tanárok: Wengritzky József, Korbonics Béla, Hánzélyi Mihály, Snireh Ignác, Hartl Ferencz, Suhajda Sándor, Zubesek Lénárd, Janesik Ede, Bammer Károly, Ernyőssy László, Korecz Lőrincz.
- 1857/58. A tanári karban Korecz, Janesik és Bammer helyett jöttek: Wohlfarth József, König Móríc, és Kropper Alfréd.
- 1858/59. Wengritzky József, rect. és tan. Suhajda Sándor, direct. Tanárok: Korbonics Béla, Hánzélyi Mihály, Matiegka Antal, Polányi Ferencz, Wohlfarth József, Krommer Máté, Ernyőssy László, König Móríc, Mondschein Ernő, Kropper Alfréd
- 1859/60. Wengritzky József, rect. és tan. Hartl Ferencz, direct. Tanárok: Korbonics Béla, Hánzélyi Mihály, Wertler Mátyás, Polányi Ferencz, Krommer Máté, Ernyőssy László, König Móríc, Martin Nándor, Riedl György, Kalaba József.
- 1860/61. u. azok, ide jött még Stikker József.
- 1861/62. Wengritzky József, rect. és tan. Hartl Ferencz, direct. Tanárok: Korbonics Béla, Hánzélyi Mihály, Krommer Máté, Ernyőssy László, König Móríc, Martin Nándor, Riedl György, Kalaba József, Pomp Kálmán, Krausz József.
- 1862/63. Wengritzky József, rect. és tan. Hartl Ferencz, direct. Tanárok: Nikolini Alajos, Császár Károly, Stikker József, Kalaba József, Krommer Máté, Martin Nándor, kegyes-rendi áldozárok. Korbonics István, Wuchetich István, Hemmen Ferencz, Keltonik Miklós, csanád-megyei áldozárok.
- 1863/64. Wengritzky József, rect. és tan. Hartl Ferencz, direct. Tanárok: Stikker József, Kalaba József, Wagner József, Gusztafi Endre, Beksits Ignác, kegyes-rendi áldozárok. Korbonics István, Wuchetich István, Hemmen Ferencz, Keltonik Miklós, Zányi Ferencz, Kristofesák Gyula, csanád-megyei áldozárok.
- 1864/65. Wengritzky József, rect., tan. Hartl Ferencz, direct. Tanárok: Stikker József, Wagner József, Krommer Máté, Karnay Alajos, Klepeisz József, kegyes-rendi áldozárok. a csanád-megyei áldozárok megmaradtak.
- 1865/66. u. azok Wagner helyett Frank Ferencz.
- 1866/67. u. azok, Frank Ferencz, helyett Jusztí Károly. A. II. félévben

Wengritzky József, halála után Hartl Ferencz házfőnök, tanár pedig Budaváry József.

1867/68. Hartl Ferencz, rect.-direct. Tanárok: Krommer Máté, Karnay Alajos, Klepeisz József, Schmidt Ágoston, Juszti Károly, Nicolini Alajos, kegyes-rendi áldozárok. Zányi Ferencz, Korbonics Béla, Keltonik Miklós, Wuchetich István, Kristofcsák Gyula, Hemmen Ferencz, csanád-megyei áldozárok.

1868/69. u. azok Klepeisz és Juszti helyett Bertalan Alajos, Ring Mihály.

1869/70. Hartl Ferencz, rect.-direct. Tanárok: Karnay Alajos, Schmidt Ágoston, Nikolini Alajos, Krommer Máté, halála után Kiss Károly, Bertalan Alajos, Albert Ferencz, kegyes-rendi áldozárok. Zányi Ferencz, Korbonics Béla, Kuhn Lajos, Csiky Gergely, Wuchetich István, Hemmen Ferencz, csanád-megyei áldozárok.

1870/71. Hartl Ferencz, rect.-direct. Tanárok: Karnay Alajos, Kappler János, Nicolini Alajos, Kiss Károly, Bertalan Alajos, Albert Ferencz, kegyes-rendi áldozárok. Zányi Ferencz, Korbonics Béla, Kuhn Lajos, Szentkláray Jenő, Brandt József, Hemmen Ferencz, csanád-megyei áldozárok, Dunajszky Henrik, rajz-tan. vil. Milacsek János, tornatanító világi.

1871/72. Hartl Ferencz, rect.-direct. Tanárok: Janky Károly, Bertalan Alajos, Müllner Pál, Fuchs János, Groszmann Ignác, Szeitz Alajos, kegyes-rendi áldozárok. Zányi Ferencz, Hemmen Ferencz, Korbonics Béla, Kuhn Lajos, Szentkláray Jenő, Brandt József, csanád-megyei áldozárok, rajz és tornatan. u. azok.

1872/73. u. azok.

1873/74. Hartl Ferencz, rect.-direct. 1874. február hóig; ezután Horváth Pius, rect. Hemmen Ferencz, csanád-megyei áldozár, direct. Tanárok: Berkes Imre, Bertalan Alajos, Janky Károly, Karnay Alajos, Müllner Pál, Szeitz Alajos, kegyes-rendi áldozárok. Brandt József, Korbonics Béla, Kuhn Lajos, Tokody Jenő, Zéh Ferencz, csanád-megyei áldozárok, rajz és torna tan. u. azok.

1874/75. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok: Iványi István, Janky Károly, Merényi Lajos, Zvér Endre, Berkes Imre, kegyes-rendi áldozárok. Brandt József, Korbonics Béla, Krinitzky Ferencz, Kuhn Lajos, Ludwigh Miklós, Tokody Jenő, csanád-megyei áldozárok, rajz és torna tan. u. azok.

1875/76. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok: Berkes Imre, Gusztafi Endre, Keller Ferencz, Szeitz Alajos, Takács József, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rudolf, Krinitzky Ferencz, Kuhn Lajos, Ludwigh Miklós, Oehsenfeld Vendel, Tokody Jenő, csanád-megyei áldozárok, rajz és torna tan. u. azok.

1876/77. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok:

- Gusztafi Endre, Ivánfi Ede, Keesenovics Pál, Keller Ferencz, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Krinitzky Ferencz, Kuhn Lajos, Ludwigh Miklós, Ochsenfeld Vendel, Tokody Jenő, csanád-megyei áldozárok, Freund Mór, rajz- és Milacsek János, torna tan. vil.
- 1877/78. u. azok, Tokody helyett Láng Mihály; és Keller helyett Takács József.
- 1878/79. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok: Ivánfy Ede, Gusztafi Endre, Takács József, Keesenovics Pál, Zvér Endre, Hudra János, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Krinitzky Ferencz, Kuhn Lajos, Ludwigh Miklós, Ochsenfeld Vendel, Pontelly István, csanád-megyei áldozárok, Russ Vilmos rajz- és Milacsek János, torna tan. vil.
- 1879/80. Tanárok: u. azok, Ivánfi és Gusztafi helyett Czirbusz Géza, Farkas Ignác.
- 1880/81. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok: Czirbusz Géza, Farkas Ignác, Hudra János, Szölgyény János, Takács József, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Hold Ádám, Krinitzky Ferencz, Ludwigh Miklós, Ochsenfeld Vendel, Pontelly István, csanád-megyei áldozárok, Rusz Vilmos, rajz-tan. vil.
- 1881/82. u. azon tanárok: Rusz helyett Varjassy Árpád vil.
- 1882/83. Horváth Pius, rect., tan. Hemmen Ferencz, direct. Tanárok: Hudra János, Takács József, Olejovics János, Szölgyény János, Farkas Ignác, Martin Péter, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Hold Ádám, Ochsenfeld Vendel, Ludwigh Miklós, Gaith Rezső, Pontelly István, csanád-megyei áldozárok, Varjassy Árpád, világi rajz-tanár.
- 1883/84. Horváth Pius, rect., direct. Tanárok: Martin Péter, Hudra János, Olejovics János, Perger József, Szölgyény János, Véber Antal, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Hold Ádám, Ludwigh Miklós, Ochsenfeld Vendel, Pontelly István, csanád-megyei áldozárok, rajz tan. u. az.
- 1884/85. Horváth Pius, rect., direct. Tanárok: Hudra János, Martin Péter, Nyáry József, Olejovics János, Perger József, Véber Antal, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Ludwigh Miklós, Ochsenfeld Vendel, Pontelly István, csanád-megyei áldozárok, Wälder János, rajz- és Neuwirth Ferencz, torna-tanár vil.
- 1885/86. Pfeiffer Antal, rect.,-direct. Tanárok: Hudra János, Kroll Rezső, Martin Péter, Nyáry József, Olejovics János, Perger József, Véber Antal, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Patzner István, Pontelly István, csanád-megyei áldozárok, Hunyady László, rajz- és Neuwirth Ferencz, torna-tan. vil.

- 1886/87. Pfeiffer Antal, rect.,-direct. Tanárok: Arányi Ágost, Hám József, Hudra János, Martin Péter, Nyáry József, Olejovics János, Perger József, Véber Antal, Zvér Endre, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Patzner István, Pontelly István, esanád-megyei áldozárok, Hunyady László, rajz- és Müller Károly-torna tan. vil.
- 1887/88. u. azok Pontelly helyett Számek György kegyes-rendi tan.
- 1888/89. Pfeiffer Antal, rect.,-direct. Tanárok: Arányi Ágost, Dékay Lajos, Hám József, Körösy Albin, Martin Péter, Olejovics János, Schmidt Ágoston ifj., Somogyi István, Számek György, Véber Antal, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Patzner István, esanád-megyei áldozárok, rajz és torna tan. u. azok.
- 1889/90. Pfeiffer Antal, rect.,-direct. Tanárok: Arányi Ágost, Bolla Lajos, Dékay Lajos, Hám József, Körösy Albin, Martin Péter Mondik Pál, Palkovics Károly, Somogyi István, dr. Számek György, Véber Antal, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Patzner István, esanád-megyei áldozárok, rajz és torna tan. u. azok.
- 1890/91. Pfeiffer Antal, rect.,-direct. Tanárok: Bolla Lajos, Csernus László, Dékay Lajos, dr. Erdélyi Károly Hám József, Körösy Albin, Martin Péter, Mondik Pál, Palkovics Károly, dr. Számek György, Véber Antal, kegyes-rendi áldozárok, Gaith Rezső, Patzner István, esanád-megyei áldozárok, rajz és torna tanár u. azok.

IV. A) A temesvári főgymnasium tanulóinak száma 1789—1891.

1789/90.	36	1808/19.	249
1790/91.	39	1809/10.	237
1791/92.	72	1810/11.	211
1792/93.	69	1811/12.	174
1793/94.	111	1812/13.	175
1794/95.	104	1813/14.	188
1795/96.	108	1814/15.	239
1796/97.	78	1815/16.	256
1797/98.	95	1816/17.	237
1798/99.	80	1817/18.	216
1799/1800.	125	1818/19.	244
1800/01.	120	1819/20.	230
1801/02.	133	1820/21.	314
1802/03.	146	1821/22.	332
1803/04.	137	1822/23.	361
1804/05.	143	1823/24.	372
1805/06.	145	1824/25.	412
1806/07.	167	1825/26.	428
1807/08.	299	1826/27.	365

1827/28.	450	1859/60.	434
1828/29.	415	1860/61.	458
1829/30.	427	1861/62.	408
1830/31.	393	1862/63.	345
1831/32.	350	1863/64.	511
1832/33.	370	1864/65.	339
1833/34.	431	1865/66.	464
1834/35.	458	1866/67.	464
1835/36.	452	1867/68.	464
1836/37.	445	1868/69.	531
1837/38.	431	1869/70.	441
1838/39.	421	1870/71.	416
1839/40.	382	1871/72.	338
1840/41.	360	1872/73.	336
1841/42.	365	1873/74.	324
1842/43.	353	1874/75.	349
1843/44.	372	1875/76.	351
1844/45.	426	1876/77.	398
1845/46.	401	1877/78.	421
1846/47.	371	1878/79. a szegediekkel együtt	505
1847/48.	353	1879/80.	486
1848/49. csak első félévben		1880/81.	449
volt tanítás . . .	177	1881/82.	445
1849/50.	147	1882/83.	444
1850/51.	221	1883/84.	474
1851/52.	177	1884/85.	503
1852/53.	186	1885/86.	553
1853/54.	221	1886/87.	570
1854/55.	239	1887/88.	525
1855/56.	282	1888/89.	509
1856/57.	296	1889/90.	531
1857/58.	332	1890/91.	531
1858/59.	403	Összesen 100 év alatt	32.341

V. B) Érettségi vizsgálatot tett ifjak száma 1852—1890.

1852-ben:	8	1859-ben:	12
1853-ban:	7	1860-ban:	17
1854-ben:	3	1861-ben:	21
1855-ben:	9	1862-ben:	21
1856-ban:	9	1863-ban:	21
1857-ben:	9	1864-ben:	31
1858-ban:	6	1865-ben:	31

1866-ban:	21	1879-ben:	21
1867-ben:	27	1880-ban:	18
1868-ban:	35	1881-ben:	26
1869-ben:	30	1882-ben:	29
1870-ben:	23	1883-ban:	21
1871-ben:	27	1884-ben:	21
1872-ben:	27	1885-ben:	25
1873-ban:	34	1886-ban:	38
1874-ben:	35	1887-ben:	33
1875-ben:	28	1888-ban:	41
1876-ban:	21	1889-ben:	44
1877-ben:	28	1890-ben:	38
1878-ban:	32	Összesen 40 év alatt . . .	928

VI. Főigazgatók nevei, mennyiben gymnasiumunk történetében fel vannak jegyezve.

Tokody György, 1794—1818-ig.

Tokody István, 1818—1827-ig.

Lajtsák Ferencz 1828—1838-ig. (Sipos József ugyanakkor prodirector).

Lonovics József, 1838—1847-ig. (Amig Lonovics az országgyűlésen van, helyettesíti Fogarassy Mihály, — 1843 óta prodirector Borbola Mihály, — Fogarassy Mihály 1846-ban búcsúzik a helyettes állástól, ideigl. prodirector Neubauer János).

1847-ben Lonovics József leköszön, helyét Fábry Ignác csanádi oly. kanonok foglalja el és a főigazgatói székhelyet N.-Váradról Temesvárra helyezi át.

Kümmer Heinrik, 1853—1872-ig.

Krausz László 1872—1881-ig.

Petrovics Ferencz, 1881—1890-ig.

Kuncz Elek, 1890—.

VII. Újabb mozgalmak a gymnasium ügyében.

Az 1889. évrnek végén új hirt veszünk, mely a gymnasiumnak szebb és fényesebb jövőt ígér; a vallás- és közoktatási magy. kir. miniszterium 43087/1889. (L. jegyzet B.) sz. a. rendeletével felszólította a gymnasiumot érdeklő feleket, úgymint a csanádegyházmegyei hatóságot, Temesvár városát és a kegyes tanító-rendet, hogy a kölcsönös jogok és kötelezettségek szabatos megállapítása végett szóbeli tárgyalásokba bocsátkozzanak; a miniszterium a maga részéről Petrovics Ferencz nagyváradi tank. főigazgatót és Szűry Kálmán buzíási közalapítványi főtiszttség vezetésével megbízott ügyészt küldötte ki; a csanádi egyházmegyét Németh József,

káptalani helynök és felsz. püspök, Temesvár városát Dr. Telbisz Károly, a lycealis alapot Jaeger Ádám kanonok, a kegyes tanítórendet Pfeiffer Antal főgymn. igazgató képviselte; — a tanácskozmányok Petrovics Ferencz elnöklete alatt 1889. deczemb. 15, 16, 17, 18 és 19-én tartattak. A felvett jegyzőkönyv 1890-iki év elején terjesztetett fel a nm. Miniszt.-hoz.

VIII. Jegyzet.

A) „A Bibits-féle alapítvány csakis öt osztályra szól öt tanárral; és pedig a három alsó osztály volt a grammatikai, a 4-ik a poetikai az 5-ik pedig a rhetorikai; és így mint minden gymnasium, úgy a sz.-annai (most temesvári) is a mult században öt osztályból állott; a gymnasiális osztályok előtt voltak az elemi iskolák, a melyek három osztályból állottak; ezek mellett volt még egy negyedik osztály, a melyben a latin nyelvnek, geometriának és physikának alapelemeit tanították és ez képezte a gymnasiális iskolának előkészítőjét. 1806-ban az új Ratio educationis lépett életbe, a mely 1848-ig fentartotta magát; e szerint a normális iskolának negyedik osztályát a gymnasiumhoz esatolták, és így a gymnasium hat osztályúvá lett, némi különbséggel, amennyiben az 5-ik osztály lett a rhetorika és az új hatodik osztály a poetika; az elemi iskolák megmaradtak három osztályúaknak.

Az átalakulás alkalmával minden városban a volt elemi iskolai 4. oszt. tanító lett a gymn. 1. oszt. tanára; így történt ez Temesvárott is, a hol Haulik Antal ment át az I. osztályba tanítani; és minthogy a Bibits-féle kegyesrendi alap csak öt tanárra szólott, természetesen, hogy az új tanárt a város fizette a beszüntetett elemi 4. oszt. tanító fejében; amint 1819. Haulik meghalt, a város a gymn. tanítás egyöntetűsége végett felkérte a kegyesrendet, hogy az 1. osztály számára adjon tanárt, a mit a rend meg is tett, a város pedig fizette a tanárt; e mellett megjegyzendő, hogy a Bibits-féle alap az 1811. devalvatio alkalmával nagyon leapadt.

A b. e. Lonovics püspök azon nemes feladatot tűzte ki magának, hogy Temesvárott bölesészeti és jogi facultást állít fel; a nagy ezélnak megfelelő kiadások fedezésére felhívta a várost is, mint a mely jövedelmi tekintetben a legnagyobb hasznót fogja ebből húzni; a város a nagynevű püspök ajánlatát örömmel fogadta, „immortales grates“-eket szavaz meg és minden lehető igér, hogy a püspöknek ezen nagy művét kellő siker koronázza „utque in eminentem omnium inhabitatorum utilitatem cedente“, — majd 1838. okt. 10-én írja: „in toto itaque 4000 fl. v. v. pro dote unice facultatis philosophicae (erectione cathedrarum juridicarum in aliud tempus dilata) cum renuntiatione iuris professores praesentandi sub spe altioris rati iunctum cum Communitate civium devovimus.“ A 4000 frt. bécsi ért. = 1600 p. pénz = 1680 frt. o. é. Midőn 1850-ben az „Organisations Entwurf“ értelmében egy úgy tanítási rend lépett életbe, a mely az eddigi gymnasiális hat osztályhoz a létező két philosophiai osztályt is kapcsolta, és így Magyarországon is, mint Európa többi államaiban, egy nyolcz évi tanfolyamból álló szerves egészet képező főgymnasium keletkezett; Temesvárott az újonnan létesített 8 osztály tanítása a kegyes tanítórend tagjaira bízott és a város által fizetett 1680 frtot a helybeli kegyesrendi ház húzta; a három felső osztály és hat kegyesrendi tanári lakás a seminariumi épületben helyeztetett el; midőn pedig 1862-ben a három felső osztály tanítása az egyházmegyei papokra bízott, az említett összeget a várostól a püspök által kinevezett tanárok élvezik“. E czikk megjelent a „Temesvárer Zeitung“ 1880-iki 84. számában mellékletképen.

B) M. kir. vallás- és közokt. Miniszterium. 43087/1889. sz. A temesvári kath. főgymnasium viszonyának végleges rendezése czéljából Petrovich Ferencz nagyváradi tankerületi kir. főigazgató és Szűry Kálmán a buziási közalapítvány főtitkség vezetésével

megbizott ügyészt kiküldöttem, hogy a fentartásban részívevő összes tényezőkkel kölcsönös jogaik és kötelezettségeiknek szabatos megállapítása ügyében szóbeli tárgyalásba boesát-kozzanak és a létesítendő megállapodásokat alapító oklevélbe foglalva jóváhagyásom alá terjeszszék. Midőn erről a város közönségét értesitem, egyszersmind tekintettel arra, hogy a főgymnasium érdekei első sorban is Temesvár városának érdekeit képezik, azon hitemnek adok kifejezést, hogy a közönség e felette sürgössé vált tárgyalásoknak mielőbb való befejezését a tanügy érdekei iránt való méltányos áldozatkészséggel lehetőleg elő fogja mozdítani.

Egyidejűleg tudatom a közönséggel, hogy a tandíj egy részéhez való igényeinek támogatása céljából a belügyminiszter úrhoz felterjesztett s általa hozzám küldött okiratokat a folyamatba tett tárgyalások során való felhasználás és a közönséghez való juttatás végett, a nevezett tankerületi főigazgatóhoz küldöttem.

Budapest, 1889. október 16-án.

Gf. Csáky, s. k.

IX. Vége.

A munkának vége, itt vagyunk az 1891. évnél, amelylyel a kegyes-tanító-rendiek szentannai tartózkodásának 40 évi és temesvári tanítói működésének 101. évét elértük; a történelem meg van írva, de hogy az egyes részekben nincsen-e tévedés, nincsen-e fontosabb történeti tény elhagyva talán kevésbé fontosnak a kedvéért, nincsenek-e idő vagy tárgybeli hiányok, ezek oly kérdések a melyeknek megoldása az elfogulatlan kritikára vár; annyi tény, hogy a felemlített forrásokat lelkiismeretesen felhasználtam. A feladatnál, amelyet a könyv czíme mutat, tovább is mentem, és pedig belefoglaltam röviden Temesvár történetét főbb vázlaiban és a piaristákat megelőzőleg a mult század néhány évtizedén át a jezsuiták alatt virágzó temesvári középiskolák történetét is.

D) Források.

Horányi Alexius, *Scriptores Schol. Piarum P. I. II.* Csaplár Benedek, Révay élete I. k. Lubrich Ágoston, *A nevelés története.* Schematismus Cleri Dioeceseos Csanádiensis 1889. Toldy F., *A magyar irodalom története.* Imre Sándor, *A magy. nemz. irod. tört.* Szvorényi, *Magyar irodalmi szemelvények.* Annuae missionis Temesváriensis Soc. Iesu ab a. 1716—1772. Preyer, *Geschichte Temesvár's.* Fábíán, *Aradmegye története,* Horváth P., *A temesvári r. kath. főgymnasium.* Molnár Aladár, *Közzoktat. tört. a XVIII. sz.-ban.*

Eperjesi főgymnasiumi Értesítő 1889.

Zsolnai főgymn. Értesítő 1889.

Historisch-Statistischer Überblick des k. k. Gymnasiums zu Temesvár von 1552—1851.

Temesvár középtanodai intézeteinek történetéhez. Temesvári főgymn. Értesítő 1873/4.

Zum Rechts-Verhältniss zwischen der Kgl. Freistadt Temesvár und

dem hiesigen r. kath. Obergymnasium 1880. Temesvárer Zeitung 84. számának melléklete.

*

Liber Capitulorum localium et Provincialium item Generalium ab anno 1756—1802.

Liber continens Encyclicas, Ordinationes ab 1802/3—1853.

Protocellum Gymnasii regii Temesvariensis Intimata Exc. Consili.

Loc. Regii et Direct. Superioris complectens ab a. 1802/4—1814.

U. az 1814/15—1821.

U. az 1820/21—1826.

U. az 1827/28—1849.

Catalogus Studiosorum Gymnasii S. Annensis ab anno 1753—180/12.

Protocellum Gymn. Regii Temesvariensis consessus literarios et Historiam Gymnasii complectens ab anno 1802/3—1850.

Historia Domus S. Annensis a R. P. Christiano Katsor concinnata et descripta 1782.

Liber familiae Collegii S. Annensis Schol. Piar. in novo systemate nchoatum — 1786.

Diarium Gymnasii Temesvariensis Soc. Jesu a 2. novemb. Anni 1763. inchoatum 1773.

Főigazgatói leiratok 1776—1788.

Liber ordinationes regias, Episcoporum Bullas et Brevia Summorum pontificum complectens item provinc. Encyclicas 1751—1784.

Liber Benefactorum ab anno 1805/6—1853/4.

Historia Domus Temesvariensis ab anno 1849.

A temesvári főgymnasium története 1850-től.

Igazg. iktató 1881—85.

U. az 1885—89.

Liber continens Archivum Domus Temesvariensis conscriptus anno schol. 1860.

Liber scholasticus Gymnasii Temesvariensis apud Scholas Pias continens nomina Studiosae Iuventutis ab anno 1802/3—1827.

Informationes de Iuventute in Gymnasio Temesvár 1793/4—1801/2.

A temesvári főgymn. ifjúságnak névjegyzéke 1846/7—1849/50.

Acta Capitulorum Localium et provincialium anni 1858.

Hivatalos levelek és rendeletek 1873/4—1881.

Protocellum Rescriptorum, Encyclicarum et familiarum Domus Temesvariensis ab 1850/1—1873.

Protocellum Iuventutis Scholasticae Gymn. Temesvariensis 1828/9—1845/6.

A tanuló ifjúságnak és az érettségi vizsgálatot tett tanulóknak főnévkönyvei napjainkig.

A katholikus iskola-ügy Magyarországon. Fasciculus II. és III. a
Friderico Weiser S. J. Colocae 1884/85.

Ft. Amberger Gyula radnai sz. ferenczi zárdafőnök úr volt szíves
több kézirati másolatot közölni velem, melyek az egykoru helybeli sz.-
ferenczi zárdára vonatkoztak.

ADATTÁR.

A Bibich János részére kiállított és a heti vásárookra vonatkozó pátens.

(Adat a bánási kereskedelem történetéhez.)

Patent

Vor den Jovan Bibich

Temesvar den 1-ten Februar 1726.

Wochen Markt betreffend.

anzufügen:

Nachdeme von Seithen allererst bemelter dieser Kays: Administra-
tion mit denen im ganzen Banat
associeirt- Griechisch- wie Macedo-
nischen Handelsleuthen noch un-
term 1-ten 8bris letzt abgeruckten
Jahrs dergestalten conveniret und
tractiret worden, dasz solche nicht
nur in ihren wohnungsörthern all-
täglic (Sonn- und Feyertag jedoch
aussgenohmen, es seye dann, dass
an diesen Tagen der wochenmarkht
eben einfiehle) ihre Kauffläden offen
halten, und verkauffen- sondern
auch in nachspecificirten örthern
und wochenmärkhten alls zu

Temesvar	am Freytag
Csakova	Dienstag
Versecz	Sonntag
Bogschan	Donnerstag
Oraviza	Sambstag

Uypalanka	Donnerstag
Szent Miklos	Sonntag
Beckeret	Donnerstag
Facset	Sonntag
Lugos	Dienstag
Caransebes	Donnerstag
Lippova	Sonntag
Orsova	Sonntag
Cladova	Mitwoch
Pancsova	Mitwoch
Maidanbeck	Sonntag
Reccas	Sonntag

mit ihren pur Türkhischen- keines-
weegs aber Teutschen waaren hand-
len und wandlen mögen, hingegen
dem Kays. aerario Jährlichen eine
gewisse summam geltes zu erlegen
und zu entrichten haben, folgsamb
denen übrigen dergleichen Grie-
chen und Handelsleuthen, welche
eingangs angeführter association
oder compagnie zu dato nicht
beygetreten seynd, mithin auch
keine authentische beglaubigungs-
zettel von hierauss zu produciren
vermögen, der Verkauf so heim-
lich alls öffentlich (ausser denen

Jahr-Märkhts-Zeiten, alss an welchen es Jedermänniglich frey stehet) absolute und unter confiscirung ihrer waaren verboten worden; Wie zumahlen aber die erfahnrüss gibet, dass ohngeacht dieses Verbotts danoch einige erdeuter compagnie nicht adnumerirte dergleichen Handels-Partheyen vermessen, hin und wider im land den Verkauf fortzutreiben, und ihre compagnie dadurch schädlichen eintrag zu thun; alss wirdet hiermit und in crafft dieses dem dahier anwesenden Bulgaren Jowan Bibich alss von durchberführter Compagnie aigens erküsenen Starosta oder Richtern die Volmacht ertheillet, vermög welcher Er denen obangeführt- nicht asso-

ciürten Griechen und derley trafficanten ihre waaren von einem Jahrsmarkt zum andern (alss in welchen allein ihnen solche jedesmahlen eröffnet werden sollen) obsigilliren und verpetschiren, denen in würrklich: Verkauf weilers betretenden aber sothanne ihre bey sich habende sambentliche handelssachen ohne aller exception und widerred sequestriren folgsamb darüberhin widerholt- dieser Kays. Administration gebührend und schleunige anzaigen möge und solle, worinfahls dann auch die Hh: Cammeral- Ober- und Verwalters mentionirten Jovan Bibich allerdings zu assistiren und beyhülflich an Hande zu gehen haben.¹⁾

Közli: BARÓTI LAJOS.

Mibe került az élet a mult század első felében Temesvárott és a Temesi Bánságban általában?²⁾

a) GABONANEMŰEK.

1723-ban: egy sinek (2 pozsonyi mérő) búza = 30 kr.; 1724-ben: egy mérő (pozsonyi) búza Temesvárott = 36—45 kr.; vidéken = 24—36 kr.; árpa = 24 kr.; 1726-ban: árpa = 51 kr.; 1727-ben: búza = 42 kr. — 1 ft.; árpa = 18 kr.; 1728-ban: búza = 30 kr.; árpa = 27 kr.; 1733-ban: árpa = 24 kr.; zab = 21 kr.; 1735-ben: búza = 30—34 kr.; 1737-ben: búza = 42 kr.; kukoricza = 24 kr.; 1739-ben: búza = 42 kr.; 1741-ben: búza = 1 ft.; árpa = 30 kr.; zab = 21 kr.; 1742-ben: árpa = 30 kr.; 1744-ben: búza = 42 kr.; árpa = 27 kr.; zab = 24 kr.; kukoricza = 18 kr.; 1748-ban: búza = 30 kr.; 1749-ben: búza = 30—45 kr.; 1750-ben: búza = 42 kr.; 1752-ben: kukoricza = 24 kr.; 1753-ban: búza = 36—45 kr.; árpa = 21—24 kr.; zab =

¹⁾ Eredeti fogalmazványa az országos levéltárban, a Temesvári adminisztráció iratai közt.

²⁾ A temesvári adminisztráció irataiban talált adatok alapján.

18—30 kr.; 1758-ban: árpa = $29\frac{1}{2}$ kr.; 1759-ben: árpa = 30 kr.; 1760-ban: búza = 36 kr.

b) Hús.

1720-ban: egy font marhahús = 4 magyar kr.; 1723-ban = 2 kr.; 1724-ben = egy poltura v. $1\frac{1}{2}$ kr.; 1727-ben: egy font disznóhús = 4 kr.; 1728-ban: egy font marhabús = $1\frac{1}{2}$ * kr.; 1729-ben = 1 poltura; 1730-ban = 1 poltura; egy font disznóhús = 2 kr.; borjúhús = 3 kr.; ürühús = 1 poltura; 1731-ben: egy font marhahús = 2 kr.; 1734-ben = 2* kr.; 1735-ben = $1\frac{1}{2}$ * kr.; 1736-ban = 2 kr.; 1737-ben = 2* kr.; 1738-ban = 3 kr.; ürühús = $2\frac{1}{2}$ kr.; borjúhús = 4 kr.; 1740-ben: egy oka ($2\frac{1}{4}$ font) marhahús = 4—6* kr.; 1743-ban: egy font marhahús = 2*—3 kr.; 1749-ben = 2*— $2\frac{1}{2}$ kr.; 1750-ben: egy font borjúhús = 5 kr.; 1753-ban = 3—4 kr.; 1750—60: egy font marhahús = 3 kr.; borjúhús = 3—4 kr.; egy oka ($2\frac{1}{4}$ font) tok (Hausen) = 14 kr.

c) LISZT ÉS KENYÉR.

1725-ben: egy kenyér à 3 font 20 lat = 3 kr.; 1739-ben: egy mázsa finom liszt (Mundmehl) = 6 frt 20 kr.; zsemlyeliszt = 4 frt 50 kr.; 1761-ben: egy zsemlye finom lisztből à 6 lat = $\frac{1}{2}$ kr.; à 13 lat = 1 kr.; egy közönséges kerek zsemlye à 18 lat = 1 kr.; egy fekete kenyér à 1 font 8 lat = 1 kr.; à 3 font 28 lat = 3 kr.; à 8 font = 6 kr.; egy mázsa finom liszt (Mundmehl) = 3 frt 45 kr.; egy iteze (Halbe) = $2\frac{1}{2}$ kr.; egy mázsa zsemlyeliszt = 2 frt $7\frac{1}{2}$ kr.; egy iteze (Halbe) = $1\frac{1}{2}$ kr.¹⁾

d) KÜLÖNFÉLÉK.

1718-ban Temesvárott. a Kis-Palánkában egy ház ára = 24 frt;²⁾ 1725-ben: egy pár férfi cipő = 30 garas;³⁾ egy tehén borjastul = 4 frt;³⁾ 1729-ben egy akó régi jó fehér bor az új-palánkai kerületben = 1 frt — 1 frt 30 kr.; 1735-ben: napszám az aradi sánczmunkáknál = 12 kr.; 1737-ben: egy ház Lippán = 52 frt; 1739-ben: egy akó régi fehér bor = 6 frt; egy mérő borsó = 4 frt 40 kr.;⁴⁾ lenese = 4 frt 40 kr.;⁴⁾ nagy árpa (grosse Gerste) = 5 frt;⁴⁾ apró árpa (kleine Gerste) = 8 frt 20 kr.;⁴⁾ dara (Gries) = 6 frt 20 kr.;⁴⁾ egy mázsa zsir = 21 frt 20 kr.;⁴⁾ egy mázsa tőkehal (Stockfisch) = 23 frt 20 kr.;⁴⁾ 1743-ban: egy öl tüzi

²⁾ A csillaggal jelzett árak a vidékre, a többiek Temesvárra értendők.

¹⁾ Ezek az árak mind Temesvárra szólnak. Lsd. Preyer: Monographie der königl. Freistadt Temesvár, 82—83. l.

²⁾ Preyer i. m. 58. l.

³⁾ Ű. o. 62. l.

⁴⁾ Ű. o. 74. l.

fa = 2 frt 10 kr. — 3 frt;¹⁾ 1752-ben: napszám a Marosmenti töltés-
munkálatoknál = 5—7 kr.; egy ló = 8 frt; egy tehén = 8 frt; 1753-ban:
egy itcze bor = 4 kr.;¹⁾ 1754-ben: egy köből (Kübel) mész = 17 kr.;
1750—60: egy font gyertya = 9 kr.;²⁾ egy pint sör = 4 kr.;²⁾ egy oka
($2\frac{1}{4}$ font) gyapjú = $7\frac{1}{2}$ kr.;²⁾ egy öt szobából álló lakás mellékhelyi-
ségekkel együtt Temesvárott = 80 frt;²⁾ egy emeletes ház (a „Trombitás”-
hoz czimzett vendéglő) Temesvárott = 8000 frt.²⁾

Közli: BARÓTI LAJOS.

¹⁾ Temesvárott.

²⁾ Preyer i. m. 82. l.

T Á R C Z A.

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett Temesvárott 1891. január 31-én, a „Délmagyarországi tört. és régészeti Muzeum-Társulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Deschán Achill, társ. igazgató, Pfeiffer Antal, Marx Antal, Wimmer József, dr. Parlághi Márton, dr. Niamesnyi Gyula, dr. Telbisz Károly, Odor Samu, Patzner István, főtitkár, dr. Számek György, titkár, Traila György, Klein Jakab, Demkó Béla, választmányi és rendes tagok, társ. tisztviselők s több vendég.

1. Deschán Achill, társ. igazgató, mint elnök üdvözli a szép számban egybegyűlt választmányi tagokat az ülést megnyitja.

2. Patzner István, főtitkár felolvassa a mult hónapról szóló következő jelentését:

Tisztelt Választmány!

Mai jelentésem csak a tagok sorában beállt változásokra és a beérkezett adományokra szorítkozhatik:

I. Az elsőt illetőleg még a mult év folyamán bekövetkezett, de tudomásomra csak most jutott halálesetekről kell mindenekelőtt megemlékeznem, azon szerény indítvánnyal, hogy azok fölött érzett őszinte részvétünknek jegyzőkönyvileg adjunk kifejezést. Elhunytak pedig tagjaink közül: Frankl Vilmos, alapító, továbbá id. Benedek Sándor és Pollák Adolf rendes tagok.

II. A tagok sorából való töröltetés iránti óhajukat szabály szerint bejelentették: Petheő János, Fodor Péter, Kakujay Károly és Rónay Emil rendes tagok.

III. A beérkezett adományok a következők:

a) Id. Ormós Zsigmond, elnökünk ő méltósága szokott bőkezűségével ismét több különféle tárgyat küldött, melyeket következő két átiratban részletez:

45. sz. 1891. év.

Tekintetes Muzeum-társulati Választmány!

Hivatkozással az 1889. évi ápril 20-án 18. sz. alatt tett előterjesztésemre, melylyel a birtokomban volt Gemma, Intaglia, Conchilia és kövecské darabokból álló gyűjteményemet a Muzeum birtokába átadni szerencsém volt, ezen gyűjtemény kiegészítéseül még a hátramaradt következő darabokat van szerencsém adományozni, ugymint:

1. sz. Két darab korund. Lelhelye Ó-Moldova.
2. sz. Bokrétát tartó nő. Lelhely Palanka, monogrammal.
3. sz. Női egész arcz.
4. és 5. sz. Fél női arcz jobbra, és fél szerecsen arcz balra. Camea.
6. sz. Antinous fél arcz. Carniol.
7. sz. Női fél arcz jobbra. Onix.
8. sz. Női fél arcz. Camea.
9. sz. Lapdaverő. Carniol intaglia.
10. és 11. sz. Bene barbatus fél arcz, két Camea.
12. sz. Aczélba vésett sisakos férfi arcz balra.
13. sz. Két rétegű Onix.
14. sz. Szerb betűk, — kardot tartó oroszán — ágaskodva, — és monogrammal ellátott négyszögletű Carniol. Szemendriából.
15. sz. Kőralaku Carniol Gemma. Minerva primitiv alakja? — Lelhely Viminacium romjai Szerviában.
16. sz. Török írást mutató Carniol. Lelhely Szemendria.
17. sz. Két genius közt koszoru vázával, Gemma. Lelhely Viminaciumi romok.
18. sz. Antik vésés. Carniol. Kutyát szalagon tartó ember, és küzdelemre készülő négy ember. Lelhely Szemendria. Törésén össze ragasztva. Továbbá a Muzeum számára még e következőket van szerencsém átengedni:
19. sz. Athos-hegyi barátok fametszése. György Archangyal és az angyal hírül hozatala Máriának.
20. sz. A verseczi rétben 1882. évben talált több ezer darab apró római érmekből több darab. Az érme Nagy Konstantin utódainak idejéből valók.

21. sz. Érdekes darab. A Chinában és Sziamban szokásban levő ugynevezett Phó-kutya, melynek voltaképp oroszánt vagy tigrist kellene képeznie. A leírás szerint vicsorgó szörnyeteg mindig felvicsorgó fejfel. Feltátott szájában mozgó golyót tartva. A bemutatott Phó-kutya rézből van ovalis alaku Carniolra helyezve, farkán és előlábain felül gyöngyházal van ékesítve, a farkból két gyöngyház és feltátott szájának golyója hibázik. Ezen darab Bangkok Sziam fővárosból származik.

22. sz. Olasz tör. Fogója fából van berakott ezüst ékesítéssel. Hegyes pengéje alól tövében ezífrázva van és M. D. monogrammal a késművész neve kezdő betűivel ellátva. M. D.(oledo) mult századi mester.

23. sz. A Szalzburg-vidéki nép evőeszköze, népies kézműipar készítmény.

24. sz. Római kisedő eserép hamveder fogó vagy fülek nélkül s így a régibb korszakból. Lelhely Orsova 1856. évben. Fekete festékekkel bemázolása birtoklásom idejében történt.

25. sz. A 18. századi magyar diszruha-öv bemutatása iránt mult évi deczember 2-án tett előterjesztésemmel kapcsolatban van szerencsém az említett korszakban divatos kócsagtoll forgót bemutatni.

26. sz. Végre néhai Vukovics Szabbasz meghalt 1872. évi november 17-én Londonban s Beregszón lőn eltemetve. A szabadság-harcz korszakában honunk déli vidéke legnevezeteseb polgári államférfiának fentartásra méltó nád botját van szerencsém átadni, melynek fogóján a tulajdonos nevének kezdő betűi V. S. egybefűzve, és halála „17. November 1872“ ezüst lemezkén láthatók.

Kelt Temesvárott, Józsefkülváros 1891. évi január 10-én.

Tisztelettel

idősb Ormós Zsigmond,
elnök.

46. sz. 1891. év.

Tekintetes Muzeum-társulati Választmány!

Háladatos érzületem arra kötelez, hogy a szeretet és tisztelet azon emlékezetes jeleinek illő helyen való fentartásáról gondoskodjam, melyeket Temes vármegye főispáni méltóságára történt legkegyelmesb kineveztetésem után 1871. évi május 13-án bevonulásom alkalmával az uj-aradi kerületből és később 1883. évi február 20-án jubilaris ünnepélyem alkalmával két nemzeti zászlóban elnyerni szerencsés voltam.

Az említett zászlók megőrzésére a tekintetes társulat muzeumi helyiségeinél illőbb helyet kigondolni annyival inkább nem tudok, mivel a tekintetes társulatnak habár ez idő szerint súlyos betegségem miatt fájdalom csak névszerint, de keletkezése óta még mindig érdemetlen elnöke vagyok, és a tekintetes társulat ennek ötletéből már eddig is személyemre vonatkozó több tárgyat átvenni kegyes volt.

Ezek folytán a tekintetes társulati választmányt tisztelettel arra kérem: hogy az említett két zászlót megőrzés végett átvenni, s azokat szerény helyen fentartani kegyeskedjék.

Kelt Temesvárott 1891. évi január 14-én.

Tisztelettel

idősb Ormós Zsigmond,
elnök.

b) Dessewffy Sándor megyés püspökünk ő méltósága adománya két darab római érem.

c) Egy réz-szelence az 1757-iki prágai ütközet képevel. — Vétetett.

d) Könyvek:

1) Schwarcz Gyula, A tudományos és irodalmi kitünőségek jogcíme a felsőházi tagságra. Kiadta és ajándékozta a magy. tud. akadémia.

2) Analele Academiei Romane. Seria II. Tomulu XI. és XII. Bucuresci, 1890. Ajándékozta a bukaresti román tud. akadémia.

3) A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés eléterjesztett 19. jelentése. I. és II. füzet. Bpest, 1890; és jelentés az országos tanítói nyugdíj- és gyámalap 1889. évi állapotáról. — Ajánd. a vall. és közoktatásügyi miniszterium.

4) Dr. Chyzer Kornél, A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1840—1890-ig. S.-A.-Ujhely, 1890.

Ezzel van szerencsém jelentésemet a t. választmány szives figyelmébe ajánlani.

Temesvár, 1891. január 31.

Patzner István,
főtitkár.

A választmány a főtitkári jelentést tudomásul veszi; a befolyt adományokért az adományozóknak, névleg: Id. Ormós Zsigmond, elnök ő méltóságának, ki ismét több különféle tárgyat küldött; Dessewffy Sándor, megyés püspök ő méltóságának, ki régi pénzeket adott; a magy. tud. akadémiának; a román t. akadémiának; a vallás- és közokt. ügyi miniszteriumnak és dr. Chyzer Kornélnek, ki könyvet küldött, köszönetet mond, s felkéri a főtitkárt az adományok elhelyezésére.

Miről Patzner István végzésileg értesítettik.

3. A főtitkár azon indítványát, hogy fejezze ki a választmány jegyzőkönyvileg részvétét Frankl Vilmos, alapító; id. Benedek Sándor és Pollák Adolf rendes tagok elhunytá felett:

A választmány magáévá teszi és Frankl Vilmos, alapító; id. Benedek Sándor és Pollák Adolf rendes tagok elhunytá feletti részvétét jegyzőkönyvileg megörökíttetni határozza.

4. Patzner István, főtitkár, jelenti, hogy Petheő János, Fodor Péter, Kakujay Károly és Rónay Emil rendes tagok, a társulati tagok sorából való töröltetésüket kéri.

A választmány a társ. tagok sorából való töröltetésüket tudomásul veszi, ha kötelezett tagdijaikat kifizetik.

Miről Petheő János, Fodor Péter, Kakujay Károly és

Rónay Emil, rendes tagok, Patzner István, főtitkár, Troszt József, társ. pénztárnok végzésileg értesítetnek.

5. Patzner István felolvassa „A törökök kapitulációja Temesvárott 1716-ban“ című dolgozatát.

A választmány feszült figyelemmel hallgatta ez érdekes értekezést, szerzőnek köszönetet mond s művét az „Értesítő“-ben közzétetni határozza.

Miről Patzner István, főtitkár, végzésileg értesítettik.

6. Deschán Achill, elnök köszönetet mondva az ülést bezárja.

Hitelesítettik:	K. m. f.	Jegyzette:
Deschán Achill,		Dr. Számek György,
igazgató.		titkár.

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett Temesvárott 1891. évi márczius hó 7-én, a „Délmagyarországi tört. és régészeti Múzeum-Társulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Deschán Achill, társ. igazgató, Marx Antal, Wimmer József, Derera Izrael, dr. Breuer Armin, Patzner István, társ. főtitkár, Troszt József, társ. pénztárnok, dr. Számek György, titkár, vál. tagok s társulati tisztviselők.

7. Deschán Achill, társ. igazgató, mint elnök üdvözli az egybegyűlt választmányt és az ülést megnyitja.

8. Patzner István, főtitkár, felolvassa a mult ülés óta előfordult nevezetesebb eseményekről szóló következő jelentését:

Tisztelt Választmány!

I. Társulatunkra nézve mindenesetre örvendetes és fontos esemény az, melyről mai jelentésem első helyen megemlékezik. Egy régibb közgyűlési, illetőleg választmányi határozatunk értelmében mult hó 5-én választmányunk számos tagja tisztelgett **Dessewffy Sándor** megyés püspök úr ő méltóságánál, hogy küldöttségileg kifejezze társulatunk üdvözlését. Deschán Achill társ. igazgató, mint a küldöttség vezetője, ugyanez alkalommal felkérte ő méltóságát, hogy tagjaink sorába lépni és egyszerűs mind a társulat főpártfogói czímét elfogadni kegyeskedjék. Ő méltósága a társulat üdvözlését megköszönvén, miután bár rövid, de érdekes előadásban kifejtette a történelmi és régészeti múzeum-társulatok jogosultságát nemcsak az ország központján, hanem vidéken is, továbbá azok nagy hasznát úgy a hazai régészeti emlékek megmentésében, nehogy mint eddig, a külföldre vándoroljanak, — valamint a vidéki városok műiparának fejlesztése tekintetében is: a felajánlott főpártfogói czímet kegyesen elfogadta, s egyszerűs mind azt is kijelentette, hogy legközelebb tagjaink sorába lép. A küldöttség, melyet ő méltósága egyébként is kitüntető nyájassággal

fogadott, lelkes éljenzéssel köszönte meg e kijelentést. A ki tudja, mit tett ő méltósága úgy nagylelkű pártfogásával valamint személyes közreműködésével is a Felsőmagyarországi Muzeum-egylet érdekében, az a legszebb reményekkel tekinthet társulatunknak ő méltósága által oly szívesen felkarolt jövője elé.

II. Jelentésem második pontja, fájdalom, ismét kettős gyászeset. Nemrég húnyt el alapító tagjaink közül két férfiú, kiket érdemeik méltánylásul országos gyász kísért nyughelyükre; e két férfiú: **Mihalovics József**, zágrábi bibornok-érsek és **Fröhlich Gusztáv** országgyűl. képviselő volt. Részünkről legmélyebben érzett részvétünk jegyzőkönyvi tolmácsolása legyen emléke irántuk érzett tiszteletünknek és rokonszenvünknek.

III. Van szerencsém jelenteni, hogy **Pulszky Ferencz**, a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője id. **Ormós Zsigmond** elnökünk ő méltóságához intézett levelében kijelenti, hogy a múlt évben hozzá intézett átiratunk értelmében muzeumunk ünnepélyes megnyitására személyesen fog eljönni, sőt ugyanakkor felolvasást is tart. E körülmény mindenestre emelni fogja ünnepünket, s hiszem, az általános érdeklődést is fokozottabban irányítja majd társulatunk felé.

IV. **Dr. Ortway Tivadar**, társulatunk kiváló tagja egy levelet intézett hozzám, az iránt, nem volna-e hajlandó a társulat megvenni **Pesty Frigyes**, elhunyt kitűnő történetírónknak jeles szakkönyvtárát. E levélre kétségkívül kötelességemnek tartom a tisztelt választmány határozatát kérni.

V. Végül jelentem, hogy id. **Ormós Zsigmond** elnökünk ő méltósága ismét kiváló adományokkal gazdagította gyűjteményeinket, melyeket következő átirataival küldött át:

47. sz. 1891. év.

Tekintetes Muzeum társulati Választmány!

Rég mult boldogabb időkben külföldön, és főkép Olaszországban tett utazásaim közben a művészeti alkotások remek tárgyainak fényképezett gyűjteményét volt alkalmam beszerezni.

Ily gyűjtemény ritkábban található, s így fentartásra érdemes.

Ezen gyűjteményem egy részét, **Corregio** pármai festményeinek 36 darab fényképét már előbb, mult 1889-ik évi május 5-én 31-ik sz. alatti jelentésemmel a muzeum számára átengedni szerencsém volt.

Ez alkalommal ugyancsak fényképi gyűjteményem másik két *Convolutját* összesen 188 darabban van szerencsém a muzeum számára adományozni, úgymint:

Az ./. alatti *Convolut* 50 darabban **Velence** hírneves festő-művészeinek a *Canal grande-i* paloták, vedutták, egyházak, valamint a **San Giovanni e Paolo** egyház 1867. évben tűzvész által elpusztult, *Capella del Rosario*

czímű kápolnájának és Tizian San Pietro Martire című, ott állott festményének másolatait foglalja magában.

A .//. alatti Convolut 138 darab fényképet tartalmaz, melyek közt a pisai Campo Santo, valamint a firenzei, bolognai, római, milanói, drezdai, szevillai és párisi egyházak és muzeumok művei foglaltatnak.

Méltónak tartom fölemlíteni: hogy a .//. alatti fényképi Convolutban a pisai Campo Santo falfestményei, melyek a művészetnek a 14. században újra ébredését Giotto és társainak közreműködése után tüntetik szembe — Ghiberti Lorenzónak a firenzei Battisterio bronzkapú szárnyain dombormű alkotásai pedig a szobrászat terén a művészeti új irányt jelezték — valamint Ráfael által a Vatikáni Stanzakban al fresco festett fényképi másolatok 7 darabban mellékelve vannak.

Az egyes fényképeken ezek jelentőségét, az illető művész nevével és a műdarab helyével tájékozás végett önkezüleg följegyeztem.

Kelt Temesvárott 1891-ik évi február 10-én.

Tisztelettel

idősb Ormós Zsigmond,
elnök.

48. sz. 1891. év.

Tekintetes Muzeum-társulati Választmány!

Numismatikai gyűjteményem összes darabjai utolsó megszámolásom szerint 9650 darabra rugnak, s a gyűjtemény nagy részben hazánk oly helyein napfényre jött oly leletekből áll, melyek a délmagyarországi muzeum társulat tevékenységi köréhez és területéhez tartoznak.

Minthogy kívánatos, hogy muzeumunk numismatikai gyűjteményében az említett helyek fölemlítve, s a leletek legalább nagyjából egyes darabokban képviselve legyenek, és muzeumunk tudtommal a következő leletekből érem daraboknak birtokában nincsen, ennek folytán a nevezett leletekből a következő darabokat van szerencsém a tisztelt társulati muzeum számára átküldeni.

A leletek névszerint következők:

A szomszéd Krassó-Szörény megye Ferenczfalva községe határában, az úgynevezett Piatra Alba szikla üregében 1880. évi július havában felfedezett római érem-lelet.

A megyebeli Janova és Liget községek határaiban 1870. évi márczius és május hónapokban napfényre került 16. századbeli magyar érmek.

És végre 1880. évben Dettán Braunnüller Emil gyógyszerész földén szántás közben feltalált érem-lelet, mely a 13. századbeli, és túlnyomó részben úgynevezett frisachi, kis számban pedig magyar királyi denár darabokat mutatott. Ezen-érem leletre azonban figyelembe veendő azon körülmény, hogy honunk lakosai Frisach, Aquileja, Salzburg és Reichenhall

vidékeivel, hol az érmek keringésbe jöttek gyakori érintkezésben nem voltak, s így a frisachi érmek nálunk keringésben nem igen lehettek, mely oknál fogva feltehető: hogy azokat az akkori keresztes hadak honunkban keresztül utazásuk alkalmával ásták a földbe.

1. A ferenczfalvi lelet római érmeiből, melyek Septimius Severus Pertinax (Kr. után 193. év) idejétől Philippus Filius 245. évig terjednek, a császárok és császárnék szerint elkülönített papír tokocskákból 100 darabot.

2. A janovai lelet Gruja Jovan 351. sz. alatti földjén agyag fazékban találtatott. A birtokomba jutott lelet súlya $27\frac{3}{4}$ loth volt és 1527. évtől kezdve 1562. évig minden évből, — ezeken kívül Ulászló idejéből — és 1520. évről összesen 911 darab denárból állt, mely leletből 100 darab denárt a mellékelt papirtokban csatolni szerencsém van.

3. A ligeti leletet, mely a 16. századbeli magyar denárokból, ugyancsak a 16. századbeli tallérokból állt, 1869. évben Gröszén Mihály lieblingi lakos szántás közben hozta napfényre. A találó a leletnek legnagyobb részét, mielőtt arról tudomást szerezhettem volna 1870. évben elidegenítette, és így 850 darab magyar denárt volt csak alkalmam megszerezni, melyből 100 darabot átadni szerencsém van.

4. A dettai határban Braunmüller Emil gyógyszerész földjén 1880. évi november havában talált leletről a délmagyarországi történelmi és régészeti muzeum társulat 1881. évi Értesítője 36. és 76. lapjain, valamint az 1883. évi Értesítő 113. lapján bővebb ismertetés foglaltatik.

Mínthogy a frisachi érmek előttem idegenek, azok szakszerű rendezéséhez önmagam hozzá nem fogtam, hanem a 2091 frisachi darabból álló leletet az országos muzeum igazgató urának megbíralás és az országos muzeum részére megtartandó darabok kiválasztása végett felküldöttem volt, s ezután dr. Raymann Ferencz felebbviteli törvényszéki bíró urat Bécsben a lelet megbíralására szinte megkértem volt.

A leletben a 12. századból származó frisachi érmeken kívül egy bractiad I. Frigyes német császártól és II. Endre magyar király 13. századbeli néhány denár darabja szinte találtatott. A leletből a mellékelt 200 darabot van szerencsém a muzeum számára oly további értesítés mellett betérjeszteni, miszerint szükség esetére dr. Raymann Ferencz úr Bécsben, kivel Patzner István főtitkár úr egyébként is levelezési viszonyban áll, a bíralata alá felküldendő frisachi érmeiket mint szaktudós szívesen meghatározandja.

Kelt Temesvárott 1891. február 24-én.

Tisztelettel

idősb Ormós Zsigmond,
elnök.

Dr. Breuer Armin társ. tag pedig Kossuth Lajos nagy hazánkfiaának egy 1849. évi kéziratát ajándékozta muzeumunknak.

Ezzel kérem a t. választmányt jelentésem szives tudomásul vételére. Temesvár, 1891. márczius 8-án.

Patzner István,
főtitkár.

A választmány a jelentést tudomásul veszi, s a begyűlt adományokért az adakozóknak névleg id. Ormós Zsigmond, elnök ő méltóságának, ki számos, műremek után felvett igen becses fényképet, s több száz, leginkább a déli vidékeken talált pénzt adományozott, továbbá dr. Breuer Armin úrnak, ki egy eddig ismeretlen Kossuth-kéziratot adott, köszönetet mond, s fölkéri a titkárságot e tárgyak elhelyezésére.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesittetik.

9. Jelenti a főtitkár, hogy a társulat két kiváló alapító tagját veszítette el, ú. m. Mihalovics József, bíboros érseket és Fröhlich Gusztáv, országgyűlési képviselőt.

A választmány e két kiváló férfiú elhunytát fölött mélyen érzett részvételének jegyzőkönyvi megörökítését határozza.

10. Patzner István, főtitkár jelenti, hogy a választmány több tagja Deschán Achill, társ. igazgató vezetése alatt február hó 5-én mint küldöttség tiszteleggett **Dessewffy Sándor**, megyés püspök úr ő méltóságánál, hogy kifejezze társulatunk üdvözlését, s egyszersmind felkérje, hogy tagjaink sorába belépni és a társulat főpártfogói czimét elfogadni kegyeskedjék; jelenti továbbá, hogy ő méltósága a társulat üdvözlését megköszönve a főpártfogói czimet kegyesen elfogadta.

A választmány ő méltósága e kijelentését örvendetes tudomásul vette.

11. Patzner István, főtitkár jelenti, hogy Pulszky Ferencz, a muzeumok országos felügyelője, muzeumunk megnyitására személyesen fog megjelenni és felolvasást fog tartani.

A választmány Pulszky Ferencz e szives készségét tudomásul veszi, s neki köszönetet mond.

Miről Patzner István, főtitkár értesittetik.

12. Jelenti továbbá a főtitkár, hogy a társulat felszólítást kapott, nem volna e hajlandó Pesty Frigyes elhunyt jeles történetíró szakkönyvtárát megvenni?

A választmány elhatározza, hogy; mielőtt e tárgyban alkuba boesátkoznék, kérje el a főtitkár a könyvtár jegyzékét.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesittetik.

13. A főtitkár azon kérdésére, tartson e a társulat májusban közgyűlést?

A választmány azt határozza, hogy a közgyűlés tartását a megnyitási ünnepélyvel egybekötve fogja megtartani.

Miről a titkárság végzésileg értesítendő.

14. Troszt József, társulati pénztárnok jelenti, hogy id. Ormós Zsigmond, és néhai Scharmann Samú, alapító tag urak által letett 100—100 frtos földtehermentesítési 2 db. kötvény beváltatván, a nyert kétszáztiz frt. készpénz, mint társulati törzsvagyon a takarékpénztárban van elhelyezve.

Tudomásul vétetik.

15. Ugyancsak a pénztárnok jelenti, hogy Jeszenszky Béla alapító tag által letett 2 darab 100—100 frtos 5% papíráradék kötvény szelvényei elfogytak.

A választmány felkéri a pénztárnok urat, hogy kellő időben gondoskodják újak beszerzéséről.

Miről Troszt József, társ. pénztárnok végzésileg értesítendő.

Több tárgy nem lévén, elnök köszönetet mond a választmányi tagoknak és az ülést bezárja.

Hitelesítettik:

K. m. f.

Jegyzette:

Deschán Achill,
igazgató.

Dr. Számek György,
titkár.

EGYVELEG.

— **A népszámlálás eredménye.** Keleti Károly, az országos statisztikai hivatal igazgatója f. évi február 11-én olvasta fel az akadémiában előzetes jelentését a népszámlálás eredményeiről. E jelentésből kiveszszük a következő érdekes adatokat.

Magyarország és társországainak lakossága (a 113.000 főnyi katonasággal) **17,449.705** főre tehető. A növekvés tehát 10 év alatt erős **10** százalék.

Országrészek szerint a lakosság gyarapodása lélekszámban a magyar fajra a legkedvezőbb, mert az arányszám oly vidékeken a legnagyobb, hol a magyarság sűrűn lakik, névleg: a Duna-Tisza-köz gyarapodása **17 és fél százalék**, a Tisza-balparté **13 és fél százalék**, a Duna-Maros-szögben **10 és fél százalék**. Egyéb vidékeken a gyarapodás 5—7 és fél százalék közt váltakozik.

A városok emelkedése igen öröndetes: a fővárosé 37-19 százalék; néhány városé 25—35 százalék, a többié 10—18 százalék. Hanyatlás nincs sehol. Van pedig

	1890-ben	1880-ban volt
5.000 lakón felüli város . . .	30	34
10.000 " " " . . .	30	33
20.000 " " " . . .	19	20
30.000 " " " . . .	8	3
40.000 " " " . . .	4	2
50.000 " " " . . .	3	2
60.000 " " " . . .	—	1
70.000 " " " . . .	1	1
80.000 " " " . . .	1	—
100.000 " " " . . .	1	1

De a legfontosabb tény az, hogy a magyar faj e népszámlálás szerint kerek számban **8,200.000 lélekre** szaporodott, tíz év alatt gyarapodtunk 695.000 lélekkel s az ország összes lakossága közt a **magyar elem immár 54-23 százalékot tesz**, vagyis erős abszolút többséget képvisel.

A házak száma	1890.	1880.	Több 1890.	növekedési százalék házakban, népességben	
Magyarország	2,543.896	2,299.366	243.720	10.59	10.15
Fiume és területe	1.831	1.503	328	21.82	38.22
Horvát- és Szlavonország	344.565	276.554	68.011	24.59	15.42
Összesen	2,889.482	2,577.423	312.509	Atlag 12-18%	10.82%

— **A magyarság a délvidéken.** A „Budp. Hirl.“ számítása szerint Temes-vármegyében 32.000, Torontál-vármegyében 113.300, Krassó-Szörény-vármegyében 12.700, Arad-vármegyében 88.100 magyar lakik. Az ország összes megyéi közt legtöbb a magyarság Pest-Pilis-Solt-Kiskún-vármegyében (610.000), legkevesebb Arva-vármegyében (500).

— **Hány lap van a világon?** A sajtó hatalmát, hatalmának terjeszkedését számokban mondja el id. Szinnyei József, a muzeumi hirlapkönyvtár nagyszorgalmú őre, ki, mint minden évben, úgy az idén is elkészítette rendes hirlap-statisztikáját. E statisztika szerint, melyet a Vasárnapi újság közölt, 1891. január elején megjelent 645 magyar hirlap és folyóirat. Ezek közül Budapesten 298, vidéken 346 s a külföldön 1 (New-Yorkban).

A magyar hirlapírás fejlődése tudvalevőleg 1780 óta folyik; akkor jelent meg t. i. az első magyar újság: Ráth Mátyás Magyar Hirmondója. Ismeretes dolog azonban, hogy eleintén nagyon lassú volt a szaporodás s — kivéve a szabadságharc mozgalmas éveit — csak az alkotmányosság helyreállítása óta emelkedik fokozatosan a magyar lapok száma. 1890 elején 636 lap volt, a szaporodás tehát a mult esztendő óta 9. A politikai napilapok száma most 23, ugyanannyi, mint egy évvel ezelőtt volt. Legújabbán főleg a szaklapok és a folyóiratok száma szaporodott. Idegen nyelvű lap és folyóirat megjelenik hazánkban: német nyelven 132, szláv nyelven 37, román nyelven 15, olasz nyelven 2, francia nyelven 3; összesen 189. A magyarokkal együtt 834. E szerint 9558 magyarul beszélő emberre esik egy magyar hirlap; 13.637 németre egy német; 75.662 szlávra egy szláv és 154.919 román ajkú egyénre egy román hirlap. Nyelvi tekintet nélkül 16.441 főre esik egy hirlap.

A külföldi hirlapirodalom állapota ez: Az amerikai Egyesült-Államokban 18.500 hirlap és folyóirat jelenik meg (tizedrésze napilap), 3081 egyénre esik egy; Svájcban 900 h. és f., 3229 egyénre esik egy; Dániában 328 h. és f., 6144 egyénre egy; Belgiumban 815 h. és f., 7182 egyénre egy; Németalföldön 489 h. és f., 7528 egyénre egy; a német birodalomban 5500 h. és f., 8519 egyénre egy (Berlinben 721 h. és f. jelenik meg; a napilapok száma háromszor annyi, mint Bécsben). Franciaországban 4349 h. és f. (harmadrésze Párisban jelenik meg, köztük 700 napilap), 8788 egyénre esik egy; Spanyolországban 1128 h. és f. (köztük 280 napilap), 14.939 egyénre jut egy; Skandináviában 404 h. és f., 16.400 egyénre egy; Nagy-Britanniában 3809 h. és f. (köztük 809 napilap), 9252 egyénre egy; Olaszországban 1606 h. és f. (köztük 150 napilap), 17.721 egyénre egy; az ausztriai tartományokban 1274 h. és f., 18.078 egyénre esik egy (Bécsben 770 h. és f. jelen meg); Finnországban 103 h. és f. (finn nyelven 62 jelen meg, ezek közül napilap 4, másodnapos 5, félhetes 14; svéd nyelven 41 jelen meg; napilap 9, másodnapos 2, félhetes 9), 20.007 egyénre esik egy; Romániában 102 h. és f., 52.706 egyénre egy; az orosz birodalomban (Finnországot kivéve) 800 h. és f., (200 Szent-Pétervárott, 75 Moszkvában) 109.341 egyénre egy. Az egész földön átlag 41.000 hirlap és folyóirat jelenik meg s 36.318 emberre esik egy.

Bpesti Hirl.

— **China első ezüstpénze.** A „Münchener Allg. Zeitung“ hozza az alábbi közleményt: A Tscheng-tschhi-tung Canton előbbi alkirálya néhány év előtt határozta el, hogy pénzverdét állít ezüstpénzek előállítására és

Angolországban meg is vette a szükséges gépeket. Ez ideig Chinában sem arany-, sem ezüstpénzek nem voltak. A szabad kikötők környékén mexikói és japán pénzek forogtak, valamint a régi hong-kongi pénzverde érmei. Hanem az egész országban elfogadtak fizetés fejében súly és finomság szerinti ezüstöt s azért ez érczet kisebb rögökben hordták magukkal, melyből a szükségletet vésővel és kalapáccsal törték le. Éjszaki Chinában most császári engedéllyel egy proclamatiót bocsátottak ki, mely megkívánja, hogy az új érmekeket adás-vevésben mindenki elfogadjon. Ki van benne fejtve, hogy az érmekek Cantonban készülnek és a jövőre nézve Chinában pénz gyanánt szerepelnek. „Megvizsgáltuk azokat,” mondja a proclamatio, „és észrevettük, hogy hasonlóak az idegen dollárokhoz azon különbséggel, hogy egy görbedező sárkány van rajtuk, melyet idegen írásjelek környeznek. Felső oldalán e szavak vannak: Current coin of Kwang-tu és Minted at Canton. Ezennel elrendeljük, hogy e hirdetmény kibocsátásától kezdve a cantoni érmekek névértékükben elfogadandók. Értéküket nem szabad leszállítani. Elfogadásuktól azért, mert idegenek, nem szabad vonakodni. Mindenki tudja meg, hogy súlyos büntetés éri azt, a ki azok forgalmát meggátolja.” Így tehát China első ezüstpénze megjelent a nagy világban.

— **A vármegyék a népszámlálás után.** Az 1891-iki népszámlálás, viszonyítva az 1880-iki népszámlálás eredményéhez, következő adatokat tünteti fel (a katonaság kivételével):

Megye:	1881-ben:	1891-ben:	Szaporodás (+) Fogyás (-):
Pest-Pilis-Solt	988.532	1.227.051	+ 24.13 ⁰ / ₁₀
Bács-Bodrog	638.063	716.325	+ 12.27 „
Torontál	526.809	589.325	+ 11.86 „
Bihar	447.848	516.853	+ 15.41 „
Zágráb	419.879	483.365	+ 15.12 „
Temes	396.338	436.460	+ 10.01 „
Krassó-Szörény	782.530	406.053	+ 6.15 „
Zala	359.984	403.064	+ 11.97 „
Nyitra	368.865	396.208	+ 7.42 „
Vas	360.590	389.859	+ 8.11 „
Szerém	296.878	346.950	+ 16.86 „
Arad	306.224	343.868	+ 12.29 „
Pozsony	310.816	330.554	+ 6.35 „
Somogy	307.448	325.666	+ 5.92 „
Szatmár	293.092	323.451	+ 10.36 „
Baranya	293.414	321.435	+ 9.55 „
Jász-Nagy-Kún-Szolnok	278.443	317.753	+ 14.12 „
Zemplén	277.575	298.647	+ 7.59 „
Mármaros	227.436	268.194	+ 17.92 „
Hunyad	248.464	266.720	+ 7.35 „
Belovár-Kőrös	219.529	265.802	+ 21.08 „
Csongrád	228.413	262.774	+ 15.04 „
Sopron	245.787	261.287	+ 6.31 „
Trencsén	244.919	259.521	+ 5.97 „
Békés	229.757	257.888	+ 12.24 „
Varasd	229.063	257.198	+ 12.28 „

Megye:	1881-ben:	1891-ben:	Szaporodás (+) Fogyás (—):	
Tolna	234.643	252.138	+	7.46 ^o / _o
Szabolcs	214.008	243.803	+	13.92 „
Kolozs	196.307	224.760	+	14.49 „
Heves	209.933	233.732	+	11.34 „
Fejér	209.440	222.482	+	6.23 „
Modrus-Fiume	203.173	220.813	+	8.68 „
Borsod	193.839	217.166	+	12.03 „
Szolnok-Doboka	193.677	217.160	+	12.12 „
Verőcze	183.364	216.569	+	18.10 „
Veszprém	208.487	215.046	+	3.15 „
Nógrád	191.678	214.050	+	11.67 „
Pozsega	166.374	202.626	+	21.79 „
Alsó-Fehér	178.021	192.565	+	8.17 „
Szilágy	170.022	191.462	+	12.61 „
Hajdu	173.329	191.137	+	10.27 „
Lika-Krbva	174.239	191.091	+	9.67 „
Abauj-Torna	178.572	180.258	+	0.94 „
Bereg	153.377	179.208	+	16.84 „
Maros-Torda	158.999	177.534	+	11.66 „
Gömör	169.064	174.677	+	3.32 „
Sáros	168.013	167.519	—	0.29 „
Szepes	172.881	164.088	+	5.09 „
Komárom	151.699	159.397	+	5.07 „
Bars	142.621	153.053	+	7.26 „
Torda-Aranyos	137.032	150.306	+	9.69 „
Szeben	141.627	148.495	+	4.85 „
Nagy-Küküllő	132.454	135.721	+	2.45 „
Ung	126.707	135.428	+	6.88 „
Csanád	109.011	130.609	+	19.79 „
Háromszék	125.277	129.760	+	3.58 „
Hont	116.080	122.541	+	5.57 „
Győr	109.493	115.744	+	5.71 „
Csik	110.940	113.880	+	2.66 „
Zólyom	102.500	112.281	+	9.54 „
Udvarhely	105.250	109.761	+	4.02 „
Besztercze-Naszód	95.017	104.702	+	10.19 „
Kis-Küküllő	91.214	101.167	+	9.71 „
Fogaras	84.571	88.051	+	4.11 „
Brassó	83.929	86.458	+	3.01 „
Moson	85.961	85.246	—	0.83 „
Arva	81.643	84.894	+	3.99 „
Esztergom	72.166	77.578	+	7.50 „
Liptó	74.578	76.523	+	2.37 „
Ugocsa	65.377	75.239	+	15.08 „
Turócz	45.933	47.937	+	4.37 „
Fiume város és kerülete	20.981	29.001	+	38.22 „
Az egész magyar birodalom:	15,642.102	17,335.929	+	10.82 ^o / _o

— A népszámlálás Temes-vármegyében. A népszámlálás eredménye Temes-vármegyében a következő:

	háasz.	férő	nő	össz.	1881-ben volt;
Központi j.	8.339	23.827	24.699	48.526	41.612
Ujaradi járás	6.170	16.321	17.174	33.495	31.364
Vingai j.	5.764	16.174	16.686	32.860	30.466
Lippai j.	7.209	16.266	14.477	33.743	31.550
Rékási j.	7.132	16.080	15.942	32.022	29.492
Csákovai j.	4.903	14.556	14.368	28.924	25.122
Buziási j.	6.239	16.833	16.978	33.811	31.190
Dettai j.	4.114	12.158	12.129	24.287	21.308
Verseczi j.	6.536	17.022	16.779	33.801	33.477
Fehértemplomi j.	6.282	16.024	15.828	31.852	28.525
Kubini j.	5.297	13.790	13.794	27.584	21.964
Vinga r. t. v.	1.152	2.348	2.486	4.834	4.796
Fehértemplom r. t. város	1.769	4.425	4.617	9.042	9.845
Az egész vármegyében van	70.906	185.824	188.957	374.781	340.711
1881-ben volt	63.768	169.854	170.857	340.711	
Szaporodás	7.138	15.970	18.100	34.070	

— Temesvár a nyolczadik város népesség tekintetében az országban. Az idei népszámlálás eredménye szerint ugyanis Magyarország nagyobb városainak népessége a következő:

Budapest	506.161	szaporodás	135.610
Szeged	85.080	"	10.986
Debreczen	57.463	"	5.285
Pozsony	56.444	"	8.160
Hód-Mező-Vásárhely	55.280	"	2.856
Keeskemét	48.248	"	3.256
Arad	41.945	"	6.389
Temesvár	39.868	"	6.174
Zágráb	39.430	"	9.550
Pécs	35.600	"	—
Makó	34.000	"	4.000
Szentes	31.524	"	2.812
Brassó	30.621	"	—
Miskolcz	30.444	"	6.000
Félegyháza	30.377	"	6.465
Fiume	30.059	"	8.200
Kassa	29.196	"	3.100
Cegléd	27.650	"	2.778
Zenta	25.651	"	3.939
Zombor	26.396	"	1.673
Nagy-Kőrös	24.770	"	2.105
Ujvidék	24.672	"	3.347
Mezőtúr	24.269	"	3.047
Szarvas	24.198	"	1.793
Győr	23.780	"	2.798

A népszámlálás eredménye Torontál-vármegyében. A Torontál-megye területén megejtett népszámlálás eredménye már teljes egészében előtünk fekszik s annak érdekes adatait alábbi kimutatásban közöljük:

	házs.	férfi	nő
Nagy-Becskerek r. t. v.	2.975	10.490	11.182
Nagy-Becskereki járás	9.060	25.710	25.708
Bánlakai j.	4.013	12.871	12.632
Nagy-Szent-Miklósi j.	7.861	23.605	23.622
Pancsovai j.	8.575	22.154	22.598
Perjámosi j.	5.791	16.275	16.580
Törökkanizsai j.	7.297	21.290	21.083
Nagykikindai j.	9.036	25.535	26.013
Alibunári j.	5.303	14.153	14.491
Zsombolyai j.	7.061	23.458	24.123
Törökbecsei j.	12.566	22.402	22.067
Módosi j.	4.302	13.292	13.391
Csenei j.	5.504	16.803	17.075
Párdányi j.	4.859	13.601	13.502
Antalfalvi j.	8.342	22.891	22.770

Összesen 102.565 284.500 286.847

Egybehasonlítva ezzel az 1880-ik évben megejtett népszámlálás adatait, mutatkozik:

	1880-ban	1890-ben	szap.
férfi lakos	254.834	284.500	29.666
nő „	259.027	286.847	27.820
A lakosság összesen	513.861	571.347	57.486
A házak száma	85.199	102.565	17.366

Torontál vármegye három legnépesebb községe:

Nagy-Becskerek r. t. város	21.642 lakossal
Nagy-Kikinda község	22.856 „
Pancsova thj. felruházott város	18.498 „

A magyarság a vármegye minden járásában szaporodott:

— **Unitárius püspökség Temesvárott.** „Unitáriusok Magyarországon“ czim alatt egy 232 oldalra terjedő kötet jelent meg Kanyaró Ferencztől Kolozsvárott, Lehmann és Baldi kiadásában. E műben számos érdekes adatot találunk a Temesvárott egykor fennállott unitárius püspökség felől. Az unitárius püspökség 1599-ben került Temesvárra. Az egyház-megye feje Karádi Pál volt, a ki tudományban, hírnévben, tekintélyben felette állott az akkori unitárius papoknak. Megkülönböztetésül, alföldi püspököknek nevezték. Az ő működése folytán az unitárius hit mind Temesvárott, mind a temesi tartományban nagyon terjedt. Székesfehérvári Karádi Pál egyike volt a magyar irodalom legkiválóbb íróinak. 1523-ban született a somogyvidéki Karádon. — 1561-ben Karánsebesen tűnt fel, hol mint Bethlen Gergely várkapitány udvari papja több theologiai művet írt magyar nyelven. Ugyanitt szerezte 1565 körül komédiáját Balassi Menyhért árulatásáról, mely szép költői mű legjelesebb íróink közé emelte. Mig Balassi élt, nem merte kiadni. Később kézi sajtót vett magának és kinyomta művét, melyben páratlan művészettel dolgozta fel a legemésztebb honfiai keservet a korában szokásos dialogus és disputációk alakjában.

TARTALOM.

A pestis pusztítása Délmagyarországon 1738—1740. — <i>Dr. Számek Györgytől</i> . . .	1
Nagy-Öszön és Csáktornyan lelt friesachi érmeink. — <i>Dr. Raymann Ferencz után</i> . . .	13
A kegyes tanítórendiek temesvári társházának és a főgymnasiumnak története. (Vége.) <i>Pfeiffer Antaltól</i>	18
ADATTÁR: A Bibich János részére kiállított és a heti vásárookra vonatkozó pátens. <i>Közli Baróti Lajos</i>	52
Mibe került az élet a mult század első felében Temesvárott és a Temesi Bánságban általában. — <i>Közli: Baróti Lajos:</i>	53
TÁRCZA: Rendes havi választmányi ülés 1891. január 31-én	56
" " " " " márczius 7-én	60
Egyveleg	66

Kissodán (u. p. Temesvár) Miku Emil urnál eladók:

1. Aradvármegye és város Ismertetése. 4° Budapest 1874.
 2. Aradvármegye leírása. Fábíán Gábor, Budán 1835.
 3. Bárány Á., Torontálmegye hajdana. Budán 1845.
 4. Bárány Á., Temesvármegye Emléke. Nagy-Becskerek 1848.
 5. A Román nép és ügye. Wlád Alajos Lugoson 1863. 8°
 6. Hohenhausen Baron. Die Alterthümer Daciens. Wien 4° 1775.
 7. Dr. Márki, A Bihari Román irók. Nagy-Várad 1881.
 8. Res traiani ad Danubium gestae. C. Manert Norimberg 1793.
 9. H. Franke: Geschichte Trajans und seine Zeitgenossen. Quadlinburg Leipzig 1840 II-te Auflage (740 S.)
 10. Aschbach: Über Trajans Steinerne Donaubrücke. Wien 4° 1858.
 11. Alexi J. Elementa lingua Daco-Romani sive Valachica. Viennae 1826.
 12. Schwarz G. Initia religionis inter Hungaros. Frankfurt 1740. 4°
 13. Adrei Ilia. Gesta Sancti Nicetae veteris Daciae Episcopi et Apostoli. Claudiopolis 1750.
 14. Griselini, Geschichte des Temesvarer Banats. 4°. 2 Bde. Wien 1780/1.
 15. Bartalis A., Ortus et Occasus Imperii Romanorum in Dacia. Oesoni 1787.
- Kissoda, (u. p. Temesvár) 1891. december 10-én.

Miku Emil.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESITŐ

1892-İK ÉVI FOLYAMÁRA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat alapító s évdijas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 200 frt alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíj-illetékekkel, ha belépési szándékukat kijelentik id. Ormós Zsigmond, társulati elnöknel, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1891. december 20-án.

Patzner István,
főtítkár.

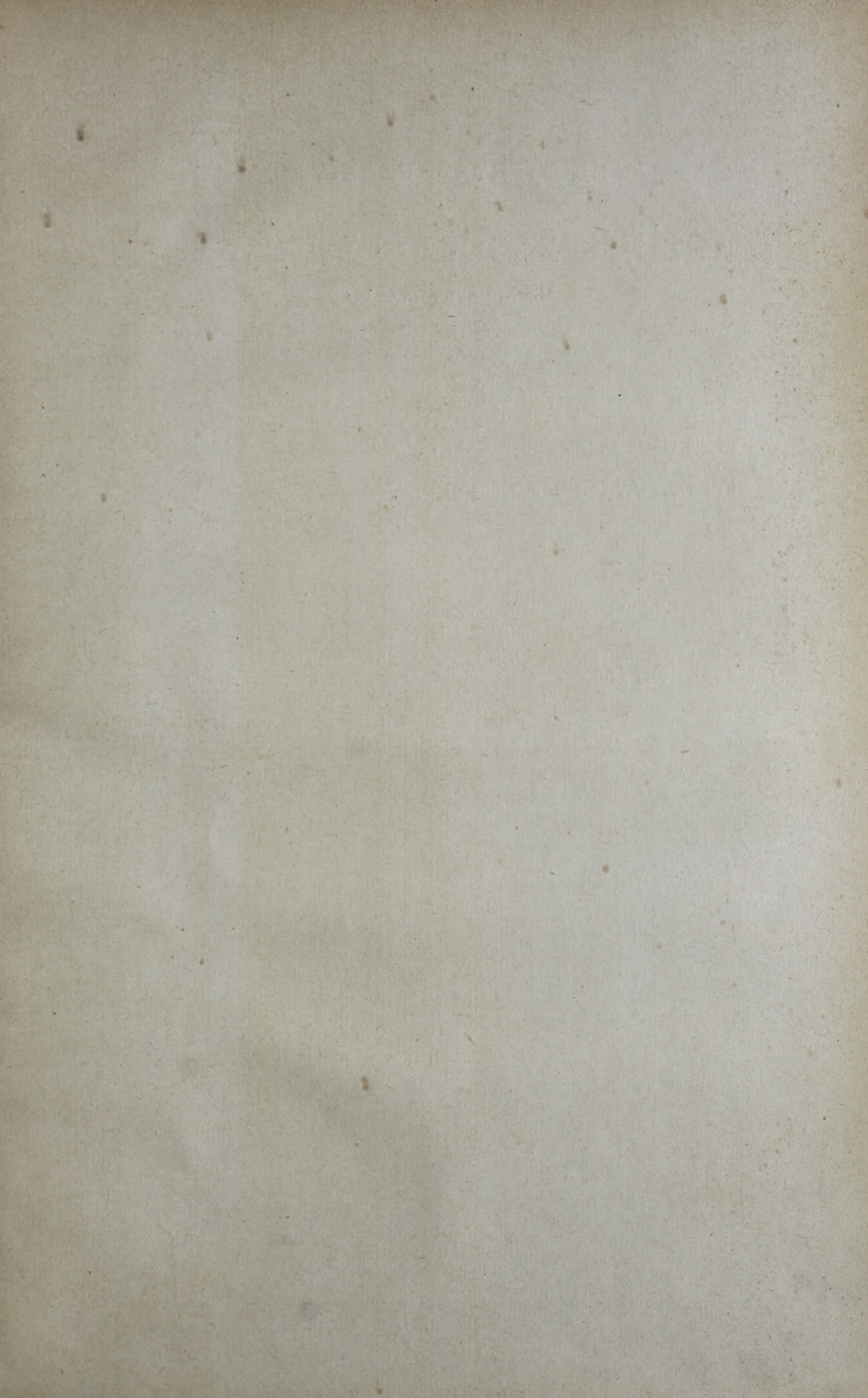
Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkezesések Patzner István, főtítkárhoz (Temesvár, seminárium) intézendők. Kéziratokat vissza nem adunk.

A történelmi és régészeti muzeumtársulat temesvári s vidéki tagjait tiszteletel-fölkérjük, hogy időközben esetleg változó lakásukat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat főtítkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1879. V. évfolyam II. III. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1881. VII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1883. IX. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1884. X. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1885. I. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1886. II. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1887. III. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1888. IV. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1889. V. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
14. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1890. VI. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
15. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1891. VII. új évfolyam. I. füzet.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként márcz. jun. szept. és decz. hónapokban.

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS

A

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESEITŐ

1891-İK ÉVI FOLYAMÁRA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeuntársulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítőt”-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 200 frt alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíj-illetéssel, ha belépési szándékukat kijelentik id. Őrmós Zsigmond, társulati elnöknel, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő”-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1891. márczius 20-án.

Patzner István,
főtítkár.

Az „Értesítő”-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megke-
resések Patzner István, főtítkárhoz (Temesvár, seminárium) intézendők. Kéz-
iratokat vissza nem adunk.

A történelmi és régészeti muzeuntársulat temesvári s vidéki tagjait tisztelettel
fölkérjük, hogy időközben esetleg változó lakásukat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a
füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben
a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeuntársulat főtítkári hivatalánál
megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1878. IV. évfolyam III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1879. V. évfolyam II. III. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1881. VII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1882. VIII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1883. IX. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1884. X. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1885. I. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1886. II. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1887. III. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1888. IV. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1889. V. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
14. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1890. VI. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
15. Történelmi és Régészeti „Értesítő” 1891. VII. új évfolyam. I. füzet.

Az „Értesítő” megjelen évnegyedenként márcz. jun. szept. és decz. hónapokban.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PATZNER ISTVÁN,
FŐTTKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

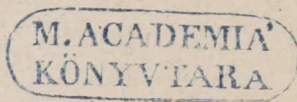
VII. ÉVFOLYAM. — IV. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1891.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.

TARTALOM:

Délmagyarország őskori régiségleletei. MILLEKER BÓDOGTÓL.	1
Az 1891. évi délmagyarországi ipar- és mezőgazdasági kiállítás XVI. (műrégészeti) csoportja. — Közli PATZNER ISTVÁN.	72
TÁRCZA:	
Rendes havi választmányi ülés 1891. október 31-én.	82
Társulati tagok jegyzéke az 1891. évről.	93

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESÍTŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KOZLONYE.

VII. ÉVFOLYAM.

1891.

IV. FÜZET.

Dél-Magyarország őskori régiségleletei.

Irta: MILLEKER BÓDOG.

BEVEZETŐ ELŐSZÓ.

Már 1883. elején, midőn még Fehértemplomon az ottani városi muzeumnak kezelője voltam, támadt ez eszmém: a délmagyarországi leleteket összeállítani. Néhai Goosz Károly, segésvári tanárnak az erdélyi régiségleleteket tárgyaló műve, mely 1876-ban jelent meg, keltett ezen gondolatra. Hozzá is fogtam mindjárt a kivitelhez, de még azon év végén Verseczre történt áthelyeztetésem következtében az egész dolog abban maradt. 1889. óta ismét foglalkozom régi szándékom megvalósításával, ennek az eredménye, hogy ezen dolgozattal az őskori leleteket ezennel bemutatom.

A terület, melyet felölelek, a Duna-Tisza-Maros-köz vagy az úgynevezett „Temesi Bánság“, azaz Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék területe.

Az anyagot, melyet ezen alkalommal feldolgoztam, a szorosán vett történelemelőtti kor maradványai és a római korszak barbár leletei, ú. m. a csontváz-sírleletek, képezik; de regisztráltam az őskori állatok csontjaiknak maradványait, a barlangokat és a sírhalmokat (tumuli) is. Az utóbbiak hangosan hirdetik, hogy mennyi minálunk még az, a mi a kutatóra vár. De a leletleírások megint azt mutatják, hogy hazánk déli részei a régiségleletek érdekessége dolgában nem állanak annak többi vidékei mögött, sőt némelyiket felül is múlják.

A leletek leírását a helységek ábéczés rendje szerint közlöm, a vármegyék és járások megjelölésével. A lelhelyek száma: 151.

Dél-Magyarország őskori régiségleletei.

✓ Alibunár (Toront. vm.; alibunári járás). 1880-ban aján-
dózkodott Praenesill Ernő, alibunári lakos, a temesvári „dél-
magyarországi tört. és rég. muzeumnak“ egy, az alibunári
földeken szántás alkalmával talált bronz füles vésőt (Tört. és
rég. Értesítő, VII, 183). — Alibunár vidékén gyakoriak a sír-
halmok. 1861-ben Gradl salétromfőző egy ilyen széthordatott.
Ebben öt nagyobb agyagedény volt. Négyet összetörtek a mun-
kások, egyet azonban megmentettek. Ez is mint a többiek,
szürke színű volt, 2 bécsi láb magas; átmérője a kihasaso-
dásnál $1\frac{1}{2}$ láb, a száznál és a talpnál pedig csak 6—6 hüvelyk.
Czifrázatát bütykök képezték. Tartalma föld-, hamu-, félig égetett
embercsontok- és vörös hajból állott. Az edény a zágrábi
muzeumba került. (L. Ilić: Arch. Funde im Banat. Mitthei-
lungen der Central-Commission, 1865. XXXI.) — Görög érmek
(Műrégészeti Kalauz, I, 129.).

✓ Allios (Temes vm.; lippai j.). Határában köralakú föld-
vár van (Tört. és rég. Ért., X, 144.).

✓ Almás völgye (Krassó-Szörény várm.). Itt leltek a mult
században fogakat, oldalborda-, lábszár- és hátgerinczesontokat,
melyek elefántnagyságú őszállatoknak maradványai voltak. A mult
század 8. tizedében mutattak egy ilyen lábszárcsontot és ugyan-
akkor őriztek Temesvárt a „lovagterem“-ben egy darabot, mely
1 bécsi rőf hosszú volt (Fr. Grisellini: Gesch. d. Tem. Banats,
II, 54.).

Szent-András (Temes vm.; központi j.). Ezen helység
környékén régi földerőd-maradványok mutatkoznak, melyek a
délszaknak szintén közel fekvő gyirokihoz nagy hasonlatosságot
tűntetnek fel (Tört. és rég. Ért., II, 134.). Pontelly István
szerint a szentandrási erőd kettős védelmi rendszeren épült
földvár. E hatalmas védmű három testes és magas körsáncz
és ugyanannyi széles és mély kerek árokból alkotott, nagyobb
erődből, azután egy attól másfél száz méternyire eső és annál
valamivel keskenyebb, körkörös sáncz- és árokból álló, kisebb
erősségből van konstruálva úgy, hogy mindakét várrészt két
oldalról egy-egy 140 méternél hosszabb, árkos sánczkar kap-
csolja össze, a vármű egész kiterjedésében mintegy száz holdnyi
területet foglalván el (Tört. és rég. Ért., X, 189 és U. o., Új

Folyam, I, 160.). Miletz ezen földvárat török, Pontelly közép-kori származásúnak véli. — 1840-ben itt egy éremkincset leltek, mely 75 római családi ezüst denarból állott (Seidl: Fundchronik, I, 23.).

✓ **Aracs** ([Franyova] Toront. vm.; törökbecsei j.). Határában 13 nagyobb és 5 kisebb tumulus van (Tört. és rég. Ért., III., 161.). Az ötvenes évek végén, midőn a t.-becse-beodrai klinker-út töltését készítették, az út melletti egyik halomnak déli részét megásták s egy nagyobb hamvvedret emeltek ki belőle, mely jelenleg a n. muzeum tulajdona. Ugyane hely körül találták azt a kis barbár bögrét is, melyet dr. Szentkláray a délm. muzeumnak ajándékozott. (U. o. ⁶) jegyz.).

✓ **Aradác** (Toront. vm.; nagybecskereki j.). Határában 7 sírhalom számlálható (Tört. és rég. Ért., III, 162.).

✓ **Armönis** (Kr.-Ször. vm.; teregovai j.). Határában „Dossu Surovalaj“ nevű dülőben 1843-ban $3\frac{6}{16}$ arany súlyú arany huzalt találtak, mely a bécsi cs. és kir. érem- és régiségtárba került. (L. Böhm: Gesch. d. Tem. Banats, II, 309; és Sacken und Kenner: Catalog, 345.).

✓ **Bania** (Kr.-Ször. vm.; bozovicsi j.). A helységtől DNyD-re körülbelül 4 kmnyire fekvő „eracu otara“ nevű hegyhát egyik északi nyúlványának csúcsán Halaváts Gyula, m. k. geolog, 1878-iki nyarán őstelepet fedezett föl. A pusztas csúcs lejtőjén sok cserepet találni, magán ezen erdőtlen csúcson pedig csak egy ásónyi televény van, mely alatt az alapkőzet — gnajsz — jelentkezik. A csúcs négy pontján, körülbelül $1-1^{m^2}$ -nyi téren átforgattatta Halaváts a televényt, azonban néhány cserépen kívül mást nem talált, daczára annak, hogy a kimosott cserepek száma után többet reménylt. Ügylátszik e különben meredek oldalú csúcsról az eső és hóvíz már lemosta azon televény-réteget, melyben az edények eltemetve voltak (Arch. Értesítő, XII., 356.). Halaváts innen a nemzeti muzeumnak 17 db. különféle, bekarczott és benyomkodott díszitményekkel ékített cseréptöredéket ajándékozott (U. o. XII, 310, 311.).

✓ **Bavaniste** (Tem. vm.; kubini j.). A „Kuib“ nevű, a kincstári homokhoz tartozó területről Zeitler Lipót 1886-ban a temesvári muzeumnak 1.19 m. hosszú, 6 ágú ásatag szarvas-agancsot ajándékozott (Tört. és rég. Ért., Uj-Folyam, II, 169.).

✓ **Ó-Béba** (Toront. vm.; törökkanizsai j.). 1878. májusban a „Bara“ folyó balpartján Kis- és Ó-Béba közt, az első helytől nyugat felé vagy 350 méterrel, a falutól 200-zal, a Bara medrétől pedig 30 lépésnyire, téglaverés közben egy őskori

telepet tártak fel. A föld rétegei ott így változnak felülről lefelé: 1. a termőtalaj, mely 40 cm.-re terjed és 30 százalék homok- és 70 százalék fekete televényből áll, kevés apró cserép- és apró kagylókkal vegyítve; 2. a feltalaj, mely 100 cm.-re tart, s mely hamuszínű, porhanyós agyag. Ebben fordultak elő nagy cserépdarabok, csontok, teknősbéka-héjak, a réteg alján pedig a tűzpadok az említett maradványokkal összehalmozva. A tűzpadok 5—6 m.-nyire voltak egymástól és pedig kelet felé mindig sűrűbben, tehát a Bara folyótól távozólag. A 3. réteg, mely sárga agyag volt, nem tartalmazott régiségeket. Ambrus József ezen telepről több tárgyat küldött a délm. muzeumnak, u. m. sok edénydarabot, 2 agyagkúpot, 2 úgynevezett orsófejet és egy csiszolókövet (?). A talált edények, az anyagot tekintve durva, csak nagyjából feldolgozott fekete, vörös, vagy két széleiken vörös, a közepén fekete agyagból állanak; a finomabb s vékonyabb edényekhez azonban az anyagot is jobban feldolgozták, mint ez több darab törésein kivehető. A vastagság a nagysághoz mérve, különféle volt, terjedt pedig 0.002-től egész 0.25 m.-ig. Alakjukat majdnem lehetetlen meghatározni, annyiféle volt; az Ambrus által a nevezett muzeumnak beküldött 24 darab ugyanannyi alakú edényre enged következtetni; s a darabokból ítélve öblösek-, körte-, kannaalakuak, tálak, ivó- és vízmerítő edények, stb, lehettek. Nagyságra nézve szintén változók, mert a rendes közép nagyságon kívül találtnak igen kicsiny és igen nagy edények. Egy edénynek a tartalma egy hektoliterre rúgott. Az edények külszíneit tekintve négyféle változékot veszünk észre; vannak a) melyek mindkét oldalukon tiszta feketék, b) melyek belül feketék, kívül vörösek, c) melyek mindkét oldalukon vörösek s végre d) melyek kívül vörösek, vagy bizonytalan színűek, belül pedig egyenetlen durva máz nélküliek; ezek korong nélkül készültek. A bemutatott darabok elárulják az irla (graphit) ismeretét is. Czfírázatuk háromféle: dudorodás, likacsok és vonások, melyek bekarczolvák. A dudorodás ismét három mellékváltozatot mutat fel. u. m. egyes, kettős és folytonos dudorodást, úgy, hogy az utóbbi czfíraság az edényt köralakban körülfolyta. A likacsoknál — melyeket hegyes fával vagy csonttal nyomtak a nyers edénybe — ugyancsak három fajt lehet megkülönböztetni, t. i. a) az edény felső szélétől lefelé, annak nagysága szerint, kisebb-nagyobb szélt (margo) hagytak s ekkor kezdődött két sor likacs köralakban, mint két sor gyöngy; b) ezen soroktól függélyesen lefelé vonultak párhuzamosan ismét kétsoros likacsok, melyek vagy szabadon végződnek, vagy ismét köralakú likacs-

sor által záratnak be, s végre c) voltak edények, melyeken mint a kör, mint a függélyesen haladó sorok hármásával láthatók. Némelyik darabon a likacsok már jóval rendesebben és szabályosabb köralakban készültek. Végre a vonásokat, vagyis a hosszabb karczolásokat szabálytalanul, valami élesített fával, vagy csonttal készítették s a karczok közt egyik-másik sokkal nagyobb s fejlettebb kivített árul el. Láthatók ezeken kívül még némely edénynek legfelső szélén is czifraságok, melyeket vékonyabb-vastagabb szerszámmal vagy vesszővel nyomkodtak oda. Némely edénynek domború feneke volt, úgy hogy könnyen feldőlhetők valának. Egy tálalakú edény egy felső válaszfal által két osztályra van szabva, hasonlítván egy sótartóhoz (Ambrus József: „Ó-bébai régiségleletek.“ Tört. és rég. Ért., IV, 189—192; 207.).

✓Török Becse (Toront. vm.; törökbecsei j.). 1885. elején az úgynevezett „Bereg“-ben, a borjasi Tisza-átvágás kiszélesítésével foglalkozó munkások történelemelőtti tárgyakra bukkantak. Praehistoricus sír lehetett az, melynek tárgyai azonban leginkább durva készítményű díszítés nélküli agyagedények, teljesen szétmállott állapotban, voltak. Csak egyetlen tárgy került ki a leletből teljes épségben: egy őskori vadkecskének házi használatra kikészített és immár megkövesült agancsa (?), melyet dr. Szentkláray J. a nemzeti muzeumnak beküldött (Arch. Ért., U. F., V, 234, 235.). — A határban 5 messze kimagasló halom áll, melyek közül a „Szentkirály“ egy a török hódoltságban elpusztult magyar helység nevét őrzi (Tört. és rég. Ért., III, 161, 162.).

✓Nagy - Becskerek (Toront. vm.; nagybecskereki j.). 1849. előtt határában különféle alakú hamvvedreket találtak. (Bárány Ágoston: Torontál vm. hajdana, 61.). — 1880-ban a „gradna ulicza“-(vár-utczá-)ban 1½ ölnyi mélységben 1 agyaghálósulyt és egy 0.14 m. magas barbár urnát leltek, mely tárgyak a temesvári muzeumba kerültek (Tört. és rég. Ért., VII, 19, 20.). — Midőn 1885-ben az új vármegyeház alapját felásták, praehistoricus tárgyakra akadtak, ugymint agancs- és bronzeszközökre, hálósúlyokra és áldozati agyagtömbökre (U. o., U. F., I., 177.). — A nagybecskereki telekföldek, melyek már távolabbra esnek a Tiszától, messze elhúzódo kiszáradt vízmedrek magaslatain csak három halommal birnak; de már a Tiszához közelebb eső kincstári réten, szemben a titeli hegylánczczal, 7 nagyobb alkatú halom szemlélhető (Tört. és rég. Ért., III, 162.). Egy halom neve „Bántelek“, másiké „Csatágos“ (Adattár, I, 419.).

✓ **Német-Bencsek** (Temes vm.; vingai j.). 0.22 m. hosszú csákány vörös rézből, melynek egyik vége vízszintes, másika függélyes élben végződik. Közepén 0.03. átmérőjű nyéllyuk van. Mint németbencseki leletet ajándékozta 1885-ben a temesvári muzeumnak id. bobdai Gyertyánffy Béla (Tört. és rég. Ért., X, 190.).

✓ **Beregszó** (Temes vm.; központi j.). A Beregszó-patak „Jér“ nevű mellécsatornájának ásatása alkalmával a beregszói vaspályahid közelében 1877. évi tavasszal a munkások egyebek között 2 db. kövesült szarvasagancsot és 1 kőgolyót találtak; a kőgolyó egy emberi csontváz mellett feküdt egy másik golyóval, melyet azonban a munkások szétzúztak. A lelet Aladics István útján a temesvári muzeumba került (Tört. és rég. Ért., IV, 207.).

✓ **Berény** (Temes vm.; buziási j.). Határában, a Poganyist-patak partján régi földvár van, mely körül 1880 elején Gedeon Imre a temesvári muzeumnak küldött 6 db. durva, korong nélkül készített edénytöredéket talált (Tört. és rég. Ért., VI, 84, 155.).

✓ **Bethlenháza** (Kr.-Ször. vm.; begai j.). 1888-ban kapott innen a délm. muzeum Gedeon Imre ajándékából egy kőbalta töredékét (Tört. és rég. Ért., U. F., IV, 144.).

✓ **Billéd** (Toront. vm.; esenei j.). 1877 végén a falu közelében a téglaegetéshez szükséges föld hordatása alkalmával több átfúrt csigát találtak, melyek valószínűleg egy női csontváz-sír maradványai. A csigák a temesvári muzeumban őriztetnek (Tört. és rég. Ért., IV, 87, 100.).

✓ **Birkis** (Kr.-Ször. vm.; marosi j.). Az ötvenes években egy szántóföldön 5 tömör, négyélű, egyik végükön vékonyabb és szabálytalanul lehajlított, arany rudacsát leltek, melyeknek összsúlya 245 gr. volt (Archiv f. oesterr. Geschichte. XXIV, 377.).

✓ **Bocsár** (Toront. vm.; nagykikindai j.). Határában négy tumulus van (Tört. és rég. Ért., III, 161.).

✓ **Bogda** (Temes vm.; lippai j.). 1882-ben kapott a temesvári muzeum egy 0.08 m. hosszú kőbaltát, melyet itt szántás alkalmával találtak (Tört. és rég. Ért., VIII, 78.).

✓ **Bogsánbánya** (Kr.-Ször. vm.; bogsánbányai j.). A mult században a helység közelében egy halomban számos, nagy ősvilági állatoktól származó csontot leltek (Griselini: Gesch. d. Tem. Banats, II, 54, 57.). — 1851-ben a Bogsán és Raffna közötti út építtetése alkalmával egy szarúköből készült kést találtak (L. Böhm: Gesch. d. Tem. Banats, II, 312.). — Bogsánbánya határának délnyugati részén, alig néhány száz lépésnyire a „Bründl“ nevű mulatóhelytől, emelkedik egy mérsékelt magas-

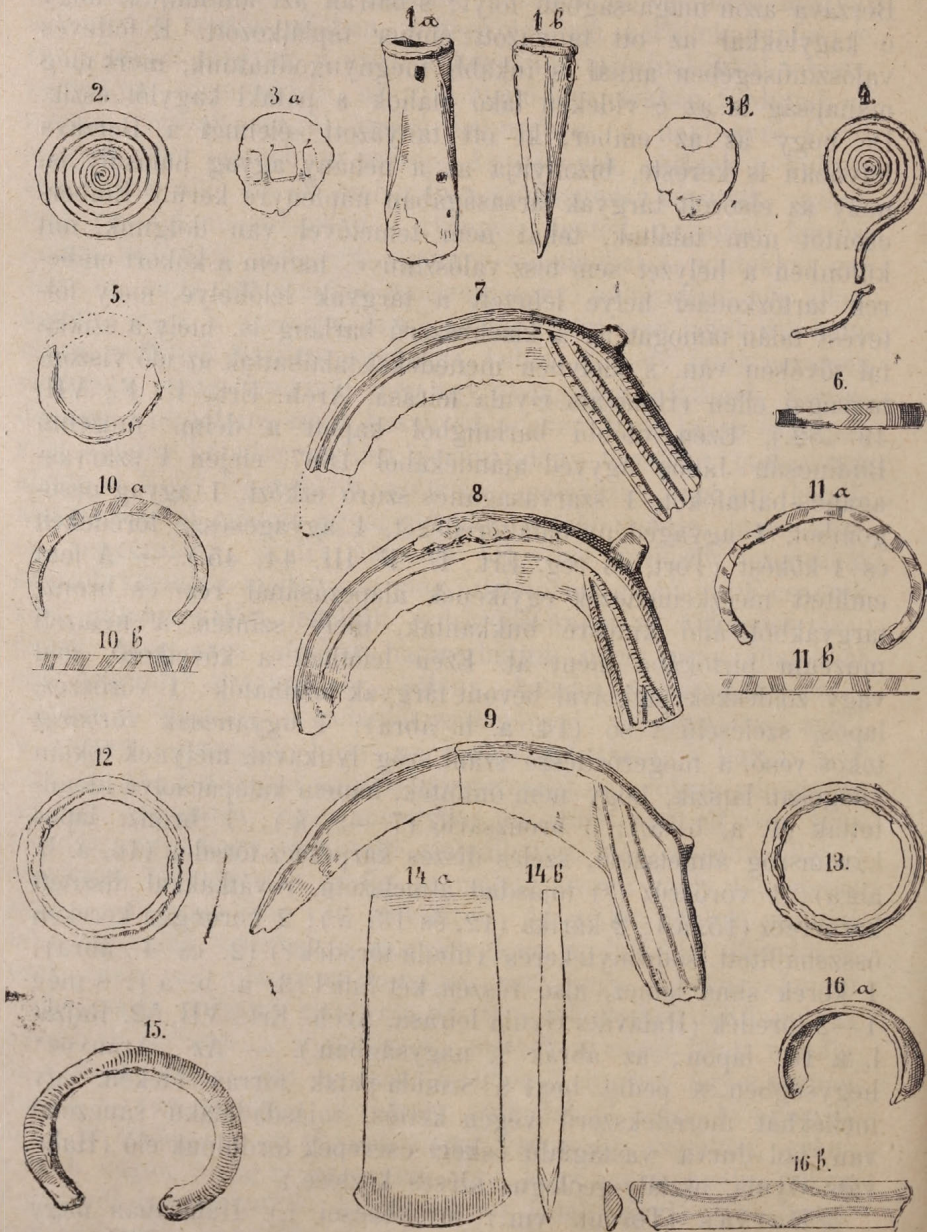
ságú hegy, melyet a románok „cleantiu lui varariu“ néven neveznek. A hegy kelet és nyugat felé meredekes és csak délnek függ össze egy nyeregalakú háttal a Moravicza felé irányuló hegységgel. A vidék erdőkoszorúzza hegységeivel ellentétben a „cleantiu lui varariu“, inkább kopasz és sziklás és csak az északi oldalon van kissé beerdősítve. Ezen hegyháton őskori telep létezett, mit igazolnak a számtalan cseréptöredékek, melyek a hegy tetejét borítják. 1877. ősszel Diakonovits Adolf mérnök ezen helyet megvizsgálta s akkor az itt dolgozott köfajtók azt beszélték neki, hogy munkájuk közben a durva, vastag cserépek közt már néhány emberi csontváza is akadtak. Az akkor megtalált edénytöredékek leginkább urnák, edények, tálak s fazekak maradványai s vastagságuk 0·004 és 0·03 m. között változott; az edénydarabok különféle képen czifrázottak s dudorral vagy füllel voltak ellátva. Találtak itt 0·35 m. átmérőjű urnát is, mely csontot, szenet és hamut tartalmazott, továbbá egy csiszolt követ, mely 0·09 m. hosszú, 0·04 m. széles és eredetileg hosszabb lehetett, mert mindkét végén a törés nyomait viseli. Az itt található edények többnyire szürke színűek és tökéletlen égetésűek; alakjuk többnyire kerek volt; de találtak már olyan edénydarabokat is, melyek négyszögletes alakra engednek következtetni (Diakonovits A.: „Archaeologisches aus Bogsán“. Temesvárer Zeitung, 1877, 291. sz.; Tört. és rég. Ért., IV, 15, 16.). — 1878-ban a temesvári muzeum kapott ezen lelhelyről több edénytöredéket (Tört. és rég. Ért., IV, 87, 100.). — Nem messze a várostól délkeletre a vaspálya, illetőleg a Berzava folyó mentén két mészkemencze áll. Közvetlen a mészkemenczék fölött pedig, az alaphegységet képező kristályos palákon egy mészkő-röggel találkozunk, mely a Berzava folyó felé meredeken lenyesett szirtet alkot, míg a hegység felé lankás síköt képez. A nép e sokszerűen előre nyúló mészkőszirtet „Koleczán“-nak nevezi s ennek aljában, a lejtőben fordultak elő 1886-ban őskori tárgyak. A nevezett két mészkemenczének a meszet a „Koleczán“-szirt szolgáltatja s a lejtőben fejtik a követ, melyet siklón eresztenek le a kemenczéhez. Egyrészt, hogy a sikló dörzsfékhöz, másrészt pedig, hogy a „Koleczán“-ra, honnan szép kilátás nyílik, könnyebben fel lehessen menni, az o.-m. államvasút-társaság resiczai főtisztartóságának építészeti hivatala egy a hegyoldalban kigyózó gyalogutat készíttetett. Az ez alkalommal talált 1—2 praehistoricus tárgy annyira felkeltette a resiczai tisztviselők érdeklődését, hogy a hegyoldalban nagyobb mérvű ásatást rendeltek el, mely százakra menő darabokat eredménye-

zett. Fent a „Kolczán“ magaslatán is találhatni cserepeket. De az akkor gyűjtött és a nemzeti muzeumnak beküldött tárgyak a meredek szirtfal aljában, a hegyoldalban kerültek napfényre. Itt e kőkori tárgyak a szítről leszakadt mésztuskókkal vegyes, televényes törmelékben, az u. n. lejtő-törmelékben fordultak elő minden szabályosságot kizáró helyzetben. A napfényre került tárgyak közt legtöbb a cserép. Az edények, melyek a kultura alsó fokán álló, itt élt ember házi szükségletét képezték, vastagfalú, rosszul megdolgozott s gyengén égetett agyagból korong nélkül készültek. Külsőjük egyenes vonalakkal s pontokkal van díszítve, mely két díszítési motívum annyi változatban van alkalmazva, hogy a százakra menő példány közt nem találkozik kettő olyan, melynek díszítése egyforma volna. Némely fazék peremén és hasán pedig ezenkívül még egy gyöngysor is látható. A mindennapi használatra szánt hasas edényeken kívül van a cserepek közt néhány kúpidomú, füles kicsiny edény töredéke, melyeknek alakja a Kelet feketekávés csészéire emlékeztet; néhány kanálalakú. szárral ellátott agyagedényke, s több lencse, lapos kúp- és hengeralakú, átfúrt hálósúly. Egy-két primitív, gnajszból készült kőeszköz mellett sok még a leletben a csont is. E csontok közt mindenekelőtt felköltik érdeklődésünket az állkapocs-töredékek, mert ezek alapján határozhatjuk meg: mily állatokkal van dolgunk? Szarvas, őz, bölény, kecske, vaddisznótól származnak s hihetőleg a vadászat zsákmányai; de ugyancsak arról is tesznek tanúságot, hogy az ember hű társa, a kutya, már vele élt itt. Találtatott számos lábszárcsont is, melyek némelyike fel van hasogatva, míg némelyike az ízület alatt át van lyukasztva, úgy, hogy fegyverül szolgálhatott. Más, apróbb állattól származó lábszárcsont pedig az ízületi részen mély bemetszés által 4—6 csücsökké van átalakítva. Az emlős állatok csontjai közt túlnyomó számban a szarvasagancs fordult elő. Töredékek ezek csak, de világosan mutatják azt, hogy a kőkor embere ezeket saját céljaira alakította át. S e tekintetben föltűnnek az agancsok főrészei, a rózsarészek, melyek a rózsza felett mindig át vannak fúrva, míg a szár, a képzelt nyéllal egyenközzűen ferdén le van metszve, úgy hogy baltaalak jő létre. Az agancs-ágak is többnyire át vannak fúrva vastagabb végükön, vékonyabb végök pedig megszegezve, úgy, hogy ezt is nyélre húzva fegyverül használhatták. Végül számos patak-kagyló (*Unio batavus*) teknyője is találtatott a fentebb felsorolt tárgyak társaságában. E teknők itt oly magasságban találtattak, hogy ha hozzávesszük még a körülményeket is, ki van zárva azon fel-

tevés is, hogy ezek akkor kerültek ezen helyre, mikor még a Berzava azon magasságban folyt; s bátran azt állíthatjuk, hogy e kagylókkal az ott tanyázott ember táplálkozott. E föltevés valószínűségében annál is inkább megnyugodhatunk, mert még manapság is az e vidéken lakó oláhok a pataki kagylót eszik. De hogy az az ember, ki ott tanyázott, élelmét a Berzava folyóban is kereste, bizonyítja az a néhány agyag hálósúly is, mely az elsorolt tárgyak társaságában napfényre került. Embersontot nem találtak, tehát nem temetővel van dolgunk, mit különben a helyzet sem tesz valószínűvé, hanem a kőkori emberek tartózkodási helye lehetett a tárgyak lelőhelye, mely föltevést talán támogat az a kisebbszerű barlang is, mely a szikla-fal tövében van, s melyben menedéket találhattak az idő viszonyai ellen (Halaváts Gyula leírása. Arch. Ért., U. F., VII, 49—52.). Ezen utóbbi barlangból kapott a délm. muzeum Budinesán János ügyvéd ajándékából 1887. elején 1 szarvasagancs-baltafokot, 1 szarvasagancs szűrő eszközt, 1 agyag orsó-gombot, 1 agyagedény oldaltöredékét, 1 agyagcsésze töredékeit és 1 kőkest (Tört. és rég. Ért., U. F. III, 44, 45.). — A fent említett mészkemenczék egyikének alapozásánál réz- és bronz-tárgyakból álló kincsre bukkantak, mely szintén a nemzeti muzeum birtokába ment át. Ezen leletben a következő, zöld vagy zöldeskék patinával bevont tárgyak találhatók: 1 vörösréz, lapos, szélesélű véső (14. a. b. ábra); 1 ugyancsak vörösréz tokos véső, a megerősítésre szánt szög lyukával, melynek tokján világosan látszik, hogy nem öntötték, hanem kalapácsolva idomították (1. a. b. á.); 3 bronzsarló (7.—9. á.); 1 bronz, lapos háromszög átmetszetű, széles díszes karperecz-töredék (16. a. b. ábra); 1 vörösréz (?) tojásdad átmetszetű, rovátkákkal díszített karperecz (15. á.); 2 karika (12. és 13. á.); 2 koronggá kerekre összehajlitott sodronytekercs (fibula-töredék?) (2. és 4. ábra); 1 kerek sima lemez, alsó részén két füllel (3. a. b. á.); s még 1—2 töredék (Halaváts Gyula leírása, Arch. Ért., VII, 52. Rajzát l. a 10. lapon; az ábrák $\frac{2}{5}$ nagyságban.). — Az „Aranyos” hegységben s pedig bent a Szemida-patak forrás-vidékén, egy mellékhát meredekszerű végén kettős, tojásdadalakú sánczolat van, hol durva, vastagfalú őskori cserepek fordulnak elő (Halaváts Gyula, osztály-geologus szíves közlése.).

✓ Borjas (Toront. vm.; törökbecsei j.). Határában nagy földvár van, melynek terjedelmé mintegy 30 holdnyi dülényded térséget foglal magában. Jól conservált s igen erős földsánczai hadászati s biztonsági szempontból igen kedvező helyen fek-

szenek. Egy magaslaton vannak, mely a beláthatlan rónaság

fölött uralkodik s melyet egyik oldalról a Tisza, a többiről a Tisza kiöntései, nedves és mocsaras láposok védelmeznék. Fel-

fedezője dr. Szentkláray Jenő 1875-ben az ezen földvár területén levő egyes emelkedettebb helyeket megásatván, azoknak mintegy harmadfél méternyi mélységében, sőt helylyel-közzel már egy méternyi mélységben is korong nélkül idomított cserépedény-darabokat és tűzpadokat talált. 1876 óta pedig a borjasi földekről és az áradások következtében szakadozó Tisza-part omladványai közül kőeszközöket gyűjtött. Már 1877-ben küldötte be a temesvári muzeumnak a következő tárgyakat: 1 vörös trachyt-féle éles eszközrész, 4 palakőfajú nyílhegy világosszürke és sötétszürke színben, 4 igen szépen vonalhálózott okkersárga színű kovanyíl, 16 közönséges tűzkőnyíl, 8 közönséges fehér tűzkőeszköz, 7 vörös pattogatott kovaeszköz, 1 pattogatott obsidian, 3 kova-nucleus. 1 serpentin-szekereze csonka részlete, hasonlólag 1 serpenteszköz töredéke, 1 mészkővéső és 1 csonka márványkőbalta (Tört. és rég. Ért., III, 152—157.). Ehhez jött 1878-ban még két kőszekereze (U. o., IV, 90.). A borjasi telep agyagiparának egyes cseréppéldányai bütökkel és durva karczékitménynyel ellátott készítmények; czifrázatként a pontozatot és vonalakat viselik magukon, s vastagságuk által tűnnek fel (U. o. III, 156.). 1880-ban a temesvári muzeum dr. Szentkláray szívessége folytán még a következőket kapta Borjasról: 2 csiszolt obsidian baltadarab, 2 csiszolt kovapala baltatöredék, 3 simára csiszolt, vékony kovapala-vésőrészlet, 3 simára csiszolt, 6—7 cm. széles kovapala-vésőnek alsó éles darabja, 4 élesre csiszolt kovakés-pengetőtöredék, és 1 sima csiszolatú és ismeretlen használatú füst-quarzdarabocska; több edénytöredéken kívül egy 13 cm. magas füles korsó, egy 10 cm. magas csésze, egy 6.5 cm. magas csésze és egy 11 cm. magas madáridomú korsócska (U. o. VII, 29, 30.). 1881-ben pedig; egy 14 cm. hosszú és közepén 16 cm. kerülekű s háromszögűre kidolgozott, ismeretlen használatú serpentin-kő s 1 serpentin-kelepence töredéke (U. o. VII, 177.). — 1879-iki szept. 20-án dr. Szentkláray a földvártól és az úgynevezett „hunká”-tól mintegy 250 m.-nyi távolságra eső téglatelep gödrös talajából, $\frac{1}{2}$ m.-nyi mélységből egy 74 darabból álló bronzleletet ásott ki. A tárgyak 2—3^{m²}-nyi területen s közel egymáshoz találtattak. Pár lépésnyire a lelhelytől a Tisza egykori kanyargós folyásának mélyedései szelik keresztül a síkságot. Rajzát lásd a 12. lapon; az ábrák $\frac{1}{2}$ nagyságban. Ezen leletben van: 6 öntörög (1. és 2. ábra); 1 ép és 3 csonka füles véső (3. á.); 1 ürvéső (4. á.); 4 keskeny véső (egész és csonka) (6. 7. és 8. á.); továbbá 1 ép fűrészelem (9. á.); és 11 töredék, 1 késpenge (10. á.); 4 sarló

(11. és 12. á.): és 9 sarlótöredék; fegyverekből találunk 1 egész lándzsacsúcsot (13. á.); és egy másodiknak esonka kis töredékét;

az ékszerek csoportját képviselik 4 karperecz (14. á.); továbbá sodrott karikák töredékei, gombostűk (17. és 18. á.); csüngődíszek (19. á.); lemezkék, több határozatlan rendeltetésű tárgy, minő egy hengerke és egy lapos gomb (15., 16. és 20. ábra). Hampel József szerint „az áttekintés mutatja, hogy itt nyilván öntőműhely maradványaival van dolgunk. A nyers bronzanyag, a beolvasztásra gyűjtött, vagy az öntésből hiányosan kikerült töredékek s az a körülmény, hogy az ép tárgyak felülete is érdes és még nincs kisímitva, mindannyi jelenség, mely ezt bizonyítja. A leletben előforduló idomok majd mind olyanok, minőkkel legtöbbször más honi leletekben is találkozunk, ilyenek a füles vésők, ilyenek a sarlók, gombostűk és lándzsacsúcsok. Kevésbé gyakoriak a fületlen úrvéső és a fűrészlemez, mely itt feltűnőleg nagy számmal jelentkezik. Legérdekesebb azonban, hogy itt először találjuk együtt egyéb őskori bronzokkal a keskeny vésőt és a hegyes vésőt. Volt ilyen szerszám már eddig is a nemzeti múzeumban, de csak tartózkodva mertem (Hampel) az őskori tárgyak sorába iktatni. Bármilyen igénytelenek ez eszközök, nagy volt fontosságuk az őskorban, mert miként ma sem nélkülözhetik őket minden fajta kézművesek, úgy a bronztárgyak gyártásában, kiválólag pedig azoknak díszítésében épen séggel nélkülözhetetlenek voltak az őskorban. Mindaddig függő kérdésnek lehetett tekinteni az ősbronzoknak helybeli előállítását és díszítését — itt az országban — míg autentikus leletekből nem bírták előmutatni az eszközöket, melyek erre a célra szolgáltak. A borjasi lelet meghozta nekünk a várt bizonyítékot és honi bronzleleteink sorában különösen ez adja meg neki a kiváló érdeket“. (Arch. Értesítő, XIV, 158, 159.). A lelet a temesvári múzeumban őriztetik (Tört. és rég. Ért., VII, 25.).

✓ **Torontál-Bresztovác** (Toront. vm.; pancsovai j.). 1886-ban a Novak-féle téglavetőnél 1 m.-nyi mélységben egy nagy urnára bukkantak, melyben föld, hamu és elszenesedett embercsontok voltak. A leletet a munkások összezúzták („Banater Post“, 1886. febr. 27-iki száma.).

✓ **Coronini** (Kr.-Ször. vm.; ujmoldovai j.). Dyrrhachiumi drachma (L. Böhm: Gesch. d. Tem. Banats, I, 321.).

✓ **Csáková** (Temes vm.; csákovai j.). 1873. márczius havában a Zsivánovics-féle hodájon a zsebelyi út szélén a szántóföldben 2 méternyi mélységben állítólag falrom környékén, mely valószínűleg egy tűzpad volt, 2 nagy vörösréz bányászesákányt találtak, melyeket egy csákovai rézműves megvett. Az egyik esákány a rézműves által feldolgoztatván, a másik példány Lazarevits

György csákovai ügyvéd útján a délm. muzeumba került, hol a 34. leltárszám alatt őriztetik (Tört. és rég. Ért., U. F., VI, 15.). Ezen tárgy hossza: 0.32 m., s pedig a függőleges élé: 0.22 méter és a vízszintes élé: 0.1 m. Súlya: 2 kgr. 570 gramm.

✓Csanád (Toront. vm., n.-szét-miklósi j.). A helység alatt 1864-ben, csatornaásás alkalmával, csontvázak körül — kőhamvvedret és bőgrét leltek, melyet beodrai Karácsonyi László a m. n. muzeumnak küldött (Arch. Közl., IV, 162.). — Schilling Mórész nyug. kat. gyógyszerész 1864. decz. 7-éről kelt levelével a M. T. Akadémia arch. bizottságának azt jelentette, hogy N.-Csanádon több sírhalom találtatván, azok a mezsei munkálatok által mind inkább lelapittatnak, s környékükön sok cserépedény-töredék fordul elő (Arch. Közl., V, 67.).

✓Csene (Toront. vm.; csenei j.). 1879-ben a délm. muzeum Vuchetich útján egy kőszilánkot kapott, mely az ottani házi kertek egyikében találtatott (Tört. és rég. Ért., VI, 47.).

✓Csernegyháza (Temes vm.; központi j.). 1874-ben találták itt egy kavicsgödörben egy ősvilági állatnak fogát (Tört. és rég. Ért., I, 36.). 1883-ban pedig egy fiatal mammuthnak egy fogtöredékét (U. o., X, 92.). Mind a két lelet a délm. muzeumban van elhelyezve.

Csiklova (Kr.-Ször. vm.; oraviczai j.). A r. k. templom jobbán, a sziklatömbben van egy barlang (A magy. orvosok stb. XVI. nagygyűlésének munkálatai, 286.).

✓Csóka (Toront. vm.; törökkanizsai j.). Dr. Szentkláray Jenő 1880. május 24-én Varga Ferenczcel kirándult a Csóka és Zenta közt fekvő Tisza-balparti „Kremenyák“ (kovaföld) nevű partmagaslatra, melyet az ottani nép hagyományos elbeszélései őstelepnek lenni állítottak. Kremenyák Csókától nyugati irányban, negyedórányi távolságban fekvő plateau, mely a kellemes tájképekben gazdag ősi ártér síkságából mintegy másfél méternyi magasságra emelkedik ki. Tetejére lépve, különféle kő- és cserepdarabokkal behintett, pusztán hagyott szigetnek látszik; szomorú ellentéte a körülötte üdén virágzó eleven mezőségeknek, jól művelt szőlőknek és gyönyörűen zöldelő buzaföldeknek. A plateau keletről nyugatnak tojásdad hosszú alakban 184 lépésnyi, északról délfelé 60 lépésnyi szélességre terjed ki. Partjaiból körülbelül oly nagy mennyiségben kandikálnak ki a legváltozatosabb idomú edénytöredékek, kagylók, csontok és különféle kövecskék, hogy első pillanatra is legott felismerni benne az emberi őstelepet. Ásót is vivén magukkal, megásták a kirándulók az ismeretlen hajdan ezen emlékét több helyen s

akár szekér számra szedhették volna ki belőle a korong nélkül készült, helylyel-közzel korongolt cserépdarabokkal vegyített, őskori maradványokat. Két lányi mélységben számos helyen tűzpadokra, a plateau nyugati végén pedig az ősi göröneserműhely telepére akadtak. Megszenesedett és megkövült ember- és állatesontok, agyagrészek, sőt obsidian- és kovaszilánkok is bőven előfordulnak a kremenyáki talajban (Tört. és rég. Ért., VI, 142; u. o., u. f., I, 158—160.). Dudás Gyula 1890. tavasszal a Kremenyákot meglátogatván, főleg ezen földhátak ama részét vizsgálta meg, hol akkor a Lederer-féle uradalom kertészei nagyobb mennyiségű földet hordtak el. Az akkor előkerült számtalan cseréptöredék között került felszínre egy serpentinbaltatöredék, egy szarvas-agancs, egy csonttű és egy kövéső. A balta kétélű, középen fűrt nyílással. Hosszú nyílásától a végeig 7 cm., szélessége 3 cm. Szépen van csiszolva s egész technikája megegyezik a hazai egyéb neolithkori tárgyakéval. A szarvas-agancs egyágú töredék, mintegy 7—10 cm. hosszal. A csonttű hossza 12 cm. A mi végre a kövésőt illeti, ez egy kis darab serpentin, mely egészen tömör és ékalakra van fenve (Arch. Ért., U. F., X, 356, 357.). — A csókai határban 9 halmot és 2 dombsorozatot látni (Tört. és rég. Ért., III, 161.). — A község melletti szőlőkben majdnem minden évben akadnak nagyobb méretű agyagedényekre, urnákra, melyek közül egy példányt összetört állapotban a Lukácsévics-nyaralónál Dudás Gy. is látott (Arch. Ért., U. F., VIII, 157.). — Csóka határterületének egyes részein felszínre került régiségek között legnevezetesebb az, melyet egy földmíves a helység keleti részén földásás alkalmával 1887-ben talált. Sajnos, hogy a lelet nem teljes, s hogy a tárgyak kiásása minden gond s minden elővigyázat nélkül történt, a minek kövelkeztében csak annyit lehet tudni, hogy a tárgyak alig egy méternyi mélységben, emberi csontok kíséretében találtattak. E tárgyak mind bronzból készítvék, s patinájuk gyönyörű. Van köztük 6 korongalakú lap, melyek fokozatosan kisebbedő sorozatot képeznek. E korongok egészen analog jellegűek a hazánk területée lelt azon bronzkori hasontárgyakkal, melyek ruhadísz vagy mellvéd gyanánt szerepeltek. A 4 nagyobb korong külső lapja körídomú díszítéssel van ellátva, azonkívül a belső lapon négyszögalakú, apró füleket találunk alkalmazva, a miből kétségtelen, hogy e tárgyak valamire fűzve vagy felaggatva viseltettek. Van továbbá kardmarkolat töredéke, melynek két oldalán fa- vagy csontanyagból készült fogantyúrész lehetett végig fektetve, s mint a markolaton levő lyuk mutatja, a két

oldalán levő lapot egy, a közepén alkalmazott szög tartotta össze. A kard pengéjének egy részét is megtalálták. Két ujjnyi széles pengedarab, két oldalt kiálló gerinczczel és két éllel. Régtől fogva el volt törve, sőt rajta tűz okozta olvadás és összehúzódás nyomai látszottak. Különös érdekű egy hengeralakú, háromágú tárgy, melyen a középső ág törést mutat; eredeti rendeltetése ismeretlen. E tárgyakhoz csatlakozik még egy hajlott bronzlap és néhány darab rög, mely a bronznak megolvadásából származott. A lelet egyszerű áttekintése mindenkit meggyőzhet arról, hogy itt egy bronzkori sírlelettel van dolgunk. A temetkezés a holttest elégetésével s a halott összetört fegyvereinek tűzbevetésével történhetett, a mit a szenesedett csontok s a részint megolvadt, részint olvadásnak indult ércdarabok igazolnak (Arch. Ért., U. F., VIII, 157, 258; Tört. és rég., Értesítő, U. F., VI, 20, 21.).

✓Csősztelek (Toront. vm.; zsombolyai j.). Őstelep, melynek leírását azonban nem bírjuk (Tört. és rég. Ért., VI, 142.). — Gróf Csekonics 1880-ban Csőszteleken templomot építtetett, a templom számára a falu közepén emelkedő 48 m. hosszú, 21 m. széles halmot engedvén át. Ezen halom az Aranka egyik ágának partján emelkedik, melyen most a helység elterül. (Ezen ág kiszáradt medrének mentén, nevezetesen Pusztá-Buzító felé, még több ily halom is találtatik.) Az alapásatási munkálatok megnyitották az említett halomnak belsejét. Ebben egymás mellett számos kamara találtatott, melyek igen ügyesen a földbe voltak vájva. A kamarák a halomban köröskörül majdnem egymás mellett vannak elhelyezve, egy főkamara körül, mely a halom közepének alján van. Ezen kamarákba a halottakat napkelet felé fordított arczczal egyszerűen befektették. Némely kamarában egymás mellé fektetve, több csontváz is előfordul, többnyire gyermekek csontjai. Egy kamarában szén-maradványokat és hamut találtak. Az egyes kamarák közti közökben lovak csontvázaire is bukkantak (Arch. Ért., XIV, 217.). — Ezen község egyéb vidékein sok őskori tárgyat találni (U. o.).

✓Dales (Kr.-Ször. vm.; karánsebesi j.). 1856-ban leltek itt két egymásban függő arany karikát tekeresalakúlag hajlitott sodronyból, melyeknek súlya 139 gr. volt (Archiv f. österr. Geschichte, XXIV., 405.).

✓Deschánfalva (Temes vm.; verseczi j.). Ezen helység területén ifj. Günther József, német-sztamorai lakos és a báró Hauser Bernát-féle részbirtok bérlője, az 1888. évi tavasszal a „Kriva“ pataknak új medret ásott, hogy földjét a minden

évben megújuló áradásoktól megóvjá. Ápril 30-án egy német munkás ásás közben vörösréz-tárgyakra bukkanván, ennek híre a közeli Verseczre is eljutott, honnan május 1-én Rittinger Ede verseczi régiséggyűjtővel a hely megtekintésére kirándultam. A lelethely a Moraviczáról Germánra vezető kocsíúttól északra, az említett birtokrész nyugati határától mintegy 800 méternyi távolságra terül el, hol az új csatorna körülbelül 150 méternyire egy régi telepet átmetszett. A nyomokat részben a csatorna oldalfalában, 0·7 méternyi mélységben a föld színe alatt, részint a csatorna két partján felhányt gátakban konstatálhattam. Névleg akadtam ott tűzpadok maradványaira; cserepekre, melyek között 0·25 m. vastagságukat is láttam, és melyek mind korong nélkül készítvék, feketére, vörösre, vagy belül feketére és kívül vörösre voltak égetve és ritkán mutattak ékitményeket; konyhahulladékokra (állatesontok); egy a közeli verseczi szigethegység gnajszszából készült egyenes, sima lapu morzsoló-kő töredékére; egy serpentin kalapács felére és egy quarzitból készült nyílhegyre. — Az ápril 30-án lelt réztárgyak a következők: 1. Egy keresztben álló két éllel ellátott rézesákány. Ép darab. Hossza: 0·27 m.; nyéllyukának belső átmérője: 0·04 m.; súlya: 1 kgr. 4 dkgr. 2. Ugyanolyan csákány. Szintén ép. Hossza: 0·24 m.; nyéllyukának belső átmérője: 0·04 m.; súlya: 1 kgr. 3. Ugyanolyan csákány. Csonka, két darabban; mind a két éle le van törve, a vízszintes él elveszett, a függőleges megvan. Nyéllyukának belső átmérője: 0·04 m.; hossza és súlya mint a 2. számúnál lehetett. 4. Ugyanolyan rézesákány. A nyéllyuk közepén ketté van törve; két darabban. Hossza: 0·20 m. Nyéllyukának belső átmérője: 0·035 m.; súlya: 75 dkgr. Mind a négy darab máj. 2-án dr. Kormos Béla, verseczi kir. közjegyző birtokába ment át. Ezen réztárgyak egy helyen együtt találtattak, úgy mintha szándékosan eltették volna azokat. A csákányok alakja hasonló a Vérden, Erdélyben, 1876-ban talált csákányéhoz (v. ö. Arch. Ért., U. F., VIII., 120.). Patinájuk piszkos barnás színű. A nyéllyukak keresztül vannak ütve, minek folytán a lyukak alsó széléin egy karima keletkezett. Ezen tárgyak lelhelyétől nem nagy távolságban fordult elő a serpentin-kalapács töredéke is. A kevés czífrázott cseréptöredék részint olyan apró húzásokból álló vonalakkal van díszítve, mint a potporányi neolith korszakbeli őstelep edénydarabjai (v. ö. Milleker B.: Ujabb délm. őstelepek, 10—12.); részint ujjakkal benyomott pontsorokat és egyszerű benyomás által díszített szájszéleket mutatnak, mint azt a varadiai „Kília“ hegyen lévő bronzkori telep (v. ö.

u. o. 7—10. egyszerübb cserepein észlelhetni (Tört. és rég. Ért., U. F., V, 3, 4.). Néhány nappal ottlétem után Günther Kormosnak egy egész kosárral adott a lelethelyen összegyűjtött tárgyakból. Ezen régiségekről csak azt voltam képes megtudni, hogy köztük 4. körülbelül 0.04—0.06 m. hosszú huzal-töredék rézből, melyek valószínűleg egy tűnek maradványai, és több szarvasagancs volt, mely utóbbiak a rózsza alatt keresztülfurva voltak. 1890. ápril 30-án kaptam Günthertől a csatorna medrében gyűjtött fűrész- és késtöredékeket tüzkőből és egy vésőt szarvasagancsból. Elszenesedett emberi csontok (lábszárcsont) a halottak elégetésére utalnak. (Saját jegyzeteim.)

✓ Deliblatt (Temes vm.; kubini j.). Határában halmok vannak.

✓ Detta (Temes vm.; dettai j.). Nagy-Gáj felé van egy halom, mely azonban kincskeresők által össze-vissza van turkálva (Tört. és rég. Ért., II, 43.). — A hatvanas években (?) Detta környékén hídépítés alkalmával mammuth csontokat ástak ki (Adattár, IV, 140.).

✓ Dognácska (Kr.-Ször. vm.; bogsáni j.). Dognácskánál van a „stirniki“ barlang, melynek nyílása a Doman melletti erdőségekben látható és Krassó melletti Jabalsánál végződik, mintegy 15 km.-nyi távolságban Resiczától (Pesty Fr.: Krassó története, II(1). 135.).

✓ Drenkova (Kr.-Ször. vm.; orsovai j.). 1876. nyarán a délm. muzeum innen barbár edény-töredékeket kapott. (A délm. muzeum leltára.). 1882-ben a dunai kikötőben földmunkálatok alkalmával közel 200 Nagy Sándor-féle aranyérmekeket találtak, melyek azonban a dunai utazók útján a külföldre vándoroltak (Saját jegyzeteim.).

✓ Dupláj (Temes vm.; fehértemplomi j.). A Karas folyó medrében gyakran mammuth- s más ősvilági állat-csontok találhatnának, így 1875-ben és 1880-ban (Tört. és rég. Ért. V, 68 és VII, 87.). — A községtől fél órányi távolságra a Karas-völgy délnyugati részén emelkedik egy magaslat, melynek szabálytalan háromszög alakú felületén egy földvár volt, melynek még mai nap is a nép nyelvén „csetátye“ vagy „grád“ a neve. A háromszög erőd-hegyet egy mellette levő elhagyott multiszázadi temető felé mély védsáncz, északi meredek részén a Karas, dél felé pedig mocsáros rét környezi, s ezen oldalon egyuttal alacsonyabb védsáncz húzódik. A hajdani erőd nagyszerű föld-sánczainak és védbástyáinak nyomai világosan kivethetők és szem-mérték után az erőd egész területe mintegy 50 holdat

foglalt magában. Négy bejárással birt, s az erőd szabálytalan háromszög alakja a hegyesűcs ugyanily formája által volt mintegy előírva. Szilárd épület vagy rommaradványok nem tűnnek elő, még régi téglák sem találhatók, melyek után az erőd fennállásának idejére következtetni lehetne, csak kődarabok tűnnek szembe, melyek a régi bejárások helyein szaporábban mutatkoznak (Ormós Zs., Tört. és rég. Ért., V. 68.) Rómer Fl. előbb meglátogatván ezen földvárat, úgy találta, hogy az egyik oldalról ötös sánczczal és árokkal volt védve (Arch. Közl., IX, 43 és Arch. Ért., I., 14.).

✓ **Dubova** (Kr.-Ször.; orsovai j.). Határában van a „Sukuru” hegy, melyen keresztül a Golecz-hegyen eredő Ponyikova-patak folyik a ponyikovai barlangot képezvén. — Közelében van a „Veterani” barlang is.

✓ **Ó-Dubovác** (Temes vm.; kubini j.). A Duna folyam partjának falában, újabbkori falazatnyomok közelében, egy valószínűleg multszázadi temető szélén, 1879-ben Böhm Lénárd cserepeket és két, mintegy 0.3 m. magas hamú-vedret és egy kis korsót talált, melyek részben a meredek partból kiállottak. A vedrek egyike összetört, a másika ép volt. A két nagyobb urna csont és hamúmaradványokat tartalmazott, ezenkívül az ép bűtykökkel díszített s közönséges kőlappal volt fedve. A két nagyobb edény tökéletlenül volt égetve és homokkal és kövecs-murvával kevert agyagból készítve; színük szürkés és vöröses volt. A kisebb edény fekete színű, szép korsóalak, 0.09 m. magas, füllel ellátott és anyagának minősége sokkal jobb az előbbieknél. Érdekes egy másik, ugyanitt talált nagyobb urnának töredéke, melynek füle és igen csinos bekarczott díszítményei vannak. Hasonló edények Oresáczon is találhatók (Tört. és rég. Ért., VI, 65; rajzát l. u. o. 1. ábra alatt). — A környéken halmok.

✓ **Écska** (Toront. vm.; nagybecskereki j.). Határában 3 halom van. A perlaszi út mellettiben embercsontok találhattak (Tört. és rég. Ért., III, 162.).

✓ **Ellemér** (Toront. vm.; nagybecskereki j.). A községi határban 5 halmot számlálhatni (Tört. és rég. Ért., III, 162.).

✓ **Fehértemplom** (Temes vm.; fehértemplomi j.). Ezen város területe gazdag bronzkori és római korszaki barbár leletekben; kőkorszaki leletet azonban nem mutathat fel eddig. — 1848-ban egy sáncz felhánytatása közben arany sodronytekercset leltek, melynek súlya 5 arany volt (L. Gesch. d. Tem. Banats, II, 310.). — 1886-ban a felső Prinzen-völgy keleti oldalán levő

dombon, Ludwig Sebestyén fehértemplomi lakos szőlőjében, földmunkálatok alkalmával, 0.4 m.-nyi mélységben, egy réz fejszét találtak, mely jelenleg Ludwig ajándékából a fehértemplomi városi muzeumban őriztetik. — A bronzkori leletek a következők: 1875 körül a r. k. plébánia kertjében egy urna-sírra akadtak, melyből dr. Eisinger Ferencz esperes-plébános ajándéka folytán a nagy urnának talpa a fehértemplomi városi muzeumba került. — Ugyanazon időben — 1875 körül — a Kuhn-féle téglavető nyugati oldalában is egy ilyen, 15 liternél nagyobb űrtartalmu, ép urnát emeltek ki a földből, melyben 2 m.-nyi mélységben feküdt. — 1881. nyarán a Kuhn-féle téglavetőn ismét egy urnát leltek, melyből 1 fenéktöredék és 7 oldaltöredék a városi muzeumban őriztetik. A töredék fenekének átmérője 0.12 m. és vastagsága 0.16 m.; falának vastagsága átlag 0.014 m. volt. Az edény űrtartalmára nézve hozzávetőleg 15—18 ltr. lehetett. A kihasasodáson több bekarczott négyszeres gyűrűvonalzat vonul körben körül. Felülete sima és színe kékes-szürke volt. — 1881. nyarán, egy kirándulás alkalmával, melyet Böhm Lénárd társaságában tettem. Fehértemplom határának legészakibb csúcsán, az ugynevezett „Fünfguldenfeld“-en, a „Misits“-árok mellett, egy nagyobb agyag-urnának talpára akadtam, mely urna a többi fehértemplomi leletű urnához hasonló. — 1882. ápril közepe táján Lina József nevű gazda házában (Vendel-utca 1104. sz. a.) pinczeásás közben, mintegy 2 m.-nyi mélységben, nagy urnára akadtak, mely megszenesedett embercsontokkal és földdel volt telítve. A nagy urna mellett kis bögre állott, és ugyanott örlő- vagy zúzóköztöredékeket is találtak. Az edények körül voltak rakva felállított és hozzájuk támasztott termés kövekkel, nehogy azokat a rájuk nehezedő föld összenyomja, mi azonban az idők folytán mégis bekövetkezett. Más mellékletek nyilván a munkások figyelmetlensége miatt veszték el. A nagy urna fenekének átmérője 0.12 m., vastagsága 0.023 m.; falának vastagsága átlagosan 0.014 m. volt. A kis bögre fenekének átmérője 0.08 m., vastagsága 0.011 m.; falának vastagsága 0.004 m. A nagy urna alakra, anyagra és kidolgozásra nézve tökéletesen megegyez az 1881-ben a Kuhn-féle téglavetőnél talált urnával. — A fent leírt urnához hasonló hamvveder fenekének töredéke 1880. óta a városi muzeumban őriztetik a Siegl-féle gőztéglavető területéről, melynek leleteit 1881—1883-ban megvizsgáltam. Ez a város keleti szélén, a szászkaai utca végén, a gör. kel. szerb temető alján van. Itt a sárga földet 1.2 m, vastag televényréteg borítja. A leletek

főleg a különben hatalmas agyaggödör északi és nyugati oldalain fordulván elő, többnyire tűzhelyek és urnasírok maradványaiból állottak, ritkábban vázsírokból, melyeket illetőleg csak 2—3-ról hallottam. A cseréptöredékek itt tekintélyes mennyiségben lépnek fel. De találtak itt másféle tárgyakat is. Igen érdekes egy ős pala-köszörűkő, melyen a köszörülés által előidézett vájatok még igen jól kivehetők; egy, hasonló anyagból készült balta, 2 db. kézi őrlőkő töredéke, melyek közül 3 sima felületű, vöröses kőből van készítve; míg a harmadik bazalt kézimalom felső, homoru része; végre egy határozatlan rendeltetésű kőtárgy. Az itt felfedezett tűzhelyek meglehetősen terjedelmesek voltak, hol gyakran „tűzi kutya”-nak nevezett agyagkúpokat is találni. Így akadtak 1882. tavasszal egyre, melynem magassága 0.11 m., köralakú alapjának átmérője 0.06 m., s élénk vörösré égetett és csúcsa felé keresztben a szokott módon átlukasztva volt. Később egy ugyanilyennek átlukasztott csúcsa fordult elő. Sajnos, hogy, miután ezen helyt a téglavetés gyárilag eszközöltetik, a földben lévő régiségekre az idő rövidsége miatt nem igen ügyelhetnek. Segítségemre volt azonban Siegl-nek veje, Bandl Adolf, ki a régészet iránti érdeklődésből munkásai által gyűjtette és maga is nagy szorgalommal gyűjtötte a régmúlt idők ezen fölötté érdekes maradványait, minék következtében a fehértemplomi városi muzeum mintegy 60 régiség-tárggyal gazdagodott. Ugyanazon évben egy kis olvasztó-tégelyt is találtak. Az 1882-ben lelt cserepek között egy kis edényfül is volt, mely az „ansa lunata” („félholdas fülek”) néven ismert fajta-hoz tartozik. 1883. május első felében ott ismét 2 urnasírt találtak, melyeknek maradványai: szabadkézzel dolgozott, egyszerű urnák néhány darabja s megszenesedett csontrészek stb. a városi muzeumba lettek letéve. Ugyanakkor ott egy kis, alig 0.02 m. átmérőjű, grafitos olvasztó-tégelyt is találtak. Később azon helyen egy hosszukás, tojásdad-alakú bizonytalan rendeltetésű, égetett agyagtárgynak, körülbelül 0.05 m. hosszú és 0.025 m. vastag töredéke, valamint egy nagyobb talpcsöves edénynek egy töredéke is előkerült. Egy, az előbbi agyagtárgyhoz hasonló darabot 1881-ben is találtak. — 1882-ben és 1883-ban a Kuszi-ra vezető kocsíúttól délre, körülbelül 150 lépésnyire a sorompótól, a Siegl-féle alsó gőztéglaégetővel („Ringofen”) szemközt lévő kavicsbányában, a Siegl-féle felső téglavetőnél előfordult régiségekhez hasonló tárgyakat találtam; u. m. dudoros urnarészleteket; korong nélkül készített cserepeket; tűzhely-maradványokat stb.

Római korszaki barbár tárgyakat már régen fedeztek fel Fehértemplom határában. Az első lelet, melyről tudomásunk van, már a 30-as években fordult elő, midőn ugyanis bizonyos Fogter nevű, fehértemplomi lakos, a város alatt folyó Nera közelében téglavetőt létesített, mely jelenleg Querfeld F. birtoka; akkor 0.7—1 m. a föld színe alatt tömérdek emberkoponyákra és csontokra leltek. Természetes, hogy akkoriban ezen érdekes felfedezések a legkisebb figyelemben sem részesítették. — A 40-es években találtak a szászcai utczában a Kremser-féle 189. sz. házban, melyben akkor a „római császárhoz“ címzett vendéglő volt, pinceásás alkalmával, vagy 20 emberi csontvázat, melyek hosszant kinyújtott tagokkal úgy feküdtek, hogy arccsal keletnek néztek, fejök alatt kis agyag bögrék lévén elhelyezve. — Ugyanazon időtájt az említett ház átellenében, Sauerwald József, magánzó, 396. sa. alatti házában hasonló körülállások mellett több emberi csontvázra és kis, fületlen agyagedényekre akadtak. Ez utóbbiakból még a 60 as években hetet birtak felmutatni. — Az 50-es években a vásár-utcái 1179. szám alatti Stefanovits-féle házban pinceásás közben 5 emberi csontvázat leltek. — 1863-ban Kuhn Károly, földmivelő Schiller-utcái, 1147. számú házában pinceásás alkalmával 2 emberi csontvázat találtak, melyekhez tálalaku edények voltak mellékelve; az egyiknél még azonkívül színes üveggyöngyökre is akadtak. — Ugyanazon évben a város északnyugati részén Jeanplong J. építész háza udvarában is kútásás közben meglehetősen mélységben emberi csontvázakra akadtak, melyek szintén a többi csontvázakkal egykorúak lehetnek. — 1873. május 2-án Piesz Antal, gazda, Vendel-utcái 1083. sz. a. házában, pinceásáskor, mintegy 2.3 m.-nyi mélységben, fejjel kelet felé fekvő 5 emberi csontvázat találtak, melyek azonban már nagyon elkorhadva voltak. Ezek egyike női csontváz lehetett, mert rajta nyakkötő találatotott, mely vörös, fehér, kék és lilaszínű gyöngyökből állott. Két váz lábánál egy-egy kicsiny, gyengén égetett, fületlen, körülbelül 0.12 m. magas és hasasodásuknál is ugyanolyan átmérőjű agyagedényeket leltek, melyeket azonban a munkások annyira összetörttek, hogy azokból csak egyes töredékek maradtak fenn. Ugyanaz történt egy bronz sodronyfibulával is. 57 db. gyöngy s a fibulának legnagyobb része, és néhány töredék a cserepekből, melyeket Böhm Lénárd a helyszínén összegyűjtött, általa a délm. muzeumnak küldetett be, hol azok most is őriztetnek. — Az 1878. június 25-iki záporosó a külső Prinzen-völgyben, a dr. Risties Mihály,

fehértemplomi ügyvéd birtoka alján lévő mély útban, egyik helyről annyi földet mosott el, hogy ezáltal egy emberi koponyának felső része bukkant elő a talajból. Egy erre rögtönzött ásatás következtében, melynél azonban nem elég óvatosan jártak el, napfényre került azután a csontváznak felső része, tudniillik mellkasa és hátgerinczcsontja, míg medenczecsontja és alsó végtagjai még most is a mély-út melletti szőlőben lehetnek eltemetve. Ez is egy nő csontváza volt, mert egy nyakékül szolgált, különböző alakú és színű üveggyöngy-fűzérrel és 2 igen csinosan kidolgozott, köralakú fibulával volt felékesítve. A nyakékekből megmentetett 20 ép és 3 törött gyöngyszem. A két bronz ruhakapocs öntött s köralakú és az izlés változatossága tekintetéből nagyobb fejlettségre enged következtetni. Az egyik egy mai faliórának fogas kerekéhez hasonlít, csak azzal a különbséggel, hogy küllői nem egyenesek, hanem hajlítottak, míg a másik korongalaku, de kék és zöld koczka-zománczczal díszített. Az említett tárgyakat Ristic az épen akkor alapított fehértemplomi városi muzeumnak ajándékozta. Rövid idő múlva ugyanott — körülbelül 4 m.-nyire északra — közel 2 m.-nyi mélységben ismét egy csontvázra akadtak, melynek déli irányban fekvő feje mellett egy tálalaku cserép volt elhelyezve. A cserépnek egy, a fejnek több töredékét szerencsére megmentették. — Ugyanazon évben — 1878-ban — Nadler Ferencz, kalapos, vásár-utczai, 1178. szám alatti házában gödör-készítés közben, 2 emberi csontvázat leltek, melyek fejjel nyugat felé feküdtek. — 1881-ben Bóhm Lénárd egy gazdag lelethelyet fedezett fel. Ez egy téglavető, mely a „Káposztás kertek“ nevű tájon, a várostól nyugatra, a vaspálya és a „Póstatelek“ között fekszik és mely a fehértemplomi Kuhn-család egyik ága által aknáztatik ki. A gödör 3—4 árnyi területet foglal magában és egy hosszukás, délről északnak húzódó négyszöget képez, melynek mélysége 1.5—2.2 m. közt változik. A talajrétegek, melyekben a leletekre akadtak, s a melyek a völgyület oldalain jól kivehetők, a következők: a felső feketés televényföld, mely 0.9—1.1 m. vastag; ez alatt van a sárgás-barna agyagréteg. Ezen jártak és keltek a mi ős embereink, mert a fölötte lévő rétegben semminemű régiségek sem fordulnak elő. Ott csontvázakat már szép számmal ástak ki. Így került csupán az 1880. munkaidőben 5 csontváz napfényre; 1881-ben pedig 4 csontvázat találtak; 1882-ben is 2 csontvázról szerezünk tudomást. Az 1881-ben itt lelt csontvázak közül figyelmet érdemel az, mely aug. 2. és 3. napján lett kiásva. Ez 2 m.-nyi

mélységben fejjel délnyugatnak, lábbal pedig északkeletnek feküdt. Hozzá volt mellékelve 2, kékeszöld patinájú, bronz karperecz, 1 bronz fibula és 1 bronz csiptetőnek fele; egy füles agyagbögre. Ezen leletből az agyagedény és egy karperecz a temesvári, a többi tárgyak pedig a váz fejével együtt a fehértemplomi muzeumban lettek elhelyezve. Az ezen téglavetőnél akkortájt lelt tárgyak közül még egy emberi koponya, egy lapos agyagkarika, két fületlen agyagbögre és egy vas szűrő fegyvernek töredéke említendő, melyek mind a fehértemplomi muzeumban őriztetnek. 1882. május hava első felében egy csontvázat találtak, mely a téglavető nyugati falának közepe táján, 2 m.-nyi mélységben, fejjel délnyugatnak, lábbal azonban északkeletnek volt elhelyezve. Ezen váz alsó lábszárai mellett állt egy csinosan kidolgozott füles korsócska. Május 24-én pedig a délnyugati sarokban, 2·1 m.-nyi mélységben, egy már egészen elporladt csontvázra akadtak, melynél azonban a mellékletek hiányoztak. Ennek iránya azonban inkább délről északnak fekvő volt. A mi az ott előforduló tűzhelyeket illeti, azokból csak néhányat ismerünk. Ezeknek felfedezése az 1881. és 1882. munkaidőbe esik. A tűzhelyek mind közvetlen az 1 m.-nyi vastagságú televényréteg alatt szoktak előfordulni. Az egyik, melyre a nyugati részen akadtak — terméskő-mellékletekkel — találatott; míg egy másik az északi agyagfalban volt. Ennek átmérője közel 2 m.; a téglavörösre égetett földréteg legalább 0·15 m. vastag volt; ezalatt volt még egy, ugyanolyan vastagságú, s a szokottnál feketébb földréteg. Az itt csekély számmal előfordult nagyobb edénycserepek gyöngén iszapolt agyagból, korongon készítvék; melyek kívül többnyire vöröses, belül feketés színt mutattak és technikájuk tekintetéből, a sírokban lelt kisebb edények mögött állottak. Ezen tűzhely környékén Böhm simafelületű, barbár őrlőkőnek töredékére is bukkant. A harmadik tűzhely, 1881. ősszel, a keleti falon találatott; de ez kisebb volt az előbbinél. E mellett azonban egyebek közt egy nagyobb edény töredékére is akadtam, mely sok, egymás melletti szorosan párhuzamos, bekarczott vonallal volt díszítve. 1882. aug. első napjaiban egy negyediket találtak 1 m.-nyi mélységben s pedig a gödör szélének keleti részében, kiválóan sok palakódarab és edénycserép társaságában. — Az 1881. év nyarán Fogter Jakab ácsnak a Laudon-utczában, 438. sz. a. lévő házában, gödörásás alkalmával, több csontvázra találtak, melyekhez füles és fületlen edénykéek voltak mellékelve. A lelettárgyak azonban elpusztultak. — Ugyanazon évi ősszel, Freystädter Jánosnak a sütő-utca 522. sz. a. háza kertjében

lévő kavicsgödörben, egy majdnem teljesen elporladt csontvázat lelték, mely fejjel délnyugat felé feküdt. Mellékletek hiányoztak. — 1883. május 4-én a várostól északra elterülő fensíkon lévő „Schiffamt“ nevű dűlőn, hol akkor Weny János, kerületi philloxera-biztos, egy philloxera-ellenes szőlőtelepet létesített, közel 2 m.-nyi mélységben, egy tűzhely maradványaira akadtak. Egy ott talált kis, szürkés színű, égetett agyagkarika Weny szivességéből a fehértemplomi városi muzeumba került. A nyár derekán ugyanazon helyen, egy árokban, mintegy 1 m.-nyi mélységre a föld színe alatt, egy jó fentartású kőbaltát is találtak, mely szépen fűrt lyukkal bír és 0.795 méter hosszú és 0.035 méter széles s a Bogsán vidékén előforduló lid-kőből készült. (V. ö. Milleker Bódog: A fehértemplomi barbár leletek. Tört. és rég. Értesítő, IX, 15—27; és ugyanaz: Ujabb fehértemplomi leletek. U. o., X, 31—33.). — 1883 óta (1891-ig) a Kuhn-féle téglavetőnél még több sirt ástak ki, anélkül azonban, hogy azokat valaki szakszerűen megvizsgálta volna. Böhm Lénárd és a fehértemplomi muzeum ezen időtartam alatt onnan 5 korsócskát, 4 fületlen edényt, 1 belül hengerded és kívül négyszögű agyagedényt, egy bronz csatot s egy esomó borostyánkő-gyöngyöt kaptak. Azonkívül adott át Böhm 1888-ban Šuk Lipót, volt budapesti zenedei tanárnak s éremgyűjtőnek, 2 diszitetlen bronzkarpereszt és 1 fületlen edényt.

✓ Fűskút (Temes vm.; ujaradi j.). 1875. ősszel Rőth László volt alispán kertjében egy kétfülű barbár urnát találtak, mely jelenleg a délm. muzeumban 103. lelt. sz. alatt őriztetik. — 1882. januáriusban Fröhlich nagybirtokos pusztáján egy mamuth-fog töredékét lelték. (Tört. és rég. Ért., X, 92.).

✓ Gajtassoll (Tem. vm.; fehértemplomi j.). 25 kmnyire az „ördöghidjától“ déli irányban, egy magaslaton tűzpadok és edénytöredékek nagy számmal láthatók. (Böhm Lénárd tudósítása, ki ezen telepet 1890-ben felfedezte.)

✓ Gilád (Tem. vm.; csákovai j.). 1867-ben ennek határában, közel a vasúthoz, házépítéskor egy sirt fedeztek fel csontvázsal, egy cserépedénnyel és egy bronztekercsesel, mely utóbbi id. Ormós Zsigmond birtokába ment át. Ezen bronztekercs 3 hajlatu 0.025 m. széles lemezből áll, mely a végeken sodronyvá változván, egy oldalon korongban másik oldalon karikában végződik. A hajlatok átmérője 0.09 m. (Emlékkönyv a délm. tört. és rég. társulat III. (1874.) közgyűlésének emlékére, 17; és saját jegyzeteim).

✓ **Román-Gladna** (Kr.-Ször. vm.; facseti j.). R.-Gladna falu délkeleti részén van a hegyen a „cetate“, azaz vár. A romot ma alig lehet felismerni; ezelőtt 50—60 évvel kincskeresők azt egészen feldúlták. Kincsek helyett őskori hadi és házi szerszámokat találtak, a melyeket azonban csak vasértékű dolgoknak tekintvén, mint ilyeneket elhasználták (Pesty Fr.: Krassó, II—1, 181.).

✓ **Glogon** (Toront. vm.; páncsovai j.). 1881-ben pince-ásáskor 3 karpereczet bronzból, 1 kis füles bronzpikkelyt, fekete agyaggyöngyöt és egy barbár érmét leltek. Ez utóbbi makedoni Fülöp tetradrachmájának utánzata volt. Schwanfelder Gusztáv glogoni jegyző ezen tárgyakat a nemzeti muzeumnak ajándékozta (Arch. Ért., U. F., I, 284 és II, 154.).

✓ **Grebenác**z (Tem. vm.; fehértemplomi j.). 1883. aug. 14-én került elő a Karas folyóból egy mammuth felső állkapcsának része, melynek 0·32 m. az átmérője s a mely 2 jól fentartott s 0·11 m. vastag zápfoggal bir. Magán kezekbe került (Tört. és rég. Ért., IX, 187.). — 1881-ben Kass Kálmán Halaváts Gyula útján a budapesti földtani intézetnek egy mammuth-lábszárcsonttöredéket engedett át, melyet halászok Grebenácznál a Karasból emeltek ki. (Földtani Közlöny, XII, 97.). 1877 óta a délm. muzeumban 3 szépen patinált nyílhegy és 2 őskori fibula őriztetik, melyeket néhai Ursíkies, határőrvidéki erdész, a Grebenácczal határos homokterületben gyűjtött (Tört. és rég. Ért., III, 39). — A falutól északra, a homokhalmoknak egy kinyújtványán, praehistoricus földvár volt, melyet később a rómaiak átalakítottak (Tört. és rég. Ért., V, 90.).

Gyála (Toront. vm.; törökkanizsai j.). Ezen helység körül halmok mutatkoznak (Tört. és rég. Ért., III, 161.).

✓ **Gyertyámos** (Toront. vm.; csenei j.). Röser Mihály téglavető-telkén 1868-ban urnát leltek, melynek magassága 0·48 m., szája és alapjának átmérője 0·14 m., legnagyobb kidomborodásnak átmérője 0·34 m. A délm. muzeumban őriztetik 41. leltár-sz. alatt.

✓ **Gyírok** (Tem. vm.; központi j.). Az erdőben a falu mellett egy földvár nyomai láthatók (Tört. és rég. Ért., II, 132.) — A gyíroki erdőben 1874-ben földmunkálatok közben guggoló helyzetben, oldalvást fekvő emberi csontvázra akadtak, melynek ölében egy átfúrt kőgolyó volt. (Saját jegyzeteim.).

Ujsza-Hegyes (Toront. vm.; nagyikindai j.). Legelőjén 4 halom van (Tört. és rég. Ért., III, 161.).

Uktár (Tem. vm.; rékási j.). Határában egy földvár van (Tört. és rég. Ért., II, 43.).

Szent-Iván (Toront. vm.; törökanizsai j.). Tumuli (Tört. és rég. Ért., III, 161.).

✓ Ivanova (Toront. vm.; pánésovai j.). 1881-ben ház-építésnél urnasírokra akadtak, melyek maradványai: 2 őskori cserépedény, csésze, 2 urna fenkeke és csontdarabkák Marianesics Imre, közs. jegyző, által a nemzeti muzeumnak lettek ajándékozva (Arch. Ért., U. F., I. 283.). Ugyanennek vidékéről az említett muzeum még más őskori agyagkészítményeket és egy kővésőt is kapott (U. o. 284.).

✓ Jaszenova (Tem. vm.; fehértempl. j.). 1883. aug. 16-án a helység szélén. 16 m.-nyi mélységben, a sárga agyagrétegben, egy félig elporlott emberi csontvázat leltek, melynek lábánál egy kbl. 0-11 m. magas, fületlen agyagbögre fordult elő (Tört. és rég. Ért., IX, 188.).

Józseffalva (Toront. vm.; törökanizsai j.). Határában, a községi szőlőkertek között, tömör sirhalomsor húzódik, melynek legmagasabb halmát a köznép „Szmyevácsa“-nak nevezi. E dombsor délnek a szőlőkön túl is elhúzódik. Nem messze a Tisza-parttól a „Kondzsolós“ nevű legmagasabb jozefovai halom áll egymagában; ettől déli irányban ismét egy hosszú dombsorozat vonul el, két kiválóbb magasságu halommal. Hasonlókép a szanádi országuttól balra is, alig negyedóránnyira Józseffalva alatt, keleti és déli irányban kapcsolatosan egybefüggő földhányásokat látni, melyek hossza ezer ölnél is több lehet. Ezek déli részén, a kelet felé beszögellő sarkon két tetemesb halom áll, melyek a nép ajkán „Kortnyácsa“ név alatt ismeretesek. Legmagasabb dombsor a józseffalvai határban az, mely három kiválóbb kupjával a czernabarrai országot jobb- és baloldalán, az úgynevezett „Hadmagy-Budzsák“-ban létezik. Van ezeken kívül még a rétben és az oroszlanysosi határszáron egy jókora magasságu halom. Józseffalva községe határában tehát 11 nagy halom s 4 dombsorozat található mintegy 30 kisebb halommal (Tört. és rég. Ért., III, 161.).

✓ Kalácsa (Tem. vm.; vingai j.). A Sina-uradalmi Ifigenia nevű tanyán őskori telep van terjedelmes cseréptöredékekkel. (Tört. és rég. Ért., U. F., I, 146. 158.).

✓ Török-Kanizsa (Toront. vm.; törökanizsa j.). 1879-ben kapott a délm. muzeum Tallián Béla ajándékából 2 darab nagyobb s 1 darab kisebb mammoth lábszárcsontot, 1 mammoth fogat, melyek Török-Kanizsánál a Tisza folyó medréből huzzattak

ki a halászok által; továbbá 2 agancstöredéket, melyeknek lel-
helye a törökkanizsai nagy-szállási határ (Tört. és rég. Ért.,
V, 196, 197.). — E helység határában 13 tumulus található,
és pedig keletről délnek 5 halomsor, nyugatról északnak egy
(U. o., III, 161.). — Határában azonkívül egy őstelep is
fedeztetett föl, melyről Wagner Károly mérnök érdekes régisé-
geket gyűjtött. Ezeket 1888. decz. 27-én az „orsz. rég. és
embertani társulat“ egy válaszmányi gyűlésén mutatták be.
(Arch. ért., U. F., IX, 82.).

✓Kapriora (Kr.-Ször. vm.: marosi j.). 1876-ban itt egy
agyagedényt leltek, melyben 85 darab érem volt, melyeket
Dyrrhachium városa a Kr. e IV. században veretett. Ezen
leletből Kiss Ferencz, a báró Wodianer-család tiszttartója, 4
darabot a délm. muzeumnak ajándékozott (Tört. és rég. Ért.,
II, 104.). — Kapriora mellett több barlang van, melyek közül
az a legtekintélyesebb, mely a helység fölött van (Adattár II, 376.).

Karánsebes (Kr. Ször. vm.: karánsebesi j.). Innen birt
1867-ben Plank Ferencz Egerben különféle a szokottaktól eltérő
bronz tekereseket, melyek kerek sodrónyból készülvén, közepükön
csúcsos kalapocskákkal birnak, és ezeknek mozogható peczke által
alkalmasint valami bőrnemű ruhához valónak illesztve (Arch.
Közl., VII, 76.), — 1883. évi február hóban, a Karánsebesen
tartott országos vásáron, egy verseczi szerb rézműves érdekes
praehistoricus bronz leletet, ócska réznek tartván azt, cserélt be.
A nevezett rézműves előtt azonban gyanúsaknak tűnven fel a
tárgyak fényes patinájuk és anyaguk miatt, az utóbbi mivolt-
ának kitudása céljából eszközölt „vizsgálatai“ alkalmával nem
csekély pusztítást vitt véghez ama tárgyakban: így egyebek
közt néhány darabot egészen a vörös izzásig hevített, az apróbbak
közül pedig sokat összetört. Ezen lelet, melynél minden körül-
mény oda mutat, hogy az még a mondott év elején Karán-
sebesen vagy ennek közvetlen környékén találtatott, Rittinger
Ede, verseczi terményárus gyűjteményébe került. A karánsebesi
lelet több tekintetből ébreszti föl figyelmünket; mert daczára, annak
hogy csak 4 kgrmot nyom, nem kevesebb mint 172 darabból
áll, melyek gyönyörűen vannak patinázva. Igaz ugyan, hogy a
lelet egyes példányai majdnem kivétel nélkül össze-vissza
töredezvék, azonban éppen ez teszi azoknak egyik főérdekes-
ségét. A karánsebesi leletben a különféle célú tárgyak nagy válto-
zatosságban fordulnak elő. Azokból megtanuljuk, hogy minő
szerszámaik voltak őslakóinknak a háztartásban, a földművelés-
és az ipar körében, s hogy milyen fegyverekkel védték magukat

és ruhájukat. A háztartás és az ipar szükséges eszközei közül a kés, a véső és a fűrész fordul elő leletünkben. A kést annak két töredéke képviseli. Az egyik egy késpengének a hegye; a másik egy másodiknak a töve és markolata, mely utóbbi nyélbe való, keskenyülő lemezből áll, melyet annak czélszerűbb megerősíthetése czéljából egyhelyütt átlukasztottak, Véső 11 db. van a leletben, — melyek mindnyája szintén töredék. A keskeny vésőt egy szép hengeralaku tömör példány képviseli; míg a többi tiz darab mind üres vésők maradványa. Ezek pedig vagy fülesek és disztiményesek; vagy fületlenek és minden czifrázatnélküliek. A fűrészlemezek a leletnek nem épen jelentékeny tárgyai. Ezeknek a száma nem kevesebb 19-nél. Szélességük 1—2 dm. között változik. A lemezeknek mind a két széle fogasan kicsipkézett, csak egy darabnak töredékein vettem észre, hogy az csak az egyik szélén van csipkésen fogakkal ellátva. Az utóbbiak vagy igen finomak, vagy — mint a széles lemezeknél — nagyobbak is. A fűrészeknél is tapasztalható, hogy lemezők mindkét vége a nyélben való jobb megerősíthetés végett, lyukakkal van ellátva. A karánsebesi leletben egy edény töredéke is volt. Ezen edényt, mely csészealaku, papírvastagságú pléhből verték ki; a csésze keskeny alapból fölfelé ki-kiszélesedve és a szája kerülete körül nyakat képezve összeszorul; karimája pedig kissé le van hajlítva. Czifrázata nincsen, száynyílása kbl. 0.13 m. Hazai leleteink közt több ezzel analog darabot mutathatunk fel. Ezen oldalfaltöredéken kívül még egy fogantyú is találtatott a leletben. A földművelés körében használt szerszámokból főleg a sarló tűnik fel nagyobb számban. Ez 14-szer kerül elő leletünk tárgyai közt. Ezen sarlók nagy részt azon nemből valók, melyek nyélbe való lemezzel bírnak; csak az egyiknek tövén van a nyélhez való megerősíthetése végett egy kis csücsök. Azonban a sarlók közt is egyetlen egy példányt sem találunk ép állapotban. A fegyverek: kardok- és lándzsa-csücsökből állanak. A kardok a kétélű és liliumlevélalaku, ismeretes fajtából valók. Azok egy töredéke egy pengének a közepéből való, melynek 4 cmnyi szélessége erős és nehéz kardra utal: míg a másik penge, melynek a szélessége 3 cmnyi vala, s melyből egy töredéket a közepéből és annak egész hegyét birjuk, gyengébb- és könnyebbnek látszik. A lándzsa-csücsök — két töredék által képviselve — köpüsek és karcsu formájúak. Mindegyiknek a köpűjén egy, már az öntés alkalmával készült lyuk van, hogy valamely szög segítségével a nyélhez lehessen azt erősíteni. Feltűnő a

karánsebesi tárgyak közt az ékszerek sokasága és változatossága. Így pl. van 21 töredékünk, melyek majdnem mind-megannyi karperecz- és fülbevalónak a maradványai. Az előbbieket vagy huzalból, vagy lemezből készítették. Van közöttük kerek és négyélű huzalból készült: némelyike azoknak egyenes, bekarczott vonaló czifrázattal diszitett, és valamennyi tompa nyílt végű; továbbá van köztük sima egyszerű és szintén egyenes vonalakkal ékesített, keskenyedő, nyílt végekkel bíró lemezes karperecz. Két lemezes karperecz kifelé domborodik és rovátkos diszitménynyel és nyílt végekkel bír. Ezek egyike tekeresbe, másika pedig tompa ékitménybe végződik. A fülbevalók többnyire kerek, bekarczott vonal-diszitményű huzalból alkotvák, melyek hasonlóképen több változatosságot mutatnak fel. A ruhadiszítésre vonatkozó tárgyak csoportjából igen sokra akadunk. Ezek közt első helyen két füles gomb említendő. Azután van 6 db. két helyütt átlukasztott, vékony lemezből készített, boglárka. Ezeket nyilván ékességül varrták fel a ruhákra, vagy lószerszámokra is. Egy hetedik boglárka azonban csak egy lyukkal bír — és pedig a közepén, — míg a nyolczadik példánynak nincsen lyuka, de van domboru közepén púpja. Érdekes két gombféle, valószínűleg disztárgy, melyek két, — széleiken négy helyen összekötött, — kerek lemezből állanak, és a mai ólomgombokhoz (plombékhez) hasonlóak. A disztárgyakhoz tartozik nyilván leletünknek azon darabja, mely egy- 1 cm. átmérőjű karikához illesztett, levélalakú lemezből áll. Ezen, ép darabon kívül még egy ilyennek töredékét is megtalálták. Alig szenved kétséget, hogy mind a kettő csüngő-disz volt. Az ezen leletben előfordult, kisebb-nagyobb öntörögök száma 15. A többi tárgy, — körülbelül 70 darab, — dirib-darabra összezúzott, alakatlan töredékek, nagyobbbrészt lemez- és huzal-részececskék. De van ezek közt is némely fontos példány. A lemeztöredékek, melyeknek rendeltetését kicsinységüknél fogva most már nem lehet meghatározni, többnyire párhuzamosan egymásmellett haladó, közben-közben köröket képező, pontozott vonalakból álló diszítésük által figyelemre méltók. Nem épen lehetetlen, hogy ezek egy övnek maradványai. Van a leletben négy czifrázatos pántdarab is. Más három töredék megint a pántok és lemezek varratát (Nieten) mutatja nekünk. Tíz darab 3—4 cm. hosszú lemez pedig — nem tudni mi okból — csövekké van összekuszálva. Végül megemlítendő még 7 db. huzaltekeres is. A többi tárgyak alakatlan töredékecskék, vagy olyan tárgyak, melyeknek rendeltetését nem ismerjük. Leletünk,

mint látni. nem tartozik a „nagy kincsek“ közé; de ránk nézve még is fölötte nagy becsesül bir az, mert abban egyebek közt a ritkább ólomgombhoz (plombék) hasonló ruhadiszarabok is előfordulnak. Alig fogunk csalódní, ha kimondjuk, hogy itt is, öntőműhely maradványaival van dolgunk; mert a nagy számmal előforduló öntörögök és különféle töredékek csak beolvasztás végett lehettek összegyűjtve; de az egyik-másik tárgyon észrevehető öntővarrányok is azt tanusítják. A karánsebesi lelet tehát újabb bizonyíték arra nézve, hogy Délmagyarország őslakói saját bronz iparral bírtak. Még egy kérdést kellene megfejteni: t. i. leletünk korát. Tárgyaink csínossága arra mutat, hogy a karánsebesi lelet nem a bronzkor kezdetéről való. Az egyes darabok formája, díszítési módja és a készítés technikai foka csak azt a feltevést engedik meg, hogy az a bronzkornak ugynevezett „virágzási korá“-ból való. — azon időből t. i., midőn — mint azt az utóbbi időben hazánkban előfordult leletekből következtethetni. — a bronz eszközöket a vas használata egyik-másik irányban már kiszorította, vagyis, midőn a bronz főuralmát már a vassal osztotta meg. (Milleker B.: Újabb délmagyarországi őstélepek. Tört. és rég. Ért., IX, 176—180.).

✓ Karlova (Toront. vm.; törökbecsei j.). Határában 3 tumulus látható (Tört. és rég. Ért., III, 161.).

✓ Károlyfalva (Tem. vm.; fehértempl. j.). 1881. tavasszal az Alibunárra vezető országút melletti lejtőn Birda károlyfalvai lakos földjén földmunkálatokat végeztek, melyek közben tűzhelyeket cserepekkel, csontváz sirokat bronzékszerekkel, főleg karpereczekkel találtak, melyek a többi verseczvidéki római korszaki barbár leletekhez hasonlók. — 1882. májusban Todor János a fensikről levezető „marhahajtó“ nevű mélyút bal oldalában, a Dreszl-féle szőlőben, kb. 1.5 m.-nyi mélységben, véletlenül emberi csontvázra akadt, melynek egyik karján 5 db. egyszerű karperecz volt. 2 karperecz 0.005 m. széles ezüstlemezből volt készítve zárapocsesal; 3 db. pedig bronz-sodronyból. U. a. hó 26-án tovább ástak, a váznak még a földben levő részeit kitűrván, mely alkalommal a másik karnál 1 mozaik-, 43 nagy elmeszesedett hengeralaku és 378 kis különböző színű és alaku üveggyöngyöt, egy bronz-karpereczet és az oldalon egy vas kés-(?)nek két töredékét lelték (Saját jegyzeteim.).

✓ Keresztur (Toront. vm.; törökkanizsai j.). Keresztur községe határában van 11 halom, melyek közül 3 különvált csoportot képez. A „Vrbovita Unka“ és a Tálagyban fekvő

névtelen halom, nagy mennyiségben tartalmaznak embercsontokat. (Tört. és rég. Ért., III, 161.).

✓ Nagy-Kikinda (Toront. vm.; nagykikindai j.) Nagy-Kikinda körül tumulusok mutatkoznak. (Tört. és rég. Ért., II, 67.).

✓ Királykegy (Kr.-Ször. vm.; bogsáni j.). 1873-ban találtak itt több celtet. Ezek közül egy nagyobb és egy kisebb, az utóbbi vonaldiszítésekkel és füllel, id. Ormós Zsigmond birtokába jutott (A délmagy. tört. és rég. társulat 1874. Emlékkönyve, 16, 17.).

✓ Kisfalud (Tem. vm.; ujaradi j.). A Maros felé forduló magas parton fekvő szőlőkben praehistoricus állomás van, melyről egyes cserepek Lóczy Lajos kir. osztály-geolog útján a temesvári múzeumba kerültek. (Tört. és rég. Ért., U. F., II, 37.).

✓ Klárafalva (Toront. vm.; törökkanizsai j.). Határában, a Maros partján, egy halomból sok konyhahulladék került elő s egy agyagkúp. (Tört. és rég. Ért., IV, 192.).

✓ Knéz (Temes vm.; vingai j.). Hold Ádám, gymn. tanár. 1883-ban egy itt lelt „orsó-gombot“ ajánlott fel a temesvári múzeumnak. (Tört. és rég. Ért., X, 96.).

✓ Kovácsi (Tem. vm.; központi j.). Itt találtatott közel a római sánczhoz a földben 1884. augusztusban egy 26 cm. kerületű, 8 cm. széles bronz buzogányfő. A temesvári múzeumnak adta ezen szép darabot Gáspár István, kovácsi asztalos. (Tört. és rég. Ért., U. F., II, 113.).

✓ Krassova (Kr.-Ször. vm.; krassovai j.). A gyönyörű és vadregényes Prolaszban egymás mellett igen csekély távolságban négy barlang van. (A magyar orvosok stb. XVI. nagygyűlésének munkálatai, 288.).

✓ Kricsova (Kr.-Ször. vm.; temesi j.). A „Gyálu máre“ hegy közepe táján 1859. és 1860. évben mammuth-csontot találtak (Pesty Fr.: Krassó, II—1, 278.).

✓ Kubin (Tem. vm.; kubini j.). Azon magaslat, melyen a kevei vár volt, mesterségesen felhánytnak látszik és már a legrégebb időkben egy emberi telep volt. A folyam áradásai és alámosása következtében gyakran nagyobb és kisebb földrészek omlanak le, melyek tömegében különböző korú régiségek közt gyakran őskori cserepek és egyéb őskori tárgyak fordulnak elő. Így találtak 1877-ben 4 égetett agyagkarikát, 1 agyag kanálnak töredékét, 1 átfűrt agyag golyót és 1 csontdarabot a megdolgoztatás nyomaival (Tört. és rég. Ért., IV, 100, 107, 108, 135.). — 1879-ben több mint 100 m. leszakadás történt s a leszakadt föld omladékaiból többféle őskori tárgy került napfényre. Ezek közül Kozáry János, megyei járásorvos, a következőket a

délmagyarorsz. múzeumnak küldte be: 1 korong nélkül készült durva alaku bögre, melynek füle le van törve; 1 diszes czifrázatu barbár cserép darab; 1 szépen csiszolt serpentin szilánktöredék; 1 achat-véső (Tört. és rég. Ért., VI, 39.). — Schwerer János tanúbizonysága szerint találnak itt köeszközöket és agyagtárgyakat (Arch. Ért., XIV, 81.). — 1879-ben kapott innen a n. múzeum Schweitzer János ajándékából 1 agyag urnát (Arch. Ért., XIII, 285.). — Továbbá Torgovan Jánostól 2 Kubinban lelt praehist. cserép edényt és 2 agyaggyöngyöt (U. o. 363.).

✓Kudricz (Tem. vm.; verseczi j.). Az ötvenes években Laibach, az akkori községi pénztáros, földjén sok bronzeszközt talált, melyek egy rakáson feküdtek. 1888-ban ezt megtudván, már nem tudtam meghatározni, vajjon „kincs“ vagy öntőműhely maradványa volt-e a kudriczi lelet (Saját jegyzeteim.).

✓Kumánd (Tor. vm.; törökbecsei j.). A kumándi határ tele van halmokkal; csak a ritkább nagyságúak száma 11-re megy, nem is említve a rét felé fekvő szőlők hatalmas dombfűzérét, mely a hajdani őstelep félreismerhetlen jellegét viseli (Tört. és rég. Ért., III, 162.).

✓Kuptore (Kr.-Ször. vm.; resiczai j.). Itt, és nem Resiczán, van a „Peatra alba“ nevű hegy csucsa alatt egy barlang (Tört. és rég. Ért., VII, 107.).

✓Laczunás (Tem. vm.; verseczi j.). 1887. végén báró Stojanovics Iván földjein bronzokat szántottak ki, melyek nagyobb részt a nevezett földbirtokos birtokába mentek át. Ettől kapott a „délm. múzeum“ Temesvárott 1 füles ürvésőt, 2 töredékes sarlópengét és egy fűrészlemezt. E sorok írója pedig 1 fületlen ürvéső töredékét, 4 fűrészlemezt, 1 sarlótöredéket, egy öntörögöt és 1 határozatlan rendeltetésű pálczikát. Ezen utóbbi tárgyak is a délm. múzeumnak engedtetek át. Ezen lehet úgy látszik egy öntőműhely maradványaiból állott, mert a pálczika még az öntővarrányokat mutatja és az én birtokomban volt ürvésőnek törési lapja régi. (Saját jegyzeteim.).

✓Lagerdorf (Tem. vm.; fehértemplomi j.). Itt ősrégi buza-vermekre akadtak, melyeket némelyek a rómaiak előtti időszakból eredőnek tartottak (Mitth. d. C.-C., 1867. LXI.).

✓Lippa (Tem. vm.; lippai j.). Lippán találtak különféle nagyságú réz csákányokat, a legnagyobbik 0.25 m. (9½'') hosszú. 1867-ben Plank Ferencz Egerben birta (Arch. Közl., VII, 76.). — A Ráth-féle gyűjteményben, melyet a n. múzeum megszerezett, 2 sima bronz-kalapács volt, melyeknek lelhelye Lippa (Arch. Közl., X, 99.). — A „Gaurolovecz“ nevű völgyben

őstelep van, melyről egyes cserepeket Lóczy Lajos a délmagy. múzeumnak ajándékozott (Tört. és rég. Ért., U. F., II, 37.).

✓Gorni-Lyubkova (Kr.-Ször. vm.; orsovai j.). Itt 1882. ősszel egy kőbányában, kőfejtés közben, egy sziklahasadékban, egy nagy urnára akadtak, melyben nagyszerű bronzlelet volt. A lelet tárgyai sarlók, vésők, kardpengék és vastag karpereczek voltak; az utóbbiak az egyszerű daraboktól a gazdagon czifrázottakig voltak képviselve. A tárgyak épek voltak; csak a kardpengék összehajtv. Az egész leletnek súlya mintegy 8 kgr. lehetett. Az urnát eltörték; darabjai elkallódtak. Ezen lelet, melyben valószínűleg „kincs“-csel van dolgunk, valószínűleg Bécsbe került (Böhm Lénárt tudósítása, ki a lelet nagy részét látta.).

✓Macedonia (Toront. vm.; módosi j.). 1899 elején ajándékozott Fekete Zsigmond mérnök a délm. múzeumnak 2 kőszilánkot, 4 durva cseréptöredéket, 1 edényláb-töredékét, 1 eltört s 1 ép égetett kőszílyt, 1 sima kőlapot s 3 agancstöredéket. E tárgyak lelhelye Macedonia község határában a Temes folyó balparti védtöltése közelében a csakovai útban fekvő feljáró melletti gödör, honnan a töltést készítő munkások által jutottak napfényre. A tárgyak több cseréppel együtt egy oválalaku égetett fallal (tűzpadok?) körülvett, mintegy 4·5 □-öl területű, helyen fordultak elő hal és állati csontokkal vegyesen, mintegy összehányva. Az égetett „falazatot“ beküldő körülményesebben meg nem vizsgálhatta, mert a munkások egészen kihordták a védtöltésbe; de földtanilag a lelhelyre nézve a következőket észlelte: A megkövült agancsdarab kemény diluviál agyagréteken (szürkés-sárga színnel és érdes felsővel) feküdt a föld felszínétől 1·8 m. mélyen, a rajta látható sérülést a találó munkás okozta. Ezen agyagréteg felett jóval puhább s laza sötét színű rétegben 0·4 m. mélyen feküdtek a vastag cserépdarabok a két más szarvdarabbal és a kőszilánkokkal együtt. Az egyik szarvdarabon észrevehető csiszolás nem a találóktól ered. A küldött cserepek közül a czifrázott darab a laza agyag tetején találtatott több hasonló cseréppel, s a vékonyabb szürkészínű a jelenlegi talaj (humus) alján feküdt és felette 0·3 m.-re szürkészínű, kisimitott cserépdarabok jöttek elő, melyek nagyon vékonyak. Beküldő mérnöknek sikerült itt már nemcsak a felsoroltakhoz hasonló darabokat, de egy egészen ép, czifrázott cserépesuprot tömpe fogantyúval és egy ép tálat is felfedezni; de ezek azon idő alatt, míg Temesvárott időzött, szobájából a takarítók által félreértésből több más összegyűjtött régi darabbal együtt kihányattak.

s csakis a beküldötteket sikerült ismét összegyűjteni és megmenteni. (Tört. és rég. Ért., V, 88, 89.).

✓ **Majdan** (Toront. vm.; török-kanizsai j.). 1879-ben ajánlékozott Ambrus József a délm. múzeumnak 1 barbár bögrét s egy nagyobb s egy kisebb bronz karikát, melyeknek lelhelye Majdan (Tört. és rég. Ért., V, 195.).

✓ **Máslak** (Tem. vm.: lippai j.). Ennek határában van egy földvár, mely többszörös sánczczal bir. (Arch. Közl., IX, 43.).

✓ **Mehadia** (Kr.-Ször. vm.; orsovai j.). A Ráth-féle régiséggyűjteményben, mely gyűjtemény a n.-múzeum tulajdonába ment át, 1 tokos celt volt, melynek lelhelye Mehadia (Arch. Közl., X. 99.). — Midőn a magyar orvosok és természetvizsgálók 1872. szept. 16—20. napjain a mehadiai Herkulesfürdőben XVI. nagy vándorgyűlésüket tartották, a Herkulesfürdő feletti „Rablóbarlang“ is tudományos átbuárlás tárgya lett, mely célra dr. Arányi Lajos, egyetemi tanár, dr. Józsa András és Lehoczky Tivadar küldettek ki. A jelentés nem valami nagy eredményeket mutatott fel, mert a talált csontdarabok semmi ősjelleggel nem bírtak. A barlangnak a jobb ágból balra nyíló korhanyrétegében, mely helyenként 1 m, másutt csak néhány cm. vastagságú, számos cserépdarab találtatott, melyek nagy részben korongon, kis részben szabad kézzel készültek. A korhanyréteg alatt conglomerat réteg van cseppkő alapanyaggal, ebben helyenként beforradt cserépdarabokkal. Tüzetes, de egyzersmind költséges kutatás kívánt eredményre vezethet. (A m. orvosok és természetvizsgálók XVI. nagygyűlésének munkálatai, 73.). — 1880. májusban átkutatták a „Szalkay-Szoronistyebarlang“-ot, mely mint nagyszerű cseppkőbarlang elismertetett, de emberi nyomokat nem találtak benne. (Tört. és rég. Ért., VI, 120—134.).

✓ **Mehala** (Tem. vm.; központi j.). 1874. nov. elején a csókai erdő alatt 7 dm.-nyi mélységben egy őskori állat 2 csonttöredékét találták, melyeket Kralik László temesvári lakos a délm. múzeumnak ajándékozott (Tört. és rég. Ért., I, 42.).

✓ **Mellencze** (Toront. vm.; törökbecsei j.). A mellenczei határban 9 tumulus van. Ezek közül a „Ruszułova“ nevű halom tele van embercsontokkal (Tört. és rég. Ért., III, 162.).

✓ **Mir kovácz** (Kr.-Ször. vm.; jámi j.). A hetvenes években egy gazda szántás közben egy Nagy Sándor-féle aranyat (statert), talált, mely később Albach János, fehértemplomi lakos ajándékából a fehértempl. városi muzeumba került (Saját jegyz.; a Tört. és rég. Ért.-ben mint lelhely Mercsina szerepel, de tévedésből.).

✓ **Mercyfalva** (Tem. vm.; vingai j.). 1869-ben az arad-temesvári vasút építtetése alkalmával egy sirra akadtak, melyből a délm. muzeumba egy bűtykökkel diszitett, kétfülű bögre került. — Ugyanazon esztendőben színes agyag- és üveggyöngyfűzért találtak, mely valószínűleg szintén sirmaradvány, és melynek lelhelye „Szakálháza határánál” volna. Ezen gyöngyök is a délm. muzeumban őriztetnek.

✓ **Meszics** (Tem. vm.; verseczi j.). 1888. tavasszal találtak az éjszaki lejtőn lévő zárdaszőlőkben 2 töredékes, egyszerűen czifrázott ürvésőt bronzból, melyeknek egyike füllel birt; a másik a nagyobbik fületlen volt. Rittinger Ede gyűjteményében Verseczen. — U. a. év december végén kapott Rittinger Meszicsről 1 töredékes zömök bronz szárnyas vésőt (paalstab) is, melynek erősen kifejtett szárnyai vannak (Saját jegyzeteim.).

✓ **Módos** (Toront. vm.; módosi j.). Az ugynevezett Wekerle-féle „Budzsák”-ban őstelep volt. A nevezett helyen a Temes kanyarulatával egy háromszög csucsat képezvén, a part oldalában a víz mosása folytán láthatóvá lettek temérdek edénydarabok vegyítve állati csontokkal és kagylókkal. És a hol ez látható, ott a folyóban czölöpök is talátnak. Az edénytöredékek 1—2 m.-nyire a föld színétől láthatók égetett földdel együtt. Cserepeket különben fent a szántóföldön is találnak. — A Temes folyó más helyein szintén vannak czölöpök, és mint az emberek beszélnek, ásások alkalmával egész nagy vázakat találtak olyan alakzatban, minőket mai nap nem szoktak csinálni. Alul szűk, közepén nagy domborusággal, a csúcs ismét keskeny, szűk (Tört. és rég. Ért., U. F., II, 35, 36.).

✓ **Mokrin** (Toront. vm.; nagyikindai j.). Mokrin környékén halmokat láthatni (Tört. és rég. Ért., III, 161.).

✓ **Uj-Moldova** (Kr.-Ször. vm.; moldovai j.). 1886-ban kapott a délm. muzeum innen egy 0.06 m. magas és 0.23 m. kerületű edényt a történelem előtti időkből (Tört. és rég. Ért., U. F., II, 54.).

✓ **Ó-Moldova** (Kr.-Ször. vm.; moldovai j.). A malomesatornán túl a folyam felé néző agyagföldben talátnak számos hamvveder (Tört. és rég. Ért., VII, 69.). — A szomszédos nagy szigeten is talátnak hamvvedrek (U. o.). — Fülöp és Sándor, makedon királyok, tedradrachmáinak utánzatai itt gyakran talátnak. Magam láttam 1881-ben egyet és 1882-ben 3 ilyent Fehértemplomon Jungen J. ékszerésznél.

✓ **Monostor** (Toront. vm.; törökkanizsai j.). 1880. májusban Varga Ferencz a monostori és valkányi út közepe táján egy a

csókai „Kremenyák“-on lévőhez hasonló, de annál még terjedelmesebb ősemberkori telepet fedezett fel; tömérdek edénydarabot — korong nélkül készülteket — és átfúrt kőbalta töredékét találván ott. (Tört. és rég. Ért., VI, 142.). — A monostori határban különben 8 halom van. (U. o., III, 161.).

✓ **Mosnicza** (Tem. vm.; központi j.). A délm. muzeumban van Javorszky Albert ajándékából 1 agyag talpcsöves edény átlukasztott hengere, mely 0.14 m. magas. Tölcséralakulag kiszélesedő, felső részének egyik oldala le van törve. Az oldalán 6 lyuk van, s a törésnél is látható 2 lyuk félkerülete. Találtatott 1 m.-nyi mélységben. (Tört. és rég. Ért., U. F., III, 38.).

✓ **Mramorak** (Tem. vm.; kubini j.). 1889-ben látott Halaváts Gyula, m. k. osztály-geologus, Kiss Ferencz, mramoraki jegyző, birtokában több a közeli homokban talált őskori bronztárgyat. (Saját jegyzeteim.).

✓ **Német** (Toront. vm.; csenei j.). A hetvenes években találtak itt téglaverés közben egy emberi csontvázat egy karpereczcel és egy kis cserépedényvel. Ez utóbbi Halaváts Gyula birtokába került, ki azt 1889-ben a délm. muzeumnak ajándékozta (Halaváts Gy. közlése szerint.).

Obád (Tem. vm.; csákovai j.). E helység közelében egy földvármaradvány van, melyet azonban Miletz J. ujabbkorinak tart. (Tört. és rég. Ért., II, 132.).

✓ **Orczyfalva** (Tem. vm.; vingai j.). Az arad-temesvári vasuti munkálatok alkalmával 1869-ben Orczyfalva határán 2 m.-nyi mélységben óriási agancs- és bölényszarvak ásattak ki. (Emlékkönyv a délm. tört. és rég. társulat III. közgyűlésének emlékére, 15.). — Ugyanakkor és ugyanazon alkalommal egy a helységtől délnyugati irányban elterülő völgyben több őskori tűzhelyre, s ezek környékén nagyszámu cseréptöredékre és konyhahulladéokra leltek, melyek azonban. kellő szakszerű felügyelet hiányában, részletesen nem lettek megvizsgálva (Főtiszt. Scheidt Miklós, monyászi plébános, közlése.). — Innen került elő 2 bronz gyűrű, egy kék zománczú s üvegyöngyökkel kirakott hosszú hajtű és egy karperecz is (Arch. Ért., IV, 77.). — 2 ugyanakkor lelt agyagkúpot 1889-ben Ormós Zsigmond a délm. muzeumnak engedett át. (Tört. és rég. Ért., U. F., V, 99.).

✓ **Oresác** (Tem. vm.; fehértemplomi j.). A helységtől délre egy kerek magaslaton telep vagy földvár volt, mert ott a hegytetőn valamint ennek lejtősegein s a völgyben is nagyszámu praehistoricus cserepek tűnnek fel. (Tört. és rég. Ért., VI,

69.). — Innen őriztetnek a fehértemplomi városi muzeumban is őskori cseréptöredékek.

✓ Oroszlámos (Toront. vm.; törökanizsai j.). E helység körül halmok vannak (Tört. és rég. Ért., III. 131.). — Oroszlámos határában bronzleletek is fordulnak elő. (Arch. Ért., U. F., XI, 47.).

✓ Orsova (Kr.-Ször. vm.; orsovai j.). Orsova vidékéről kapott Ormós Zsigmond a neolithkorszakból: 1 bárdot, 1 agátkő-éket és 1 nyílhegyet (Emlékkönyv a délm. tört. és rég. Társulat III. nagygyűlésének emlékére, 15.). A helység közelében, a Gradiska-völgyben, dr. Meyer szőlőjénél létezhetett egy ősrégi temetkezési hely; ott talátnak ugyanis egy viz-szakadékban, illetőleg ennek oldalfalaiban néha golyó alakú, egy füllel ellátott agyagkorsócskák (L. Böhm: Alterthümer längs der Donau; Arch.-ep. Mittheilungen aus Österreich; k.-lmy., 8.). — 1889-ben egy ásatás alkalmával az „Allion“-hegyen a következő vastárgyakat lelték: 1 balta, nyéllyük nélkül; 1 lapos véső; 2 tokos véső, melyek egy karikába vannak dugva; 1 lándzsacsúcs tokkal és kampóval (horoggal); 1 nagyobb és 2 kisebb sarló, és egy tömör edényláb. Ezen jól fentartott, kovácsolt tárgyak a praehistoricus bronztárgyakhoz tökéletesen hasonlóak. Böhm Alfréd, orsovai m. k. adó-ellenőr, ajándéka folytán a fehértemplomi városi muzeumban őriztetnek. („Nera“, 1890 évf., 47. cz.). — A délm. muzeumban Temesvárt látunk a régiségtárban a VI. szekrényben 1 La Tène idomú vaskardot Orsováról (Arch. Ért., U. F., XI, 378.).

✓ Padé (Toront. vm.; nagykikindai j.). A helység észak-keleti oldalán, az Aranka-csatorna mellett, egy földgerincz van, mely hajdan az Aranka felől meredek volt; jelenleg mintegy 5 m.-nyi mélységben, 50—60 lépésnyi széles és 100 lépés hosszú. Rajta régi árok nyomai láthatók; a közelmúltban a földgerincz tégláégető volt. E tégláégető legkeletibb oldalán 30 évvel ezelőtt régi temetőre akadtak, melynek használatba vételére már senki sem emlékezett. Az ottani föld téglaverésre használtatván föl, a terrenum feldulatott. Azon temető-helyen még 1881-ben a sírok alig 0·8 m. mélységben, egymástól 0·4—0·5 m. távolságban kivehetők voltak. 1881. korai nyáron dr. Szentkláray Jenő a gerincz közepe táján két elkülönített sírra talált, melyek még épek voltak. Mindenikben volt 1·9 cm. (?) mélységben egy-egy emberi csontváz, arcczal keletnek, egy-egy bőgrécske és sok különféle színű agyag- és üveg paszta-gyöngy. A temető közvetlen közelében elterülő magaslatokon voltak az ősi lakhelyek,

miként azt az ott található, barbár alkotású cserépdarabok bizonyítják. (Tört. és rég. Ért., VII, 142, 177.). — A padéi határban áll 5 halom. (Tört. és rég. Ért., III, 161.).

✓ Uj-Palánka (Tem. vm.; fehértemplomi j.). A szigeten, a helység alatt, urnákat találtak hamuval és csontmaradványokkal. Görög, barbár és római családi érmekeket; az utóbbiakat az ó-palánkai parton is, hol elszórva barbár cserepek is előfordulnak (Saját jegyzeteim.). — 1861-ben elhordott egy palánkai lakos egy a földjén volt halmot, benne 1 szürkés fehér cserépedényt találván. Ezen edény magassága 8'', talpának átmérője 2½'', középső részének átmérője 6¼'', kihajló nyílásaé pedig 4½'' volt. Tartalma félig elszenesedett gyermekcsontok-, hamu- és mészből állott. A szájnylást elzárta egy kerek, lapos, ugyanazon anyagból készült fődő, melynek átmérője 5¼'', kerülete 16½'' és vastagsága ½'' volt. Diszítésül volt az edény kihasodásán 4 mogyoró nagyságú csücsök symmetriailag elhelyezve. A lelet a zágrábi tartományi muzeumba került (Mittheil. d. C.-C., 1865, XXXI.). — 1875-ben kapott innen a délm. muzeum Böhm Lénárttól színes üveggyöngyöket, melyek egy csontváz-sír maradványai. 44. sz. alatt vannak leltározva (S. jegyz.). — 1891-ben kerültek a következő tárgyak a fehértemplomi városi muzeumba: 1 tör bronzból, hasonló „A bronzkor emlékei Magyarorszában“, XVIII. t., 1. számához; 3 bronzfibula, melyeknek egyike hasonló Gooss K.: Skizzen z. vorröm. Kulturgeschichte etc. VII. t., 3. számához; 1 bronz kardmarkolat felső vége, mely csészealakú; 1 kétszárnyú bronz-csüngődísz töredéke (S. jegyz.).

✓ Pancsova (T. j. f. város; Toront. vm.). 1859-ben kutatás közben 24 m.-nyi mélységben, a homokban, egy orrszarvu (?) szarvának a hegye találtatott, mely kbl. 0.35 m. hosszú és 0.17 m. vastag volt (L. Böhm: Gesch. d. Tem. Banats, II, 77.). — 1880-ban Sztaniszlav Simon. m. k. kincstári főerdész, a délm. muzeumnak egy mammuth-állkapcsot küldött, mely a Duna Csaklanacz nevű szigetén 1879-ben találtatott. Ezen állkapocs jobb ága 0.73 m., a bal 0.54 m. hosszú; magassági méretei 0.43, 0.25 és 0.23 m.; szélességi közép átmérője 0.58 m. Az állcsont jobb ágán 25, a megcsontított balon 15 fogránczolat látható. (Tört. és rég. Ért., VI, 46, 81.). — 1889-ben ajándékozott Ormós Zs. a délm. muzeumnak 1 mammuth-állcsont-töredéket egy nagy foggal Pancsova környékéről (Tört. és rég. Ért., U. F., V., 99.). — 1879. augusztusban ajándékozott Schwerer János, m. k. harminczad-felügyelő, a n.-muzeumnak

Páncsováról egyebek közt: 4 agyagorsófejet, 1 fehér kőgyöngyöt, 5 cseréptöredéket, 1 obsidianszilánkot és 1 koponyát több embercsonttal (Arch. Ért., XIII, 285.). — Ugyanazon évi szeptemberben küldött Schwerer a nevezett intézetnek 1 érdekes alaku koponyát, üveg- és agyaggyöngyöket és cserépedényeket. (U. o. XIII, 327.). — U. a. évi október havában kapott végre a n.-muzeum Weifert-től (Schwerer közvetítésével) 1 Páncsován lelt koponyát és 48 db. borostyán-, agyag- és üveggyöngyöt. (U. o. XIII, 363.). — Schwerer ajándékozott 1889-ben a délm. muzeumnak 9 görög (Nagy Sándor-féle, apolloniai és dyrrhachiumi) ezüst és 12 db. római családi érmet. (Tört. és rég. Ért., U. F., V, 96.).

✓ **Parác**z (Tem. vm.; központi j.). A Temes folyó töltésének készítése alkalmával a helység közelében délnyugatra őstelepre akadtak érdekes tárgyakkal, mely utóbbiaknak nagy része 1877. tavasszal Fromberg Róbert mérnök közvetítése mellett a találó Pozsegovits Gáspár, vizszabályozási felügyelő, által a délm. muzeumnak küldetett be. Ezen tárgyak közt van: 2 kőbalta, ezífrázott csonttű vadkanagyarból, 4 egészen ép edény, 1 emberi koponya, mely hosszukás és a homlokrész alig két ujjnyi széles; több bölényszarv, agancsok s egy gím- vagy szarvaskoponya, nagy vadkan-agyar stb. A tárgyak 2 m.-nyi mélységben találtattak. (Tört. és rég. Ért., III, 96.).

✓ **Perjámos** (Toront. vm.; perjámosi j.). 1878. tavasszal Nagyfalú és Perjámos között, az ott épített keresztöltés mellett a kubikföld kihordása alkalmával, egy dombos helyen az Aranka vize mellett, az országuttól és a töltéstől 100 lépésnyire emberi csontvázat találtak, mely közel 1 m. mélyen feküdt a földben. A csontváz körül volt egy bronz tör és egy szarvas agancs töredék, mely tárgyakat Hajnal Imre a délm. muzeumnak adományozta (Tört. és rég. Ért., V, 83, 150.). — 1888-ban ajándékozott a n.-muzeumnak Friedrich Jakab Perjámosról egy 27.3 cm. magas bronzkori bűtykös urnát (Arch. Ért., U. F., IX, 83.).

✓ **Perlas** (Toront. vm.; nagybecskereki j.). 1880. nyarán küldött a n. muzeumnak Fazekas Gergely, Schwerer János közbenjárása folytán, durva készítményű, őskori edényeket, melyeket Titel mellett találtak Perlason egy széthordott halomban (Arch. Ért., XIV, 342.). — A perlasi határban egy izolált halom, meg egy három halomból álló halomcsoport van. (Tört. és rég. Ért., III, 162.).

✓ **Podporány** (Temes. vm.; verseczi j.). A vilovoi lovag Stefanović, hidrotechnicus által javasolt és Versecz városa által

annak idejében oly melegen pártolt, azon lecsapoló csatornának, melynek czélja a versecz-alibunári mocsárvizeket a Karasba levezetni, — létrehozása czéljából a magas kormánytól 1882. nyarán kiküldött mérnökök által, a podporányi vidék talajának megvizsgálása alkalmával, a régészet is nyert. Podporány a versecz-alibunári „Nagy-Rét“ és a Guzajna-patak közötti legmagasabb ponton fekszik. A kormány közgei a Stefanović-féle javaslat ellen azon érvet hozván fel, hogy a podporányi magaslat talaja homokos lévén, s így az azon keresztül huzandó csatorna elhomokosodván, állandó partokkal nem bírhatna: állami mérnökök küldöttek ki, kik az ottani vidéken, nevezetesen a község keleti oldalán, a temető környékén, furásokat eszközöltek, melyek alkalmával 10 m.-nél mélyebbre is lehatoltak. A talaj szilárdnak bizonyult; a felső televényréteg 1—1.2 m. vastag volt; arra pedig sárga agyag következett. Ezen furások alkalmával többféle cserepeket, csontdarabokat és égetett földrészleteket hoztak napfényre, melyek a földben, többnyire a televényréteg és a sárga agyag érintkezési pontján fordultak elő. Ugyanazon évi deez. 27-én a színhelyre kirándulván, a következőket tapasztaltam: Mindjárt az özv. Bergerné házatól néhány lépésnyire délkelet felé eszközölt furásnál érdekes régiségtárgyakra akadtam; de a vidék többi helyein is cserepeket láttam szétszórtn. Így egy ott lévő viz-ér oldalfalaiban is és a közeli temetőnek a közelmúltban felhányt sirhalmai földjében. A lelethely átmérője 150 lépés hosszúra tehető. A lelettárgyak legnagyobb száma cseréptöredékekből áll. Ezen őstelep cserepei szabad kézzel lévén készítve mind alakjuk-, mind anyagukra nézve többféle változatosságot mutatnak. A sokféle idom közül említésre méltó a korszó- és a csésze-alak; a tálalakú edények azonban tulsúlyban látszottak lenni. Az anyag részint iszapolatlan, részint iszapolt agyag; az ezen utóbbi agyagból készült kisebb, csészealakú edények néha irlával is ki vannak símitva és kifényesítve. A színek között a vörös és a fekete az uralkodók. Nagyságuk is különböző volt; u. i. némely cseréptöredékek 20 l.-nyi urnákra is engedtek következtetni. A legtöbb edény bütykökkel ékesített, melyek azok kihasasodásán kisebb-nagyobb számban symmetriailag vannak elhelyezve; edényfül kevés konstatáltatott, és ezek is kicsinyek voltak. Érdekes azonban a nagyobb edények czifrázata. Ez párhuzamos vonalokból áll, melyek vagy az edény hasa körül, vagy pedig annak talpától fölfelé futnak; vagy pontokból konstruált, melyek mindig két, szalagot képező vonás között elhelyezve, arra részint benyomvák, részint azon vontatvák.

Ilyen czifrázattal ellátott edényeket Délmagyarországon tudtommal Ó-Bébán és Macedonián Torontál vármegyében és Bogsánon Kr.-Szörény vármegyében találtak. A podporányi őstelep tűzhelyei, melyek közül rövid idő alatt hármat konstatálhattam, — közönségesen ismert jelleggel birnak. Környékükön konyhahulladékokra is akadtam. A fentemlitett furás körül, hol egy tűzhely volt, egy kisebb és egy nagyobb kőmagot (nucleus-t) is találtam. (Milleker B.: Újabb délmagyarországi őstelek. Tört. és rég. Ért., IX, 174, 176: Őstelep Podporányon). — 1888. márcziusban kapott Rittinger ezen őstelepről 1 széles kővésőt, 1 kést tűzkőből, 1 db. simított mészpalakőt, 1 quarzgolyót, egy nagy agyaggyöngy felét és 1 csonttör 0.11 m. hosszú töredékét. — 1887. decemberben Schescherko Antal földjén a munkások az azon keresztül huzódó római sáncz földjét elhordván, a gátban vázsírra akadtak, melynél egy hosszúkás, zsemlyealakú, csiszolt kő fordult elő. (Saját jegyzeteim).

✓ Potok (Kr.-Ször. vm.; jámi j.). Itt találtak scodrai és issai ércpénzeket (Archiv f. öst. Geschichte, XXXVIII. 309.). — 1862-ben egy földmivelő szántás alkalmával 20 db. illyr ezüstérmet lelt, melyek közt a legtöbb apolloniai és dyrrhachiumi volt, csak kettő származott Scodra-ból és 1 Issából (Mitth. d. C.-C., X. (1865). XXXI.). — 1842-ben 171 római családi érmet és 1 apolloniai drachmát találtak. (Seidl: Fundehronik, I, 26.). — E század 4. tizedében egy román paraszt mintegy 100 db. ezüsermet adott el Fehértemplomban odavaló kalmároknak, melyek majd mind egyenlő bélyegűek, azaz II. Fülöp macedoniai király tetradrachmáinak igen esetlen utánzásai voltak. Előlapjukon jobbra fordult szakállas fej van, két sor gyöngygyel; a hátlapon sisakos ember jobbra lovagol. Mindegyik épen^{13, 16} latot nyom ezüstben. A találó lakhelyét nem nyilvánítá. 1857-ben Böhm Lénártnak egy régészeti kirándulás alkalmával Potokon a helybeli szatócs 4 ilyen ezüstérmet ajánlott megvevésre. Ettől hallotta Böhm azt is, hogy egy potoki paraszt néhány év előtt egy fazékkal talált ilyen érmekeket, melyeket azonban nem akar eladni. A kereskedő különben a találót nem akará megnevezni; de nemsokára közeledett Böhmmhez egy pór, ki hasonlóan 3 dbot. kínált; s azt mondá, hogy belőlük néhány okkát (1 okka = $2\frac{1}{4}$ bécsi font) bir; Böhm megvette a 3 dbot., de az embert többé nem látta. A kereskedőtől azonban egymásután mégis 40 dbot vett. Ezen potoki érmekek előlapjukon jobbra néző szakállatlan férfifőt mutatnak borostyán koszorúval; hátlapjukon egy ember balra lovagol. A mezőben III áll az érmelek négy-

zetével. Mind ezen érmek a legfinomabb ezüsből készültek és $\frac{49}{61}$ latot nyomtak. Nevezetes, hogy a ló hasa alatt hosszas négyzetű mélyedéssel bir, mely hegyes vésővel készülhetett. (Arch. Közl. VII, 195, 196.).

✓ **Pozsoga** (Kr.-Ször. vm.; marosi j.). A „gaura serofi“ nevű barlangban csontleletek fordultak elő. (Pesty Fr.: Krassó, II.—1, 128, és saját jegyz.).

✓ **Rafna** (Kr.-Ször. vm.; bogsáni j.). A „siklen“ nevű erdőben van egy barlang. (Adattár, II, 143.).

✓ **Rékás** (Tem. vm.; rékási j.). A rékási batár „Pliszka“ nevű dülőjében 1878-ban kútásás alkalmával 8 ölnyi (?) mélységben körtealakú agyagkúpok nagyobb mennyiségben találtattak, melyek igen nagyok voltak. — U. a. évben junius 15-én a községen átfutó s a szomszédos magaslatokról lefolyó viz bevezetésére szolgáló árokban, ennek az országútról balra eső egyik utczában levő részében, mely a község északi részében van, a nevezett árok kitisztítása közben, mintegy 3 dm.-nyi mélységben, a fekete agyagban, előbb egy lánczot, azután pedig közel 100 darab római ezüstérmét találtak, mely utóbbiak a római uralom 218—251. éveig, Elogabalustól Deciusig terjedő időszakból származnak. A láncz 8 dm. hosszú és ezüsből van készítve s igen érdekes barbár készítmény. A ezüsláncz egymásba fűzött 39 kisebb-nagyobb karikából áll. Az egyes karikák nem forrasztás által, hanem a végeknek sodronyszerű rátekerésével vannak egybeillesztve és két karikán ékalakú kisdud lemez csüng (Klapperbleche). A láncz súlya $6\frac{1}{2}$ lat. (Tört. és rég. Ért., VII, 10, 11.).

✓ **Román-Resicza** (Kr.-Ször. vm.; resiczai j.). Van itt egy „csoka ku cseri“ vagy „gaura puskata“ nevű barlang. (Pesty Fr.: Krassó, II—2. 143.) — Resiczától délnyugatra, a dománi völgy egyik nyugati mellékágát képezi a Sztirnkvölgy. Nem messze a völgytorkolattól az északi lejtőben van egy terjedelmes barlang, melyet Frankl J. ismertetett meg. (L. Természettudományi Füzetek, V, 1881.). Ennek átellenében, a déli lejtőben, fent a gerincez közelében, van egy másik, kisebb barlang. Ebből valók a következő őskori emlős maradványok: ursus spelaeus, Blmb.; hyaena spelaea, Gldf.; elephas primigenius, Blmb., és Equus sp. nevű állatoktól csonttrészetek, ill. fogak. A két utolsó növényevő állat, mint az előbb felsorolt két húsevő zsákmánya kerülhetett az őket meg nem illető helyre (A. m. k. földtani intézet 1888. évi jelentése, 102, 103: Halaváts Gyula jelentése a resiczai csontbarlangról.).

✓**Rettisova** (Tem. vm.; verseczi j.). Tumuli. 1880-ban, midőn az iskolát építették, egy közel a helységnél volt halomnak földjét elhordták, de kellő felügyelet hiányában, nem tudni, mit leltek benne (Saj. jegyz.).

✓**Rumunest** (Kr.-Ször. vm.; facseti j.). Itt a hegyekben barlang van. (A magy. orvosok stb. XVI. nagygyűlésének munkálatai, 287, 288.).

✓**Nagy-Semlak** (Tem. vm.; dettai j.). 1878-ban kapott a délm. muzeum Tyroler Adolftól egy mammuth fogrészletet, mely a „somlyói“ (jelenleg „sumigai“) hegyorom közelében találtatott. (Tört. és rég. Ért., V, 150.).

✓**Stájerlak** (Kr.-Ször. vm.; oraviczai j.). Közelében van a Pánora-barlang, mely 1861-ben tétetett járhatóvá. Ez 215 öl hosszú és cseppkövei s azon körülmény által vonja magára a figyelmet, hogy a Ponor-patak, mely Stájerlakról észak-nyugatra ered s 2500 ölnyi folyás után a Tilfa-Nalurisz hegy mészsíklái alatt eltűnik, torkolatához közel a barlangból ömlik ki. Közelében a Ploppa nevű cseppkőbarlang van. (A magy. orvosok stb. XVI. nagygyűlésének munkálatai, 286.). — Stájerlak határában van a Buhuj-barlang is, melyet 1884-ben Téglás Gábor kutatott át, benne az ursus spelaeus (barlangi medve) és a Capra ibex (vadkecske) csontjaira akadván. (Téglás G.: A Buhuj nevű csontbarlang Stájerlak-Annina határában.).

✓**Szakálháza** (Tem. vm.; központi j.). Az 1782. évi decemberben itt eszközölt vízszabályszási munkálatok alkalmával különféle színes üveggyöngyöket leltek a munkások, mely gyöngyök néhány korhadt csonttal együtt egy barbarkori női sir maradványai voltak. (Tört. és rég. Ért., V, 54, 150.). Ezen lelet jelenleg a délm. muzeum tulajdona.

✓**Török-Szákos** (Tem. vm.; buziási j.). E vidéken több földvár s régi telep nyoma látható. 1877-ben Gedeon Imre ezen falu környékén lelt nagy kőkorsót, égetett agyaggolyót, agyagkarikát és csiszoló v. morzsoló követ küldött a délm. muzeumnak. (Tört. és rég. Ért., III, 83.).

✓**Szaján** (Toront. vm.; nagyikindai j.). Szaján körül halmok mutatkoznak (Tört. és rég. Ért., II, 67.).

✓**Szanád** (Toront. vm.; törökkanizsai j.). A szanádi határban 4 halmot látni. (Tört. és rég. Ért., III, 161.). — Szanád körül 1854-ben bronzkori réz (?) sarkantyut találtak. (Rómer: Műrégészeti kalauz, I, 122, Muz. Jegyzk. után.).

✓**Szászka** (Kr.-Ször. vm.; jámi j.). „Gaura zsurki“ nevű barlang. (Pesty Fr : Krassó, II—2, 199.).

✓Szécsány (Tem. vm.; vingai j.). Itt van egy hatalmas hármás körsánczú földvár. (Tört. és rég. Ért., X, 144.).

✓Szépfalu (Tem. vm.; újaradi j.). Szépfalu és Kisfalud községek érintkező határmezéjén hosszú idők óta valószínűleg ős necropolist mosnak a Maros hullámai a folyó balpartján. A csontok mintegy 1 méternyi mélységben a föld felszíne alól a part folytonos leomlásai következtében igen jól kivehetők: néhány év előtt (1870? körül) egy vas nyílhegyet is emeltek ott ki a földművelők. (Adattár, II, 332.). — A Maros mentében két kerek földsáncz van, melyek közül a községtől nyugatra fekvő kettős körsánczú földerőd. (Tört. és rég. Ért. X, 144.).

✓Szigtarovecz (Tem. vm.; lippai j.). Itt a római sáncz mellett praehistoricus telep van, melyről Lóczy Lajos cserepeket ajándékozott a délm. muzeumnak (Tört. és rég. Ért., U., F., II, 37; és saját j.). — 1812. Szigtaroveczen ezüstpénzeket leltek, melyekből 276 db. a hatóságnak lett átszolgáltatva. Ezekből kapott a bécsi cs. és k. érem- és régiségtár 34 dbot. 27 p. forintért, a pesti n. muzeum 12 dbot 12 frt 31 krért és a pesti egyetem pénzgyűjteménye 14 dbot. Az egyetemi könyvtár főnökének, Schönwiesner Istvánnak jelentéséből kitűnik, hogy a Stipsits Alajos tanárral, az egyetemi pénzgyűjtemény őrével a pénzolvasztó hivatalban kiválasztott ezen fentemlitett 14 db. ezüstérem barbár pénz volt „ad imitationem macedonicorum Philippi numismatum signata“, melyek 10¹/₄ latot nyomtak. (Az orsz. rég. és embertani társulat évkönyve 1886—1888-ra 94—96.).

✓Szlatina (Kr.-Ször. vm.; teregovai j.). 1855. jul. 7-én Rain Maximinus szlatinai lakos atyjának a „Doszu“ nevű dűlőben lévő földjén kukoriczakapálás közben arany lánczot talált, mely 9 tagból állott és 28¹/₂ aranyat nyomott. Az egyes tagok súlya differált 70 grantól kezdve, 140, 150, 158, 160, 208 gran súlyú fokozatokban, 1 lat 60 granig. A tagok négyélűek és a legtisztább aranyból valók. A lelet a bécsi cs. és k. érem- és régiségtárba került. (Arch. f. öst. Geschichte, XV, 330.).

✓Szokolár (Kr.-Ször. vm.; jámi j.). A szokolári barlang egészen földszinti s száraz. Előtte közvetlen a híres Okubé ömleszt fel feneketlen mély bazainból egy a Nerába szakadó hegyi patakot. (A magy. orvosok stb. XVI. nagygyűlésének munkálatai, 286.).

✓Nagy-Szredistye (Tem. vm.; verseczi j.). 1867-ben Neukomm Bálint fiai cégű verseczi rézműgyárosok egy nagy-szredistyei szerb lakostól körülbelül 30 bécsi font súlyú és a

kis-zsámi bronzokhoz egészen hasonló bronztárgyakat vettek meg, melyeket az földjén szántáskor talált. Ezen lelet beolvasztatott. — 1873 körül egy verseczi német földmives a „Kis-Rét“-ben Nagy-Szredistye alatt az eke vasával egy közönséges kocsikerék agykarikájához hasonló nagyságu, tömör aranygyűrűt hozott napfényre. Ő réznek tartván azt, gyermekeinek adá játékszerül; mignem egy házaló zsidó ígéretei által figyelmessé tétetvén, a valóság megtudása után azt egy aranymivesnek eladta, ki azt beolvasztotta. — Az 1883. október havában egy nagyszredistyei cseh lakos, a German felé elterülő „Krusticza“ nevű dűlőben lévő földjén, szántás közben, 3 db. rézcsákányt hozott napfényre. A lelet részletesebb körülményeit nem ismerjük. Rittinger Ede birtokában látván, a 3 egyenlő alaku, de különböző nagyságú tárgy leírása a következő: 1 Rézcsákány, keresztbe tett éllel. Ép. Hossza: 0 35 m. Nyéllyukának belső átmérője: 0 036 m. Súly: 1 kgr. 35 dkgr. 2. Mint az e'ső számú. Ép. Hossza: 0 24 m. Nyéllyukának belső átmérője: 0 036 m. Súly: 1 kgr. 10 dkgr. 3. Mint az első és második számú. Ép. Hossza: 0 15 m. Nyéllyukának belső átmérője: 0 025 m. Súly: 0 20 dkgr. — 1884. évi szeptember havában Nagy-Szredistyén egy szerb gazda a maga szőlőjében, egy 0.1 m. hosszú, 0.05 m széles és közepén 0.005 m. vastag rézvésőt talált, mely a dr. Pulszky Ferencz: „A rézkor Magyarországbán“ című művének 49. oldalán lerajzolt hossz-négyszögű, vékony lapos vésők 6. számához tökéletesen hasonlít; azonban avval a sajátsággal bir, hogy mind a két végén, és pedig az egyikén egyenesen, a másikon pedig görbén van kiélesítve. Jelenleg Rittinger Ede tulajdonát képezi. — 1891. szeptember havában vásárolt meg Christian József, verseczi ékszerész, Nagy-Szredistyről 1 ezüst sodrony-karpereczet, mely egy edénynyel egy csontvázsrásban találtatott. — Ugyanazon évi októberben kapott Christian innen 8 kis bronz-sodrony-töredéket, melyek közül 1 egy fibulának töredéke volt. (Saját jegyzeteim).

✓T a m á s f a l v a (Toront. vm.; csenei j.). Itt 1871. nyarán egy bronzkincset leltek, mely egy edényben volt elrejtve, úgy hogy a szuró, vágó és késalaku tárgyak a lemeztekeresekbe rendben voltak berakva, míg a többi darabok rendetlenül feküdtek az edényben. Az edény összezuzatott. A lelet legnagyobb részét Szentpétery Pál a n. muzeumnak küldte, 4 db. hiányával, melyek a faluban széthordattak. Ez utóbbiak voltak: 1 nehéz balta (véső?), 1 lándzsacsucs, 1 kés (tőr?; ez a legépebb állapotban volt a többi közt) és 1 oly tárgy, melyet Szentpétery

nem láthatott, de melyről azt mondták, hogy emberi főre lett volna alkalmazható; ez utóbbi czifrázattal volt ellátva (Arch. Ért., V, 162, 163.). A n. muzeumban őriztetik ezen kincsből: 4 szokatlan alakú tör (I. tábla. 1—4. ábra); 3 lándzsacsúcs (I. 5—7. á.); 3 kardpenge-töredék (I. 8—10. á.); 7 tokos véső füllel (I. 11—17. á.); 11 tömör vékony karperecz (I. 18—28. á.); 11 karperecz (belül üresek, kívül vonaldiszítésekkel) (II. tábla. 1—10.) á.); 5 gombostű (egész és töredékes) (II. 11—15. á.); 11 korongos gomb (csekélyen kihajló felülettel) (II. 16—26. á.); 1 füles csüngődísz (?) töredéke (II. 27. á.); 1 határozatlan tárgy (II. 28. á.); 2 öv (az egyik csüngő lemezekkel) (II. 29, 30. á.); összesen 58 db. (Hampel J.: A bronzkor emlékei. CXXVI. és CXXVII. tábla.) (Lásd a 48. és 49. lapon; az ábrák $\frac{1}{4}$ nagyságban.) — 1873-ban kapott a délm. muzeum innen 1 lándzsacsúcsot, 1 üres füles vésőt és 1 nagy lapos füles gombot, melyek a nevezett intézetben 22—24. leltársz. a. láthatók. Ezen tamásfalvi tárgyak közül az elsőt John Venczel, gr. Pejacsoviich gazdatisztje, a másik kettőt Balázs György tamásfalvi községi bíró ajándékozta. Nem valószínűtlen, hogy ezen tárgyak a fent leírt leletből valók (Saját jegyzeteim.).

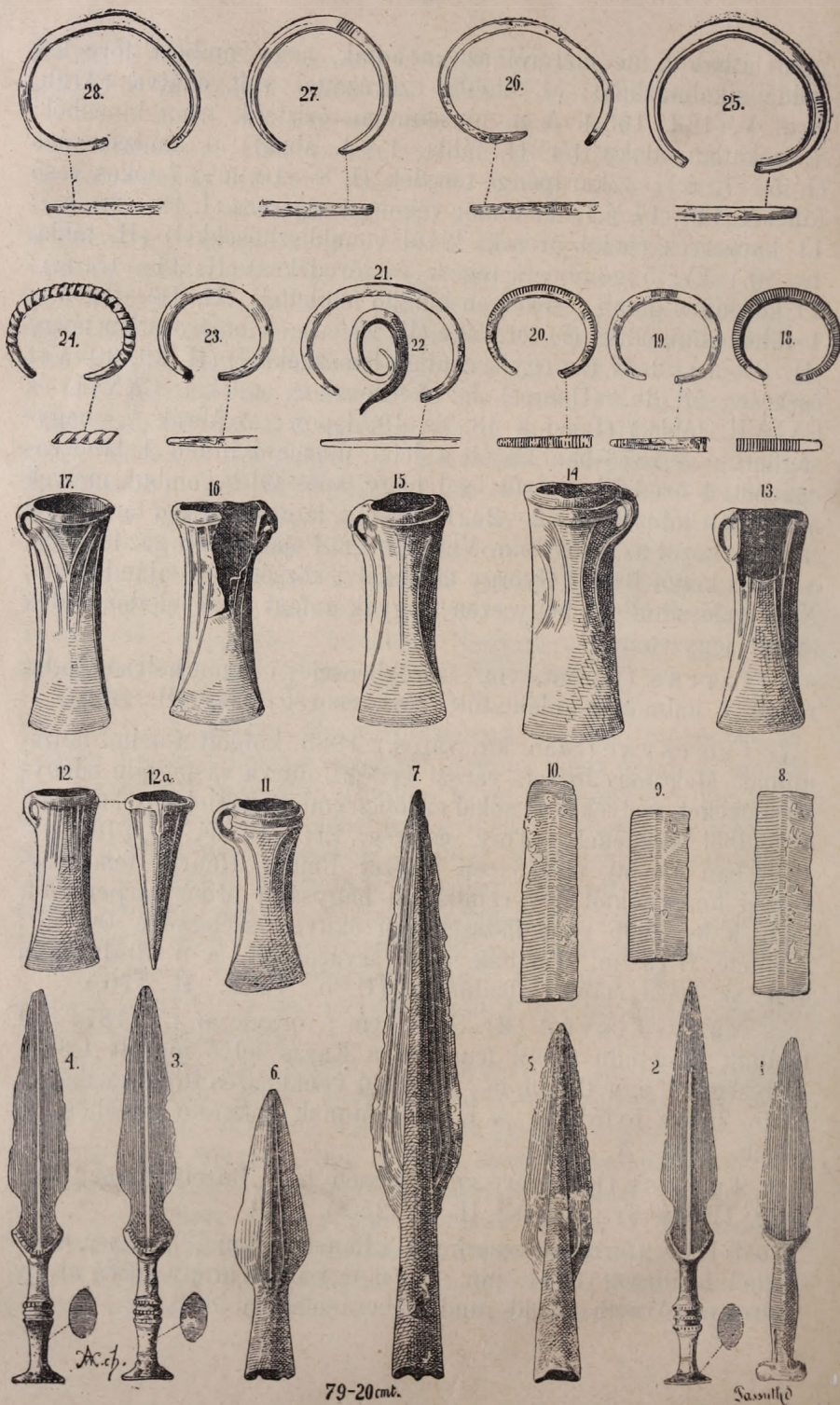
⌚ **Tarras** (Toront. vm.: törökbecsei j.). Ezen helység határában 7 halmot számlálhatni (Tört. és rég. Ért., III, 162.).

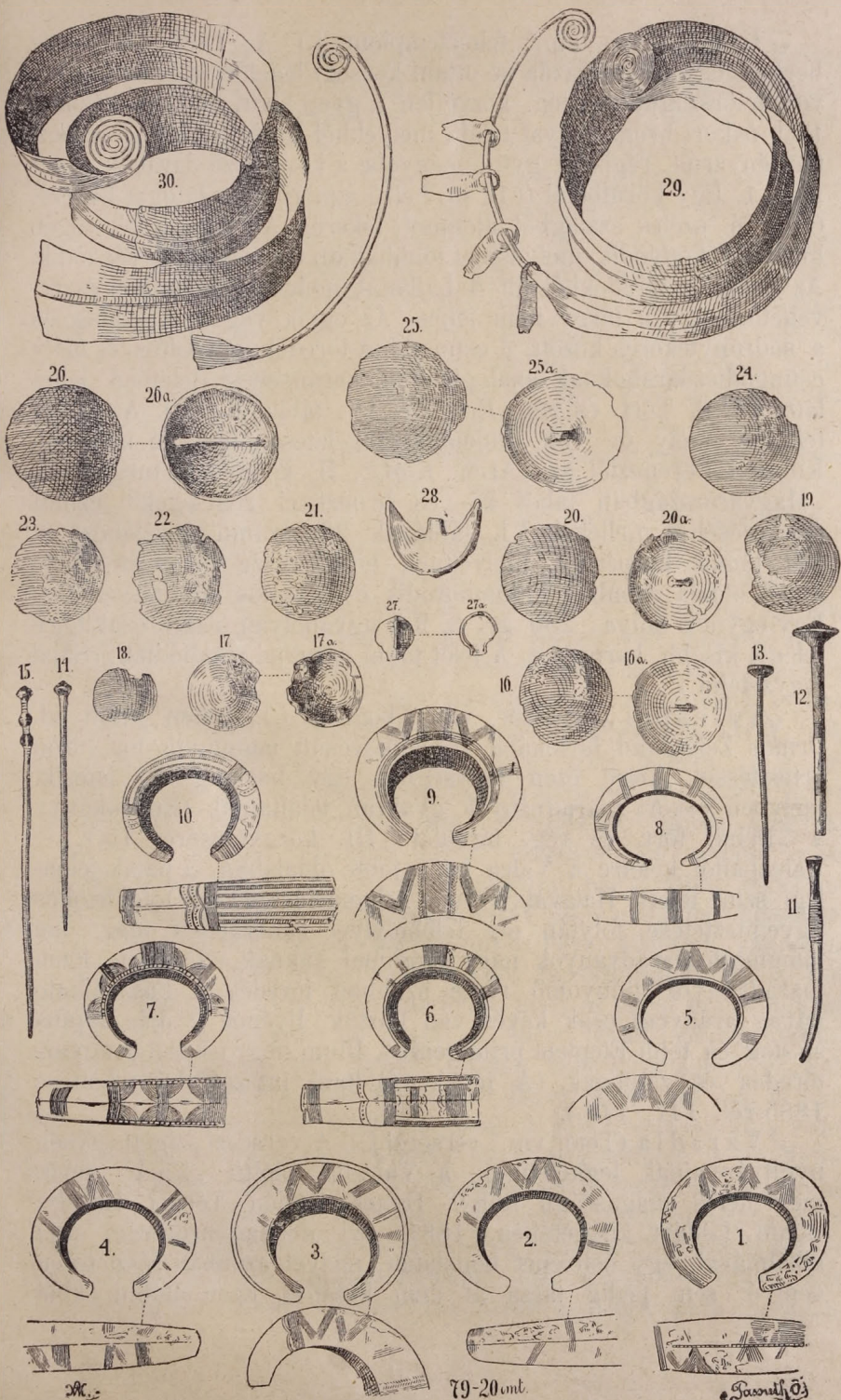
✓ **Temesvár** (Szab. kir. város.). 1885. küldött a délm. muzeumnak Meiszner József, városi erdész, durva vastagfalu edény-töredékeket, melyeket a csókai erdőben embercsontok közelségében a földből kiemeltek. (Tört. és rég. Ért., U. F., I. 146.). — 1886-ban kapott ugyanazon intézet Reiber Henrik temesvárosi főmérnöktől egy rendkívüli nagyságú bronz karpereczet, mely a legszebb vonaldiszszel van ékítve; szélessége 0.4 m.; kerülete 0.19 m. Találták a Gyárvárosban, a 3 király-utca 464. sz. háza építése alkalmával (U. o., U. F., II, 170.).

✓ **Nagy-Tikván** (Kr.-Ször. vm.; oraviczai j.). 1874-ben találtak itt a falu fölötti fensíkon a Karas folyó mellett 1.6 m. mélységben egy 0.043 m. átmérőjű vonaldiszes bronzkarikát és 5 db. bronz nyílveget. A n. muzeumnak beküldte Jágodics Pál (Arch. Közl., X, 128.).

Tomest (Kr.-Ször. vm.; facseti j.). „Buzeika“ nevű barlang. (Pesty Fr.: Krassó, II—2, 250.).

✓ **Ulics** (forrásom szerint a „Bánság“-ban [?]). Ezen helységnél találtatott 1844. jun. 24-én egy négy arany súlyú arany sodrony. (Arneth: Gold- und Silberanalekten, 39.).

✓ **U l m a** (Tem. vm.; fehértemplomi j.). Az 1883. évi októberben egy ulmai gazda az ottani községi legelőn, a Nikolinczére vezető országút mentén, közvetlen a gyeptől, földásás közben, több őskori bronztárgyat talált, melyekből Rittinger Ede, verseczi terményárú, régiségi gyűjteményébe a következő darabok jutottak; 1. Egy körülbelül 0·12 m. belső átmérőjű hajlatokat képező, 0·03 m. széles szalagból idomított tekercs. A szalag a két végén huzallá vékonyodik, mely ismét többhajlatu tekercsekben végződik. Az egész 4 töredékből áll 8 hajlattal, melyeken különben észrevehető, hogy a tárgy nem teljes. Az egyik végén, a szalag és a sodronytekercs között, 3 csüngődísz-töredék van felfűzve, mely csüngődíszdaraboknak analógiáját a karánsebesi leletben lehet látni (v. ö. Tört. és rég. Ért., IX, IV. tábla, 6. sz.). Az egész tekercs, mely öv volt, különben tökéletesen hasonló az idősb Kubinyi Ferencztől az „Arch. Közl.“, II. kötetében megjelent: „Magyarországban talált kő- és bronzkori régiségek“ című értekezéséhez mellékelt VI. táblának 22. számú ábrájához. 2. Két tömör karperecz, melyeknek belső része lapos és sima; külső oldala azonban kidomborodik és rovatos diszítéssel bír. Egy-egynek súlya: 250 gr. 3. Két ugyanolyan alakú, csak hogy felénél kisebb, karperecz. A lelet többi darabjai elkallódtak. (Saját jegyzeteim.)

✓ **V a l e a p a i** (Kr.-Ször. vm.; bogsáni j.). Innen jutott id. Ormós Zsigmond birtokába 1 megkövesült mammuth fog, azon értesítéssel, hogy ezen helységben egy barlang (?) létezik, melyben őskori maradványok gyakran találhatók (Emlékkönyv a „Dél-m. tört. és rég. társulat“ III. közgyűlésére, 15.). — Valeapaitól keletre a Valea petri jobb oldalában, a patak jelenlegi színe felett, Halaváts Gyula Athanasievics Emil földbirtokos figyelmeztetése folytán oly lelőhelylyel ismerkedett meg, hol mammuth-maradványok nagy számmal vannak eltemetve. Ezen maradványok tulnyomó része azonban töredék s használható anyag aránylag csak kevés van köztük. Ilyenek 2 drb. *Equus* sp.-fog és több *Elephas primigenius*, Blum.-fog, jelesen 1 agyartöredék és zápfogak. (A m. k. földtani intézet évi jelentése 1885-ről, 147, 148.).

✓ **V a r a d i a** (Tem. vm.; verseczi j.). A verseczi szigethegység nyújtványainak legkeletibbe a Varadia fölötti „Kilia“ nevű, meglehetősen magasságú domb. Ennek tetején Torma Károly, Böhm Lénárt kíséretében, 1881. évi délmagyarországi útja alkalmával, egy őstelepet konstatált, melyet azonban részletesen sem ő, sem pedig társa át nem kutatott. Ezen utóbbi okból

1883. júl. 2-án a helyszínére kirándultam. Két napi ottlétem alatt a következőket voltam szerencsés konstatálhatni: Varadia községe házaival majdnem körülfogja a Kiliát, mely nyugatra az egyszerűen „Valje“-nak nevezett és mind a két partján házakkal szegélyezett patak által a többi hegyágazatoktól el van választva; csak keletfelé, a helység főrésze és az attól északra eső „Csoben“ nevű mellékrész közt nincsenek házak a hegy tövében építve. Északon egy völgyület különíti el a Kiliát a szomszédos hegycsúcsoktól. Mindjárt a község felőli oldalon, ott a hol a temető felé vezető út van, barbár cseréptöredékeket vettem észre, melyek a hegy csúcsa felé mind sűrűbben tűntek fel. Az említett temető keleti részén egy árok van, mely amannak határát képezvén, 0·5—1·2 m.-nyi mélységű lehet. Ennek oldalai a legtöbb emléktárgyat szolgáltatják. Egy másik régiségleletekben szintén gazdag pont, a Kilia nyugati oldalán, a g. kel. templom felett van. A hegynek a Karas felőli oldala, hol különben a hegy meredeksége a kutatást nagyon megnehezíti, és a hol a Baich-féle kriptá van, leletekben szegényebb. A Kiliának, mint azt leleteim bizonyítják, csak a csúcsán és közvetlen az alatt lévő részein laktak emberek. A déli részen volt maga a telep; mert itt találtam a tűzhelyeket, melyek néhol igen terjedelmesek, — egynél 1·5 m.-nyi átmérőt konstatáltam — s növényi részek és földtapaszból készültek. Ezek mellett cserepeken kívül, még konyhahulladékokat is találtam. A nyugati oldalon, a g. kel. templom felett, egy kukoriczásban a telepnek temetkező helyét konstatáltam; mert itt már nem tűzhelyeket, hanem nagyobb edények, urnák, cserepein kívül, elszenesedett emberi csontokra is akadtam, mi azt is bizonyítja, hogy kiliai őslakóink halottaikat elégették, a maradványokat öblös urnákban helyezvén el. Azt azonban, vajjon körül volt-e véve telepünk sánczczal, mint az sok más honi őstelepünknel tapasztaltattott, most már csak valószínűségkép gyanítani lehet, mert az egész domb mívelés alatt áll. De feltehető az azért is, mert olyan földhányásokra akadtam, melyek, úgy látszik, hajdan összeköttetésben állottak, és mivel a hegyesúcsot fekvésénél fogva még mai nap is stratégiai fontosságúnak lehet tekinteni. A Kilia uralkodván a vidék majdnem háromnegyed részén és a negyediktől is független lévén, kitűnő menhelyül és védpontul szolgálhatott őslakóinknak. Az itt nagy számmal előforduló cseréptöredékek az agyagművelésnek még primitív fokára utalnak. A töredékekből következtetve, az edények valamint nagyságukra, úgy alakjukra nézve egyaránt igen különbözők. Van azok között köcsög-, fazék-, palack-,

tál- és csészealaku; van szűknyaku és kistalpu, van nagyöblű és végre urnaalaku edény töredéke is. Némely edényeknek ürtartalma 30 l.-re is tehető; míg másoké csak 0.2 l.-nyi lehetett. Az edények szájszéle egyenes; lehajtott karimájút minden szorgos kutatásaim daczára sem tudtam találni. A kihasasodás és a nyak alatti rész néha ékitve is volt. Ez a disztítés többnyire ujjal benyomott, vagy valamely éles eszközzel bekar-czolt, párhuzamos vonalakból áll, melyek a legtöbb esetben az edényen körül futnak. Egy urnánál, annak kihasasodását körül-futó csücsöksort láttam; egy másikon ismét apró, egymás mellé vont ferde vonássor látható; egy harmadik darabon pedig czikeczakkos disztiményt vettem észre. Az edények nagyobb darab-jainak anyaga, u. m. a halotti urna-maradványokéi, iszapolatlan agyagból áll, melybe még kavics részletek is kevervék; a kisebb edényeké azonban iszapolt; és ténykép konstatálhatom azt is, hogy a Kilia őslakói keramiáikat tartósságuk és szépségük emelése czéljából graffittal simították és fényesítették ki. Tulnyomó része az edényeknek szabad kézzel volt kidolgozva, melyek némelykor 0.15 m.-nyi falvastagságuk. A nagyobb edényeken láthatók azok a különféle alaku és nagyságu csücskök, melyek a bronz kort jellemző sajátságok közé tartoznak. Az itt lelt bronztárgyokról nagyon keveset mondhatunk; mivel eddig csak egy bronz leletet ismerünk, és annak a mivoltát sem vagyunk képesek tökéletesen meghatározni. A hetvenes években ugyanis, Bézsán Miklós, varadiai áll. néptanító tudósítása szerint, a g. kel. templom fölött, ott a hol a temetkező helyet konstatáltam, két tör-féle bronz szuró eszközt találtak, de melyek időközben elvesztek. Kiliai őstelepünk a rómaiak előtti korszakból való. Igazolják ezt az akkori agyagipar fejlettségének foka, az edényeken előforduló csücskök és a temetkezési mód, t. i. a halott-égetés. Ezen két utóbbi körülmény a bronz korra utal. Különben meg kell itt jegyezni, hogy a varadiai cserepek tökéletesen hasonlítanak a Fehértemplomon, a Siegl-féle gőz-téglavetőnél lelt bronzkori cserepekhez. A rómaiak Daciába benyomulván, hihetőleg feldúlták őstelepünket, lakóit elűzvén onnan, kik azután nyilván a sikságon telepedtek meg. Ezt látszik bizonyítani azon körülmény, hogy 1880-ban, a Kilia tövében, a Baich-féle sírbolt alatt, a Csobenre vezető kocsuiút készítése alkalmával, csontvá-zakra akadtak, melyek fejökkel nyugatnak feküdtek. Valószínűleg innen került elő azon kis barbár edény is, melyet Finke János uradalmi tisztartó, Torma Károlynak engedett át és mely jelenleg egy másik varadiai leletű régiséggel — egy alakjából kivett,

vonalekítményű bronz torquessel — a m. nemzeti muzeumban őriztetik. (Saját jegyzeteim; v. ö. Milleker B.: Ujabb démagyarors. őstelepek, 7—10.). — A n. muzeumba Varadiáról 1 makedoniai Fülöp-féle tetradrachmának barbár utánzata is került. (Arch. Ért., U. F., II, 154.). — 1888-ban Varadián lévén, megtudtam, hogy a helységtől nyugatra fekvő „Flemondia“ pusztán is őskori cserepeket leltek, melyek a Kilián volt őstelepeihez tökéletesen hasonlóak (Saját jegyzeteim.).

✓ V a s k ő (Kr.-Ször. vm.; bogsáni j.). Innen 1890-ben Kukuk Szilárd üzemvezető a n. muzeumnak 16 db. töredékből álló, nyilván gyűjtélkes bronzkincset ajándékozott. Ezen kincsben van sarló, 2 db. ép és 11 db. karperecztöredék, 1 db. hengerded tekercs töredéke. A leletet Böck János osztálytanácsos és Halaváts Gyula osztálygeológus közbenjárásának köszönheti a nevezett intézet. (Arch. Ért., U. F., XI, 82.).

Vattina (Tem. vm.; verseczi j.). A helységtől keletre, közvetlenül a vasuti töltés keleti széle mellett, a Moravicza patak jobb partján emelkedik fel 4 m.-nyi magasságra egy hatalmas tumulus, melyet azonban nyilván kinskeresők a tetején és déli oldalán már megnyitni akartak. (Saját jegyzeteim.).

✓ Versecz (T. j. f. város.). Határa praehistoricus régiség-leletekben igen gazdag. Eltekintve az elszórtan előfordult lelet-tárgyaktól akadtak itt eddig nem kevesebb mint 3 telepre, melyek igen sok és érdekes artefactát szolgáltatottak. A „Nagy-Rét“-ben évek előtt, mint Böhm ezt már 1860-feljegyezte, — egy mamuthnak óriási fejét lelték, melyből azonban a fogak hiányoztak; hosszab időn át a városházán őrizték, de onnan elveszett, anélkül, hogy lehetne tudni, hová került. (L. Böhm: Gesch. d. Tem. Banats, II, 77.). — A hetvenes évek elején is találták ott egy nagy ősvilági állatnak koponyáját, mely forrásom szerint az akkori polgári iskola tulajdonába ment volna át, de már ugyan azon évtized végén nem láthattam ott. Erről sem tudjuk, hová lett. (Saját jegyzeteim.). — 1884. augusztus havában ugyanazon helyen, hol 1881-ben a népvándorlás korszaki nagy leletet találtak, egy 0.1 m. hosszú kőbaltát találtak, mely egy 0.01 m. átmérőjű, fűrt nyéllyukkal bir. Jelenleg Rittinger Ede, verseczi terményárus, tulajdona. (Saját jegyz.; v. ö. Tört. és rég. Ért., U. F., I, 51.). — 1884-ben talált egy munkás a városi erdő keleti részében útesinálás alkalmával egy bronz fűles ürvésőt, melynek szép patinája volt. — 1889. június végén a „Ludos“ nevű dűlőben egy 0.12 m. hosszú bronz fűles ürvésőt találtatott, melynek csinos karesu alakja és egyszerű vonaldisze

volt. Ez az én birtokomba került. — 1891. május elején letek az ugynevezett „sánczárók“ mellett, a „Helvetia“ közelében, egy karsu bronz kést. Markolatlemezében 3 ép szöglyuk van, a negyediknél letört a vége; a pengének háta hullámszó. Zoffmann János, verseczi lakos, birtokában. — 1860-ban az Adler Vilmos-féle úri utczai, 953. sz. a. ház építtetése alkalmával 2 m.-nyi mélységben fejjel északnak, sorban fekvő emberi csontvázakra akadtak, melyekhez kis agyagedények voltak mellékelve. U. o. 1878-ban ismét egy ilyen csontvázsirra letek, melynek mellékletei, u. m. 1 ép, diszitetlen kerek huzalból készült bronz karperecz, 1 ugyanilyennek 6 töredéke, 1 a fehértemplomi sodronyos fibulához hasonló ruhakapocs töredékei, 1 újjra való egyszerű lemezgyűrű és 1 nagy megmeszesedett gyöngy, 5 csiszolt almandin- és 17 borostyánkőgyöngy Rittinger Ede birtokába mentek át. — 1888-ban az ugynevezett „Ludos“-csatorna ásatása alkalmával ennek alsó végénél az esőzés következtében összegyűlt vizek lecsapolására egy mellékesatornát húztak, mi közben 0.6 m.-nyi mélységben egy csontvázst találtak. A már egészen elkorhadt csontok mellett letek s pedig a koponya alsó részénél 14 ép és 3 töredékes kis sodronykarikát, 4 kék üveggyöngyöt és egy kbl. 0.03 m. hosszú és 0.003 m. vastag vas vesszőt. Rittinger Ede birtoka. — 1889. szeptember végén kaptam a Heegn József-féle szőlőből, mely a kudriczi út fölött, a hegység lejtőjén van, 1 középszerűen égetett agyagkarikát. minőt a fehértemplomi csontvázsírokban is letek. Ezen agyagkarikának átmérője 0.3 m., vastagsága 0.12 m.; lyukának átmérője pedig 0.08 m. Jelenleg az én birtokomban. — 1891. május elején a kudriczi úton lévő Bernatsky Géza-féle szárazmalom telkén mészgödör ásatása közben 1.5 m.-nyi mélységben egy tűzhelyet cseréptöredékekkel és 1 barbár örlőkövel találtak. továbbá 2 emberi csontvázat, melyek egyikénél egy egyszerű diszitetlen 0.006 m. vastag kerek huzalból készült torques (nyakgyűrű) találtatott, melynek nyílt végei tekercsekben végződnek. — 1885-ben találtatott a verseczi szőlőkben 1 halavány, tehát erdélyi aranyból készült, 3.4 gr. súlyú karika, mely az én birtokomba került. — Rittingernél láttam 1 Nagy Sándor-féle tetradrachmát, melyet 1890. aug. 25-én szerzett és 1 ugyanazon uralkodótól származó drachmát Jupiter-fővel, melyet a hetvenes évek vége óta bir; mind a két érem verseczi lelet. — 1883-ban találták a verseczi határ déli csücsében, ott a hol hajdan Cservenka állott, a Guzájna-patak jobb partján, Fülöp makedon király tetradrachmáiak 2 utánzatát. — 1887-ben

láttam Christian József verseczi ékszerésznél 1 versecz-vidéki leletű Kozon-féle aranyérmét. — Római családi, dyrrhachiumi és apolloniai ezüst érmek elszórva gyakran találhatnak.

Őstelep a „Kápolna“-hegy északi lejtőjén. Verseczen már 1877 óta folytatott régészeti kutatásaim alatt, az 1880. évi szeptember hó 4-én a Kápolna-hegy északi lejtőjén, közel a „Postklinge“ nevű hegyszakadékhöz, mely azt a Vár-hegytől elválasztja, római nyomokat keresvén, egyebek közt egy őstelepre is akadtam. Ugyanis a Postklinge előtt, kbl. 320 lépésnyire elvonuló kudriczi útról letérve s a hegynek tartva, 120 lépésnyire az ismert régi cserépesöves vízvezeték fölött a Kápolnahegy lejtőjén egy terasse-szerű tetővel bíró domborulatot látunk emelkedni, melyen 1891-ben Zoffmann János „Quisisana“ nevű villáját építette, és mely domborulat alapjában 70—80 lépésnyi hosszú, s melyen akkor a cserépedény-töredékek nagy mennyisége hevert szerteszét. Rövid széttekintés után e helyen az őskori telep léteztét konstatálhattam, melyről az általam ott lelt edénytöredékek, tűzhelyek és emberi csontvázmaradványok tanuskodtak. E plateau északi és nyugati oldalai, a régiségi lelettárgyak gazdag bányáját képezték, főleg az utóbbi pont, a hol jelenleg a Zoffmann-féle birtokba vezető kapu van. A vidék szőlővel lévén beültetve, a folytonos földforgatás következtében nem voltam képes a tűzhelyek számát, a hol a telep lakói ételleiket készítették és kezdetleges edényeiket égették, megállapítani. Csak hozzávetőleg állithatom, hogy azon 50 ar-nál nagyobb területen, melyre a telep kiderjedhetett, és melynek délnyugati — a „városkert“-felőli oldalán a temetkezőhely volt, olyan tűzhely kbl. 50-nél több lehetett. Az itt talált cserépedény-töredékek részint vörösesek, részint feketék; de közben szürkék és olyanok is voltak, melyek kívül vörös és belül fekete színt, vagy viszont mutattak; a vörhenyeges szín azonban túlnyomó volt. Sok esetben az edényfalak közepe még kiégetetlen vala. A rajtok való ékitmények, az edény körül futó, bekarczott vonások vagy pontsorokból álltak, ritkábban ezikezakk vonásokból, melyek többnyire az edények öble alatt, vagy azok oldalán valának észrevehetők. Az edények nagyságára nézve szintén nagy különbség konstatálható. Akadtam pl. oly edénytalp felére, melynek átmérője 0·023 m. és vastagsága majdnem csak 0·001 m. volt; míg ellenben más darabok 0·2—0·3 m. átmérőjű és közel 0·01 m. vastagságú edényekre engedtek következtetni. Sajnos, hogy csak ritkán lelhettem nagyobb töredékekre; de már kisebb darabok is elegendők voltak annak megállapíthatá-

sára, hogy az edények között, akár azok kidolgozását, akár alakját tekintjük, a legnagyobb különbség létezik. Ezek kisebb része korongon, másik része szabad kézzel van készítve; más nélküliek, s tűzben égetvék; szóval a barbár edények minden fajtájára akadtam, azokból is, melyek meglehetősen finomságuk és keménységük mellett, izlésesen bevéssett és benyomott disztiményök által tűnnek ki. Sokféle volt az edények alakja is; előfordult köztük fazék-, bögre- és kancsó-alaku, füllel ellátva, vagy anélkül; vagy hengeralaku, többé kevésbé kidomborítva. Az edények kidolgozása egyszerű, de tiszta; és vannak közöttük olyanok is, melyek szépen simítvák. Az 1881-ben ott tömérdek nagy mennyiségben előfordult cserepek közt konstatálhattam olyanokat is, melyek szűk nyakuak, nemkülönben olyan edények maradványait is, melyek igen kis térfogatu fenékkal bírnak; azután bütykökkel ellátott nagy és kis, valamint esészealaku edények maradványait is. Végre ugyan ott egy kéesszürke urnatalpra is akadtam, melynek átmérője 0.13 m. és vastagsága 0.022 m. volt; az urna falának vastagsága 0.02 métert tett. Ezen utóbbi azon gondolatot keltette fel bennem, vajjon nem volt-e szokásban a mi ős embereinknél az urnákban való temetkezési mód is? — És csakugyan még ugyanazon évi iskolai nagy szünidőben oly szerencsés voltam, hogy félig elszenesedett embercsontdarabokat találtam; miáltal konstatálva lőn, hogy azok a halottégetést is gyakorolták. A cserepek között egy kis urna — vagy helyesebben — egy fületlen bögrének töredékei okoztak nekem nem csekély örömet; mert azokat összeilleszthettem. Ezen bögre korongon készült és feketére volt égetve; magassága az alaptól a szájnylásáig 0.09 m.; az alaptól a nyak közepéig azonban 0.072 m. volt; szája nyilásának átmérője 0.09 m.; nyakának átmérője 0.06 m.; kihasodásának átmérője 0.1 m.; talpának átmérője pedig 0.051 métert tett. Falának vastagsága 0.004 m.; fenékének vastagsága 0.005 m. volt. Ezen urnácska valamint alakjára, úgy anyagára is élénken emlékeztet a fehértemplomi barbár csontváz sírokban lelt ilyenmű edényekre, melyek többnyire a csontvázak lábainál voltak elhelyezve. Meglehet az általam talátnak is ilyen rendeltetése volt; mert a már említett necropolis közelében fedeztem föl, hol az az úton hevert, nyilván a munkások által a szőlőből kidobva. 1883. nyarán ott egyebek közt egy csolnakalaku edény felét is megtalálták, mely 0.01 m. vastag fallal és talppal bírván, iszapolatlan agyagból feketére volt égetve. A terasse északkeleti oldalán fordult elő a legtöbb tűzhely a cseréptöredékekkel, míg a temetkező hely a terasse

délnyugati oldalán volt. Itt konstatáltam a csontvázsírokat nagy mennyiségben. Eszközöket aránylag keveset találtam. 1882. ősszel leltem egy kis, kovaköböl készült vakarókést, melynek hossza 0·038 m., szélessége 0·002—0·022 és legnagyobb vastagsága 0·007 m. volt. Később egy másik kovadarabnak jutottam birtokába, mely szintén ott és pedig a volt Kehrer Gellért-féle szőlőben találtatott és pattogatottságának nyilvános nyomait hordja magán. 1883-ban végre egy 0·06 m. hosszú és 0·02 m. vastag, a két végén négyélű csúcsba menő, tompahegyű kő tárgyat is találtak, melynek rendeltetését azonban nem ismerem. Ezen őstelepnak a földrajzi fekvésre nézve ugyanazon sajátsága volt, mint a többi őstelepeknek, hogy t. i. folyóvíz szomszédságában volt, hogy lakói a vízhez minél közelebb lehettek. Hogy azonban, ugymint a többi magaslatokon elterült őstelepek, sánczczal volt-e bekerítve és védve, azt ezen telepnél már nem tudtam meghatározni; megsemmisült az már régen a vízmosás és a földmívelés következtében. 1890-ben Zoffmann János, verseczi lakos, az ottani szőlőket összevásárolta, egy nagy amerikai szőlőtelepet létesítvén, mi végett nagyon mélyen rigolázták a talajt. Ez megsemmisítette még az utolsó nyomokat is. (Saját jegyzeteim; v. ö. Tört. és rég. Ért., VIII, 12—14; és u. o. X, 29—31.).

Kőkorszaki őstelep a város nyugati széle közelében. A markoveczy és kudriczi vizek jobb levezethetése céljából a „Temes-Bega-völgyi vízszabályozási Társulat“ 1888-ban a verseczi „Kis-Rét“ nevű mocsárban csatornát vontatott, melynek ásatása közben két helyt érdekes régiségekre bukkantak. A temesvári országúttól délre eső magasabb fekvésű vidéken, mely vidék egyszersmind vízválasztót is képez a „Kis-“ és „Nagy-Rét“ között, van az egyik lelethely. Ez már 250 m.-nyire a temesvári úttól észak felé veszi kezdetét. az új csatornának a versecz-paulisi lecsapoló csatornába való beömlésénél végződván. A legtöbb lelettárgy a csatornának a temesvári úttól délre eső részlete közepén fordult elő, hol a csatorna körülbelül 250 m.-nyi hosszában egy rendszeres őskori telepet szelt át. Itt a humusréteg 0·9 m. vastag; alatta következik egy világos, sárgás-szürke agyag, melynek felső, közvetlen a fekete termőréteg alatti részében a legtöbb régiségre, u. m. temetkezési és tűzpad-maradványokra, edénytöredékekre és konyhahulladékokra akadtak. A legnagyobb mélység, melyből artefactákat napvilágra hoztak, 3·5 m. volt. A lelethely épen az ott kezdődő és északra huzódó plateauszerű emelkedés lejtőjén és aljában

terül el, mely hely a víz közelsége miatt telep-alapításra alkalmas. A telep alsó részén a római sáncz húzódik át, anélkül azonban, hogy az a földben talált régiségekkel vonatkozásban állott volna. Az ott lelt tárgyak összegéről határozott tudósítást nem igen lehet adni, mert rendszeres és tűzetes evidenciát nem igen lehetett tartani. Az első tárgyak tudomására csak a véletlen vezetett és a felfedezés után sem lett a telep rendszeresen átkutatva. Én magam május és június havában tizennégy ízben voltam a hely színén, Rittinger Ede, verseczi terményárus társaságában, ki ott a régiségeket gyűjtötte. A mit ezen alkalmakkor tapasztaltam, aránylag kevés volt, de mégis elég, hogy némileg tájékozhasssam az érdeklődőket. A tűzpadok számáról és azoknak terjedelméről aránylag keveset tudtam meg, mert a csatorna a területet csak 12 m.-nyi szélességben szeli át, és mivel a munkások kivált az első időben, midőn a leletek elárúsításából kifolyó mellékkeresetet még nem ismerték, a nyomokat és maradványokat irgalom nélkül pusztították és széthányták. Azt azonban tudom, hogy tűzpad sok volt, sőt egynél konstatálhattam, hogy élénk vörösre égetett, növényi részekkel vegyített agyagból állott, körülbelül 0.3 m. vastag és 1.5 m. széles volt. Ezen tűzhelyeknél fordult elő természetesen a legtöbb lelet-tárgy. Ott voltak az edénytöredékek és a konyhahulladékok. Az utóbbiak állanak túlnyomólag az ősz marha (*bos priscus*) és az ősz szarvas (*cervus elaphus*) csontjaiból és szarvaiból. Találtam azonkívül egy vadkanagyart is és a közép nagyságú háziállatok (u. m. a juh) csontjaiból is néhányat. A konyhahulladékok közt akadtam a foginca (*anadonta cygnea*) héjára is. Több esetben lelték a csontokat a tűzhely mellett egy külön fészekben összerakva. köztük sokat, mely a velő elérhetése végett ketté volt hasítva. Az eszközök, fegyverek és az építésre szánt tárgyak részint agyag- vagy kőből, részint csont- vagy szarvasagancsból készültek. Fémről készített tárgyakat ritkábban találtak. Az agyagedények zöme nem igen jó agyagból készült. Ritka eset, hogy az agyagot iszapolták, többnyire úgy használták a földet, a mint azt a telep talaja szolgáltatta, apró kavics-homok-szemekkel vegyítve. Alakra nézve kevés változatosság volt konstatálható. A fazék-alak a leggyakoribb, még pedig 20 l.-nyi térfogatig. Egy urnának ürtartalma pláne 45—50 l. lehetett. Nem ritka a lábas- és a tálalak sem. Egy töredék egy olyan tálból származott, melynek fenékmérete 0.3 m., falának magassága 0.12 m. és falának vastagsága 0.01 m. volt. Néhány cserép négyszögű tálra is vallott. Tálcaalakú edényt

is leltek. Más töredék ismét csolnakalakú edény maradványa volt. Csészealakút több példányban találtak, köztük majdnem félköralakút is. Egy csésze a következő méreteket mutatta: száj-nyílás átmérője: 0.11 m., fenék-átmérője 0.04 m., az egész edény magassága: 0.05 m. A talpesöves edényekből is leltem kettőt; ezek azonban nagyon sérültek voltak. A szabad kézzel dolgozott edények rosszul voltak égetve. Szép vörös színűt csak egy-két esetben találtam. Az uralkodó színek különben fekete, szürke és fakó voltak. Némely edény belül fekete, kívül fakó volt. Az edényfalak vastagsága 0.006 m. és 0.026 m. között változott. Ezen méreteknél vastagabb vagy vékonyabb edényfalat csak nagy ritkán lehetett konstatálni. A nagyobb edények többnyire minden díszítést nélkülöztek; egy példányon 4—5, újjal benyomott párhuzamos vonás vonult a kihasasodás köré. A nagy urna-alakú edényeken gyakran csücskök voltak; volt keresztül fúrt csücsök is. Érdekes megfigyelni, hogy miképen keletkeztek ezen átfúrt csücskökből a rendes fülek. Ritkák lehetnek azon urnatöredékek, melyeknek külső kihasasodásán nagy átfúrt csücskök vannak, melyekkel szemben az edény belsejében kisdud fülek állanak. A kisebb edények közül a jelentékenyeket felsoroljuk: 1. Ivópohár-alakú edény, ép, 0.08 m. magas, félig kiégetett, a száj széle alatt 2—2 egymással szemközt álló lyukkal. 2. Ugyanolyan alakú edény, 0.08 m. magas, ép, a napon szárított, a kihasasodásán egy csücsökkel. 3. Mozsár-alakú edényecske. 2 apró füllel, 0.06 m. magas, ép. 4. Kis edény, töredékes, magassága 0.03 m., szájnnyílásának átmérője 0.03 m., falvastagsága 0.005 m., a napon szárított. 5. Kis edény, magassága 0.04 m., szájnnyílásának átmérője 0.04 m., ép, a napon szárított. 6. Kis edény, magassága, szájnnyílásának átmérője 0.02 m., a napon szárítva, ép. 7. Kis edény, magassága 0.05 m., szájnnyílásának átmérője 0.045 m., félig kiégetve, töredékes. A 3—7. szám alatti edények, úgy látszik, inkább játékszerűül használtattak. Különben kivételük nagyon durva; az agyagmivesség kezdeteihez hasonlóak. A mélység, melyben előfordultak, 2—3 m. volt, hol a tűzkőtárgyakat is találták. 8. Bögre. Magassága: 0.09 m.; anyaga iszapolatlan agyag, melybe elszenesedett részecskék vannak vegyítve; fekete, kihasasodásán van egy toldalék, fogantyú beilleszthetése. 9. Csésze. Magassága: 0.05 m., szájnnyílása: 0.1 m., feneke: 0.025 m. Anyaga tiszta, fekete, simítva, a kihasasodásán rovátkákkal díszítve, a szájnnyílás széle fölé emelkedő füllel, csinos jól fentartott példány. 10. Csésze. Magassága: 0.15 m., kivitele olyan,

mint a 9. sz. alattié, a kihasasodás körül futó vonásokkal, töredékes. 11. Füles korsó. Csak az alsó része van meg. 12. Korsó. Magassága: 0·11 m., szájnnyílása; 0·08 m., kihasasodásának átmérője 0·12 m. A kihasasodáson és a nyak alján egy-egy szalag rovátkák és háromszögekből, melyek az edény körül futnak. Sima és fekete. Töredékes. a fül hiányzik. 13. Füles korsó. Magassága: 0·085 m., ép, fakó színű. 14. Nagy füles csésze. Magassága: 0·08 m., szájnnyílásának átmérője: 0·1 m., kihasasodásának átmérője: 0·11 m., fenekének átmérője: 0·045 m. A kihasasodáson egymás mellett rendben kidudorodások vannak, melyek közt mindig több függőleges rovátka látható. A fül hiányzik. 15. Kis korsó. Magassága: 0·07, szájnnyílásának átmérője: 0·07, kihasasodásának átmérője: 0·07 és fenekének átmérője: 0·03 m., díszítése olyan, mint a 14. számúé. Füle hiányzik. 16. Végre felemlitendő még egy kis köralakú agyagfödő is, melynek átmérője 0·09 m. és melynek színe vöröses. A tűzpadoknál találtak agyagkúpokat is. Egy ilyen négyszögű gúlaalakkkal birt és 0·22 m. magas volt. A többi kúpalakú volt a következő magassági méretekkel: 0·095, 0·08, 0·065 és 0·04 m. Az égetett agyagtárgyak közt az edények után számra nézve minljárt az agyaggolyók jönnek 0·01—0·06 m. átmérővel. Ilyet kilenczvenkettőt számláltam. Rendeltetésük ismeretlen; talán parittyaköül szolgáltak. Agyaggyöngyök különböző nagyságban fordultak elő. 3 egész és 1 eltörött, 0·04—5 m.-nyi átmérővel orsógomb gyanánt szerepelhetett; 10 ép és 6 töredékes azonban, melyek átmérője 0·05—0·11 m. között változott s melyeknek részint golyó-, részint köralakja volt, hálósúlykok lehettek. Egy töredék egy discusból származik, melynek közepén lyuk volt s melynek vastagsága 0·01 m., átmérője pedig kbl. 0·12 m. volt. 3 gyöngy ismét csak dísz gyanánt szolgálhatott. Egy hengeralakú, fehér gyöngyön 3, egymásnak átellenében álló csücsök volt. A többi kettő vörösre volt égetve és testükön két, egymásnak átellenében álló gomb van, mi által azok majdnem keresztalakúak. Igen érdekes az emberi láb három utánzata agyagból. Kettő közülök kékes-feketére van égetve. Az egyik a sarktól a térdig 0·9 m. magas, míg a talp 0·045 m. hosszú; a másiknak van 0·035 m. hosszú talpa és a lábtöredék 0·04 m. A kivitel kezdetleges. Jobb kivitelű a 3. példány, melynek hossza a térdtől a sarkig 0·1 m. tesz. Ez vörös színű és mutatja a térdet, sarkot és a két bokát egész tisztaságukban. A lábujjak le vannak törve. A térdnél észrevehető törési lapokból következtetve ezen töredékek egész emberi alakok maradványai.

A kőleletekből első sorban azok említendők, melyek mélyebben feküdtek a földben és az agyagművesség kezdeteivel együtt előfordultak. Keményebb anyagból pattogatás által előállított eszközök azok. Színes quarzok és a tűzkő képezik az uralkodó anyagot, közben obsidian, jaspis, viaszopál, bortopáz és szarűkő is látható. Rittinger birtokában láttam ezen anyagokból 30 kőmagot (nuclei), 102 forgácsot, 6 nyílhegyet, 2 lándzsacsúcsot, 108 késpengét, 11 fűrészlemezt és 8 baltát: mindezt azonban, fájdalom, töredékes állapotban. A többi kőeszközöket puhább anyagból készítették. Sokan ezeket nem oly réginek tartják, mint a pattogatott eszközöket; sőt egyesek azt állítják, hogy azon balták és kalapácsok, melyek csinos nyéllyukkal bírnak, a fémkorszakban készültek. A csiszolt kőeszközök csak a magasabbban fekvő rétegekben fordultak elő, mely körülmény szintén ezen utóbbi nézet mellett vallana. A második osztályba tartozik első sorban egy csinos csákány (Beilhammer) trachytból, melynek hossza 0·12 m. Egy másik kisebb balta, mely 0·095 m. hosszú és diabasból van készítve, kissé szokatlan alakkal bír. A kalapácsok csak töredékekben vannak képviselve, ezek mind nyúlánk példányok maradványai. Ilyen kalapács-töredéket megolvastam hatot serpentinből, négyet diabasból és kettőt mészkőből. Egy serpentin-töredéken két nyéllyuknak nyoma volt, mi úgy magyarázható, hogy a kalapácsot az eltörés után egy második lyuk által még egyszer használhatóvá akarták tenni. Egy töredék egy majdnem golyóalakú, más megint egy hosszúkás nehézkes alakú kalapács maradványa volt; ez utóbbi a lyukfúrás kísérletét igen érdekesen mutatja. Vésők, főleg lapos vésők, igen nagy számban találtattak. Én magam láttam 66 db. részint egész, részint eltört ilyen eszközt. A legkisebbiknek hossza 0·055 m. volt. Egyes példányok majdnem 0·12 m. hosszúak, éles élűek; ezek, mint ezt a kihegyezett fogantyú gyaníttatja, baltául is szolgálhattak. Anyaguk túlnyomólag mészkő és mészmárga; egy töredék tiszta márványból való volt. Egy 0·1 m. hosszú vésőt alkalmas görgeteg-kőből (homok-kő) kevés fáradsággal idomítottak át. Három darab chloritpalából és egy serpentinből volt készítve. Egy réteges mészmárgából készült véső négyszögű hasábos testével a kőeszközök azon fajtájához tartozhatott, melyeket „kögyalú“-knak neveznek. Keskeny vésőt csak három láttam. Ezek között volt egy serpentinből készült hengeralakú 0·12 m. hosszú, igen csinos példány; a többi kettő, melyek csak töredékekben találtattak, mészkőből voltak. A többi kövekből, melyek a megmiveltetés nyomait magukon hordták, megemlítendők: egy mész-

márgadarab, vájattal bir. tehát köszörűkő; és egy négyszögű sima lappá csiszolt darab lyditből volt. Háromoldalú hasáböt képező kőmag mészkőből vagy mészmárgából 0.08—0.19 m. hosszúságban 7 volt; ezekből csinálták nyilván a vésőket. Töredékes kőmagokat, melyek valószínűleg a szerszámkészítés közben keletkeztek, 12 ízben láttam. Érdekesekek a homorúan kivájt örlő kövek, melyeken őslakóink almanagyságú kövek segélyével gabonájukat és kölesüket összemorzszolták. Találtam töredékeket, melyek 0.3 m.-nyi átmérőjű példányokra engednek következtetni. Az anyag, melyből készültek, quarzit, quarzhomokkő, gránit, gnáisz és csillámpala. Feltűnően gyakran találtak golyóalakú köveket 0.04—0.1 m.-nyi átmérővel. Rittinger úr gyűjtött ezekből 48 egészet és 27 töredékeset. Ezek túlnyomólag quarzból készültek, csak 1 volt gránitból, 1 szarűfényléből és 2 tűzkőből. Néhány erősen el van használva, úgy hogy alakjuk kockába megy át; ezek a gabona őrlésére használtattak. Más példányok megint, úgy mint a két tűzkőből készült, inkább kinagyolási kövek lehettek, melyek segélyével a szerszámokat készítették. Néhány végre, mert nagyon is nagy számmal jelentkeztek ezen kövek, mint parittyakő is használtathatott, annál is inkább, mert ilynemű golyók égetett agyagból is fordultak elő. Csontból vagy szarvasagancsból készített eszköz is jelentékeny számmal találtatott. Csontból láttam 12 árat, melyek 0.05—0.13 m. hosszúak; ezek közt volt néhány oly jól fentartott példány, hogy azokat akár most is lehetne használni. Találtak továbbá három simító csontot, 2 vésőt agancsból (12 és 17 cm. hosszú), 2 kapát vízszintes éllel a talaj megmívelésére (0.2 és 0.3 m. hosszú), 2 kalapácsot (0.11 és 0.14 m. hosszú) és még 11 kapa és kalapács töredékét is, s végre 1 baltának töredékét függőleges éllel. Minden eszköznek szép nyéllyuka volt, mely vagy a „rózsa“ alatt vagy az elágazásnál volt elhelyezve. Egy ággal bíró agancsdarab úgy volt készítve, hogy törzse nyélbe volt alkalmazható, míg a vastagabb részből kiálló vékonyabb kihegyezett ág mint ásó- vagy turkáló szerszám szolgálhatott. A fegyverek közül láttam 4 tört, melyek közül 3 csontból és 1 agancsból volt készítve. Két kbl. 0.2 m. hosszú marha-szarv oldalvást átljúkasztva volt, nyilván zsinóron való hordhatás céljából. Hogy mire használták ezeket s vajjon ékítésül szolgáltak-e, azt nem tudtam kitalálni. 22 agancsvégnek szépen simított hegye volt; ezeknek rendeltetését sem ismerem. Végre említek még 4 agancsrészletet, melyek a megmíveltetés igen érdekes nyomait viselik. Kivált egy ágas darab csinos, mert mutatja, hogy hogyan akartak

belőle a mellékágak lefűrészelése által kalapácsot vagy baltát készíteni. Elfogadott ténynek tekintik, hogy az ember a kő- és csonteszközöket használta először és csak ezek után a fémekből előállított eszközöket. Azon fémek, melyekkel az ember először ismerkedett meg, az arany és a réz voltak, mert ezeket a természetben gyakran tisztán lehet találni. Bizonyítják ezt az ismert leletek is, mert arany és rézből készült eszközöket többnyire kőeszközökkel együtt találtak. Julius 8-án találtak 1 m.-nyi mélységben 2 aranykarikát, melyek közül az egyiknek súlya 17·7 gr. volt; ennek egy hajlata volt és az egyik vége vissza volt hajlítva. Hasonló karika van lerajzolva az „Arch. Közl.” II. kötetéhez csatolt „Atlasz” I. tábláján a „lápújtói régiségek” közt I. a. alatt. A második karika nyomott 12·5 grammot és hasonlított egészen a Hampel J.: „A bronzkor emlékei” XLVIII. tábláján közölt, a n. muzeumban levő karikához. Ezen karikákat részint ékszerűl, részint pénzül használták, miért is „karika-pénz”-nek is elnevezték. Magyarországon gyakran fordulnak elő, részint egyenkint, részint lánczba összekötve. Így találtak egyebek közt 1883-ban az itt leírt telep közelében s pedig attól északnyugatra az Obradovics-féle szőlők irányában a magaslaton egy a kisebbikhez hasonlót, melynek súlya szintén 12·5 gr. volt. Továbbá láttam szept. 26-án egy negyediket, mely szintén ezen telepről látszik származni, s mely 15·2 grammot nyomott. Ez a szokott alakkal birt ugyan, de teste hengerded volt. Tiszta rézből találtak jun. 14-én kbl. 2 m.-nyi mélységben egy 0·025 m. hosszú és 0·006 m. vastag alaktalan darabot. Később, midőn az emberek a fémeket vegyíteni megtanulták, állították elő a bronzot. A mi telepünk is szolgáltatott bronzeszközöket. Így találtak május 17-én a temesvári úttól délre, 1·8 m.-nyi mélységben, egy szépen patinált bronztünek három töredékét, melyeknek hossza 0·42 m. volt. A tünek feje korongalakú 0·01 m.-nyi átmérővel, 0·11 m.-nyire a fej alatt pedig a tű vonaldíszes. Május 18-án pedig találtak ugyanazon vidéken és ugyanazon rétegben egy 0·11 m. hosszú fűrészlemez-töredéket, egy karikává összehajlitott huzaldarabot s egy másik tűből két 0·1 m. hosszú töredéket. Junius elején napvilágra hoztak ugyanott egy csinos és jól fentartott szárnyas vésőt (paalstabot), melynek hossza 0·15 m. volt. Junius 20-án pedig találtak a telep vidékén, 1·5 m.-nyi mélységben egy sarló-töredéket is. Ezen utóbbi tárgyakhoz még két kőtárgy is számítható. Mind a kettő köszörűkő a bronzeszközök élesítésére. Ezeknek egyike 0·07 m. hosszú, 0·01 m. vastag és a felső végén, hol a zsinórra való felfűzésre

lyukkal bir, 0·015 m. és az alján 0·02 m. széles. A másik 0·06 m. hosszú, 0·03 m. széles és 0·02 m. vastag töredékes darab az élesztéstől származó vájattal. Mindkét eszköz finom szemcséjű homokkőből készült. Most csak az marad még hátra, meghatározni, hogy melyik korból származtak lelettárgyaink és minő műveltségi fokon álltak őstelepünk lakói. 3—3·5 m.-nyi mélységben jöttek elő az első lelettárgyak: tűzkőből készült eszközök, kihalt állatok csontjai és az agyagművesség kezdetei, néhány kis agyagedény által képviselve, melyeknek kivitele a legkezdetlegesebb. Az embernek a palaeolith-korszakban, azaz a csiszolatlan kőeszközök korszakában való léteztét Verseczen ezek szerint valószínűnek tartom. A tulajdonképeni rendszeres telep azonban a neolith-korszakban virágzott, úgy, hogy a bronzkorban elenyésszék. Az őslakók műveltségi fokát a neolith-korszakban a lelettárgyak élénken állítják szemünk elé. A tűzhelyeknél voltak sátorszerű kunyhóik. Foglalkozásuk volt a vadászat, halászat, sőt a földművelés is. A szerszámok, melyeket az ember használt, kőből voltak, u. m. a lapos és keskeny véső (melyek közül az előbbiek mint balták is szolgáltak), balták, csákányok (Hammerbeile) és kalapácsok nyéllyukkal, melyekhez az anyagot a bánsági érzhegység kőzetei szolgáltatták és a melyeket, mint fent láttuk, ők maguk készítettek. Ezekhez csatlakoztak még balták, fűrészek és késpengék pattogatott anyagból. Kinagyolási és köszörűkövek a szerszámok előállítására szolgáltak. Csontból felsorolok: árákat, kalapácsokat és baltákat. A földművelésben használtak kapákat szarvasagancsból és a fent leirt, a gereblyét pótló szerszámot, míg a földművelés termékeit a homorú őrlőköveken gömbölyű, golyóalakú morzsolókövekkel összemorzsolták. Hálósúlyok bizonyítják a halászatot, míg a fegyverek — nyílhegyek és lándzsacsúcsok kőből, törpengék csont- és agancsból, valamint a parittyakövek — a vadászatra utalnak melynek zsákmányait a konyhahulladékokban konstatálhatjuk. A ruházatról a legkevesebbet mondhatjuk; valószínűleg állatbőrből állott az, melynek kidolgozásánál az árák és simító csontok szerepelhettek. Az ékszerek is jelentkeznek, képviselve agyaggyöngyök által. Mivel őstelepünk lakosai szerszámaikhoz az anyagot helyben nem találták, hanem azt a közeli érzhegységből szerezték, kifejlődhetett egy bizonyos helyi kereskedelmi forgalom is, melyben a karikapénz szerepelt. A kőkorszak temetkezési módja itt is konstatáltatott. Junius 9-én ugyanis az én jelenlétemben, közvetlen azon pontnál, a hol a „római sáncz“ a terrenumot átszeli, egy sírt ástak

föl, melynek mélysége 1·5 m. volt. A csontváz — egy fiatal, még nem teljesen kifejlődött egyén váza — fejjel nyugatnak feküdt, a lábak felvonva úgy, hogy a térd a fej közelébe jutott. Ezen utóbbi körülmény élénken lékeztet a kőkorszaknak guggoló helyzetben levő csontvázaira. A földrétegek mutatták, hogy ezen sír egy úgynevezett „katlansír“ volt. A bronzkorból, melybe őstelepünk ért, a fentebbiekhez csak azt mondhatjuk még, hogy az általános műveltség haladott. Agyagedényeink jobbait ezen korba kell helyeznünk. A fémeszközök jobbák és tartósabbak. A temetkezési mód más. A hullákat ugyanis elégették, a maradványokat öblös urnákban helyezvén el. Egy ilyen hamveder, melyben hamu, elszenesedett csontok és föld voltak, a magasságban 0·21, a szájnylásban 0·1, a kihasasodási átmérőben 0·2 és a fenék-átmérőben 0·1 métert tett. A rosszul égetett és diszitetlen edénynek falvastagsága 0·01 m. volt; kihasasodásán egymásnak átellenében két kis fül volt alkalmazva. 1890. május elején földmunkálat alkalmával az akkor már kész esaternánál, s pedig a temesvári út alatt egy a csaternán északkelet felé átvivő kocsitű hidjánál egy másik urnasírra bukkantak. Itt a maradványokhoz egy kis edény volt mellékelve az urnában; egy tál pedig az urna fedője gyanánt szolgált. Az urna 0·36 m. magas, egyszerű, de csinos volt. A tál azonban szép, mészbetétes czifrázatokkal volt díszítve. A kis edény fekete színű és simított volt és egy „ansa lunata“-fülrel bírt. A művészet kezdeteit is látjuk. Eltekintve az agyagedények alakjától és czifrázatától, legyen itt csak a már leírt emberi lábutánzatokra utalás. Ezek, habár csak kezdetleges munkák, a művészi érzék fejlődésének határozott nyilvánulását tanúsítják. Mint a törési nyomok valószínűvé teszik, ezen töredékek 0·3—0·4 m. magas bálványok maradványai s így meg volna a bizonyíték ősembereink vallásos életéről is. (V. ö. Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gesellschaft, 1891, 85—94: Felix Milleker: Eine Ansiedelung der Steinzeit im Gebiete der Stadt Werschetz.) 1888. nyarán, egy vasárnapon, e sorok írója a Rittinger birtokában levő tárgyakból az iskolaszéki elnök engedélyével a városi könyvtár helyiségében kiállítást rendezett, melynek három óra alatt hatszáznál több látogatója volt. Az 1891. temesvári kiállítás alkalmával rendezett régészeti kiállításon pedig ezen telepről Rittinger egy általam kiválasztott collectiót állított ki, mely a „kiállítási aranyéremmel“ lett kitüntetve.

Őstelep a „Cservenka“-dülőben. 1888. november-

ben a fentemlitett csatorna ásatása alkalmával ismét érdekes régészeti felfedezést tettek. Ugyanis a versecki határ észak-keleti sarkában, a „Cservenka“ nevű dűlőben, a Lázárovics-féle major közelében, 2200 m.-nyire a Nagy-Szredistye-kis-zsámi útnak a „régí Begá“-n átvezető hídjától, emelkedik a „Kis Rét“ nyugati széle magaslatszerűen 10 m.-ig. Ezen földemelkedés, melyről a „Kis-Rét“ vizén át a versecki szigethegység erdős magaslataira szép kilátás nyílik, egy tekintélyes őstelep helye lehetett, mely két korszakban virágzott. 2200 m.-nyire ugyanis az említett hídtól dél felé közel egy km.-nyi hosszban két korszakban használatban volt temetkezőhely maradványait. szelték át. November 13-án künn voltam a lelethelyen. Épen napvilágra hoztak négy hamvvedret. Ekkor konstatálhattam azt is, hogy a temetkezőhely magva a magaslat keleti lejtőjén 150 m.-nyi hosszban húzódott el. 1·1 m.-nyire a föld színe alatt előfordult néhány emberi csontváz guggoló helyzetben. Egy ilyen-nél volt egy nagy csésze, melynek magassága 0·08, szájnnyílásának átmérője 0·14 és fenekének átmérője 0·08 m. volt. Feketére lévén égetve, a felső szélén két, egymásnak átellenében álló füllel bírt. A nagyobb mélység, melyben ezen csontvázak előfordultak, valamint azon körülmény, hogy ugyanazon földrétegben elszórva kő- és agancseszközök találtattak, a kőkorszak sírjaira utalnak. Vajjon azonban ezek „katlansírok“ voltak-e, azt nem tudtam meg. A csontvázak fölött fordultak elő az urnasírok, melyekre már 0·6—0·7 m.-nyire a föld színe alatt akadtak. Körülbelül 100 urnasírt bolygathattak fel akkor a munkások. Túlnyomó részét szétrombolták, mert az akkor uralkodott nagy fagy a földet kőkeménynyé tette. Az urnák 0·5—1 m.-nyi távolságban állottak egymástól, és a legtöbb urnában csak egy hulla maradványai voltak elhelyezve; csak egyben láttam kettőnek maradványait. A szájnnyílásban egy kis edény volt elhelyezve. Egyszer láttam, hogy egy nagy csésze a szájnnyílast befödte és a csészében volt a kis edény. Három urnában voltak a maradványokon bronzeszközök; kettőben ugyanis pléhtöredékek és egyben hosszú tűk maradványai. A legtöbb urnánál egy nagy tál szerepelt, mint fődő, csak egy volt lapos kővel befödve. Egy ízben akadtak 4—5 kis, körben felállított agyagedényekre, melyek egy nagy tállal voltak leboritva. November 13-án Rittinger a következő agyagedényeket szerezte meg: 1. Hamvveder. Magassága: 0·4 m., kihasasodásának átmérője: 0·5 m., nyakának és fenekének átmérője: 0·12 m. A kőalakú szájnnyílásban, melynek kifelé lehajlított karimája volt, feküdt egy

tálalakú edény, melyben megint egy füles bögre volt elhelyezve. Az urna kihasasodásán apró fülekkel, csücskökkel és vonásokkal volt díszítve. 2. Hamvveder. Egyszerűbb az előbbinél s díszítés nélkül. Magassága: 0·34 m., kihasasodásáé: 0·28 m. és nyakáé: 0·1 méter Ezen urna egy egyszerű tállal volt befödve. 3. Négy kis füles bögre, 0·08—0·1 m. magasak, részint sárgászörösrre, részint feketére égetve, a kihasasodáson alacsony, széles csücskökkel díszítve. 4. Egy fekete tál töredéke, bekarczott czifrázattal, mely vonások- és pontokból áll s melynek részleteiben körök és csigavonalak láthatók. Mihailovits Dániel, munka-ellenőr gyűjteményében a következőket láttam: 1. Hamvveder, melynek felső része hiányzik. Kihasasodásának kerülete: 1·1 m. A nyak alján két, egymásnak átellenében álló hosszúkás, csőalakú füllel. 2. Hamvveder, melynek nyaka szintén el van törve, de töredékekben még meg van. Magassága: 0·4 m., fenekének átmérője: 0·1, a nyakáé: 0·14 s a száj nyílásáé: 0·2 m. A kihasasodásnak kerülete: 1·02 m. Csinos példány. Kihasasodásán négy és nyakán két, egymásnak átellenében elhelyezett kis füllel bir, azonkívül kihasasodásán symmetriailag elhelyezett csücsökesoportokból és benyomott széles vonásokból álló díszítéssel. 3. Hamvveder; ép. Magassága: 0·35 m.; fenekének átmérője: 0·1, nyakáé: 0·14, és szájnnyílásáé: 0·22 m. A kihasasodás kerülete 0·88 m. A kihasasodáson 4 apró fül, 4 csücsök s ujjal benyomott pontsorok. 4. Mozsáralakú hamvveder, összetörve. Magassága: 0·31 m., fenekének átmérője: 0·12 s szájnnyílásáé: 0·28 m. Körülbelül 0·1 m.-nyire a szájnnyílás alatt egy vastag, féldomború gyűrű vonult az edény körül, mely négy csücsökkel van díszítve és különben rossz anyagból készítve. 5. Csésze. Magassága: 0·08, szájnnyílása: 0·14 és fenéke: 0·05 m. Alacsony nyakán egy apró fül; fekete, szépen czifrázva bekarczott vonásokkal és pontsorokkal, melyek helyenként csigavonalakat és köröket képeznek. 6. Csésze. Magassága: 0·08, szájnnyílása: 0·15 és fenéke: 0·05 m. Egy apró fül s egy csücsök egymásnak átellenében. 7. Tál; összetörve. Magassága: 0·09, szájnnyílása: 0·15 és fenéke: 0·05 m. 8. Kis füles edény, vörös, találatott a 2. vagy 3. szám alatti urnában; a fül le van törve; négy csücsök. 9. Kis füles edény, szürke, czifrázat nélkül, összetörve. 10. Kis csésze, szürke, összetörve. 11. Kis csésze, vörös, összetörve. 12. Nagy tál, szépen czifrázva, magassága körülbelül 0·15, szájnnyílásának átmérője 0·4 m., a rövid nyakon két apró fül, a czifrázat bemélyedései mésszszel vannak kitöltve; töredékekben. 13. Kis alacsony

fekete fazék, összetörve; egy fogantyú és három csücsök; benyomott pontsorok. 14. Csinos, karcsú, ivópohár-alakú edény, szürkére égetve; 0·09 m. magas; összetörve. 15. Füles edény, kicsiny, feketés vörösre égetve, összetörve. 16. Füles edény, vörös, szép, ép. 17. Füles edény, fekete, szép, ép. 18. Ugyanolyan edény. 19. Kis edény, két füllel, fekete, szép, ép. A 16—19. sz. alatti edények azon edényekből valók, melyekről említés volt téve, hogy körben voltak felállítva és nagy tállal leborítva. 20. Hosszú, csolnakalakú csésze, feketére égetve, ép; hossza: 0·15, szélessége a közepén: 0·06 és magassága: 0·035 m. 21. Bögre, összetörve; szájnnyílása: 0·07, feneke: 0·05 és magassága: 0·07 m. 22. Feketére égetett tál töredéke; közép-nagyságú; czifrázata olyan, mint a 12. sz. alattié. Az agyagtárgyak anyaga túlnyomólag tiszta; csak kevés darabé van durvaszemű homokkal keverve. Az edények színe feketésszürke, fekete vagy sárgászöld. Technikájuk meglehetősen magas fokon áll. Mihailovitsnak 2. számú urnája oly szép, nemes alakú s oly izléses czifrázatú, hogy az még ma is salondisz gyanánt szolgálhatna. Ily elegáns kinézésű lehetett a 12. számú tál is. A kisebb edények között is van néhány példány csinosabb kivitellel, így a 16—19. számúak. Csak kevés, u. m. a 4. szám alatti mozsáralakú hamvveder, gyarló a kivitelre és anyagra nézve. Kőtárgyakból fordult elő s pedig egyenként, anélkül hogy a leletkörülményeket tudnók, négy pattogatott tűzkő (késpengetöredékek?); 1 töredékes hosszúkás gyöngy sárga quarzfélé kőből; 1 kőmag serpentintből, alakja után ítélve, kalapács számára. Szarvasagancsból kevés tárgyat leltek s ezek is csak egyenként, elszórva s nem az urnákban, fordultak elő. Ezek közül első sorban említendő egy hosszú tű letörött hegygyel. Feje és dereka 0·085 méter hosszú. Egy szarvhegyből van készítve; feje hengerded, szépen van csiszolva s felülete körül vonuló, szalagokat képező vonaldíszítésekkel ellátva. Ezen czifrázatok be vannak karczolva és tökéletesen hasonlítanak azokhoz, melyek a bronzkori karpereczeken láthatók. Végre találtak két szarvasagancs véget (0·13 és 0·18 m. hossz.), melyeknek hegyeik szépen kihegyezve, vastagabb végeik pedig szépen levágva voltak. A bronzdolgok, melyeket találtak, a hamvvedrekben voltak. Bronzpléhtöredékeken kívül, melyeket két urnában találtak, meglették egy hamvvederben, az emberi maradványokon elhelyezve, egy tűnek 0·28 m. hosszú négy töredékét négyélű csavart sodronyból; egy másik tűnek, 0·12 m. hosszú négy töredékét szintén négyélű csavart huzalból; s egy 0·12 m.

hosszú sodronyrészletet pléhmaradványokkal. Mig a guggoló helyzetben talált vázak azon feltevés engedik meg, hogy az említett tájon, valószínűleg a magaslaton, a kőkor emberének tanyája volt, addig az urnatemető a bronzkor virágzási korszakára utal, melyben azon magaslaton ismét egy telep létezett. A Rittinger Ede birtokában volt nagy, ezífrázott tál töredéke, valamint több töredék, melyeket Mihailovitsnál láttam (l. fent 12—22. sz. alatt), mutatják a bronzkor jellemző ezífrázatát, a kört és a csigavonalat. A 12. sz. alatti tálon húzódnak a nyaktól a fenékig 0·03—0·4 m. széles ezífrázat-szalagok, melyek a bronzkori kardpengéken levő ezífrázatokhoz feltűnően hasonlítanak. Egyáltalában ezen díszítés, vonalak és pontsorokból, melyek éles szerszámokkal bevésvék, bizonyos fokig izlésesnek mondható. (V. ö. Verhandlungen der Berliner anthropologischen Gesellschaft, 1891, 94—97, Felix Milleker: Die alte Ansiedelung in der Flur Cservenka der Gemarkung der Stadt Werschetz.)

✓Vinga (Tem. vm.; vingai j.). 1875. évi májusban Zsivkov Miklós, vingai lakos, a Murány felé vezető út melletti szőlőjében ásás alkalmával 2 m.-nyi mélységben egy 3·06 kgr. súlyú réz bányász-csákányt talált, melyet a találó előbb egy pénzügyörnek adott el, kitől a már elhalt temesvári pénzügyi igazgató Barách József útján id. Ormós Zsigmond szerezte meg. Az első hirt ezen leletről Csorba Ákos a Temesvárt megjelent „Temesi Lapok” útján adta Különben ki volt ezen csákány az 1876-ban Budapesten tartott nemzetközi régészeti congressus alkalmával is állítva. (Tört. és rég. Ért., U. F., V, 14, 15.).

✓Vizesdia (Toront. vm.; perjámosi j.). Kozon-féle arany-érem (Archiv f. öst. Gesch., XXXIII, 111.).

✓Vlajkovác (Tem. vm.; verseczi j.). Tumuli (Saját jegyzeteim.). — 1886 ajándékozott Heinrich Nándor a délm. muzeumnak egy 0·19 m. kerületű bronz karpereczet, csigavonalalaku vésettél, mely az Ilkatelek nevű jószágon találtatott. (Tört. és rég. Ért., U. F., II, 240.).

✓Vracsevgáj (Tem. vm.; fehértemplomi j.). Az „ördög hidja”-nál találtatott egy Nagy Sándor-féle arany érem (stater). (L. Böhm: Gesch. d. Tem. Banats, II, 321.). — 1889. ápril havában egy vracsevgáji lakos házának kertjében árokásás közben agyagedényre akadt, mely ezüst érmekkel volt tele. Azon 400 db. közül, melyeket Böhm L. láthatott, körülbelül 300 db. dyrrhachiumi és apolloniai drachma volt; a többi római családi érem vala. („Tem. Zeitung“, 1889, 108. sz.). — A Fehértemplomra vezető országút északi szélén egy tumulus

áll, melynek tetejét azonban az ekevas már nagyon lelapított (Saját jegyzeteim.).

✓ Kis-Zombor (Toront. vm.; perjámosi j.). Kis-Zombor helységtől délre mintegy 800 m.-nyi távolságra 1872-ik évi május havában a téglaverő munkások mintegy 1 m.-nyi mélységű sírban csontvázra akadtak, mely arczával kelet felé fordítva feküdt. A csontvázon gyöngyök, két bronz gyűrű, 1 karperecz és 1 fejék voltak, mely utóbbi nyílásában az állat összetartá. Maga a csontváz nem épen erős nyomásra szétmállott, a gyöngyök és bronzékszerek a gyűrűk kivételével id. Ormós Zsigmond birtokába jutottak. (Emlékkönyv a „dél. tört. és rég. társulat“ III. nagygyűlésének emlékére, 16.). — Ezen tárgyak 1889-ben a délm. muzeumba kerültek, hol azokat láttam. A gyöngyök 3 füzérben vannak összegyűjtve és pedig az anyag szerint: kagylók, állatfogak és zöldes színű agyaggyöngyök. A gyöngyfűzésekhez a csatolt jegyzetek szerint: „Macedoniai Fülöp egy érme volt mellékelve“ (Saját jegyzeteim.). Hampel az Arch. Közlem., XIII, II. fzt, 45. lapján a kis-zombori bronzokat következőképen írja le: a) Nagy karika kerek bronzhuzalból, végei lemezszerűen lapulnak és egyhajlatu tekercset képeznek, eredeti alakjából ki van vetkezve, egykori közelálló végei szélesre ki vannak tágitva. Legnagyobb belső átmérője 0.16 m., a huzal legnagyobb vastagsági átmérője 0.008 m. b) Bronzkarika négylapú huzalból, kerek, tompa, közelálló végekkel. Legnagyobb belső átmérője 0.07 m., a huzal legnagyobb vastagságú átmérője 0.006 m.

✓ Zsadány (Tem. vm.; vingai j.). Ezen község határának területén vannak azon neptunicus képződésű, eredeti, gyakran 20 m. magas halmok, melyek Temes vármegye útjai jó részének számára kövecstelepül használatnak. Ezen halmok egyikéből kihordott kövecs-réteg között lettek 1880-ban 6 db. megkövült mammuth-csontot, melyeket Zsadány jegyzője Pakaczán a délm. muzeumnak küldött be. (Tört. és rég. Ért., VI, 160.).

✓ Kis-Zsám (Tem. vm.; verseczi j.). 1881-ben boldogult gróf Karácsnyi Guidonak kis-zsámi földjei tagosittatván, az összesített birtokrész szabálytalan alakot tüntetett elő. Ezáltal a körülárkolás szükségessé válván, a kis-zsámi és moraviczai határ érintkezésénél. a római sáncz mentében, sánczásás közben, a munkások u. a. évi decemberben körülbelül 12 klgr. súlyú, meglehetősen jól patinált bronzeszközökre bukkantak, melyek külön e célra odahordott homokban voltak elásva. Ezen lelethől Rittinger Ede birtokába a következő tárgyak jutottak: 1 öntő-rög; 2 különböző nagyságú egyszerű lándzsacsúcs; 3 ugyan-

olyan vonaldiszes lándzsacsúcs; 4 sarló; 1 egyszerű karperecznek fele, és 1 nagyobb füles ürvéső; mely utóbbi két darab azonban csonka. A leletnek második harmada Henny Sebestyén, akkori nagyzsámi esperes-plébános közvetítése folytán a délm. muzeumba került. Ebben voltak: 2 lándzsahegy, 4 sarló, 3 fűrészlemez, 1 késpenge, 3 fületlen és 1 füles ürvéső (mind a 4 véső azonban csonka) és 6 öntörög, melyek közül 1 egy gereblye részletéhez hasonlít; összesen: 20 db. A lelet harmadik része gróf Karácsonyi Guidó személyes közbenjárása folytán, kinek nagyszámi uradalmi tisztartója, Neuhold, eredetileg a lelet legnagyobb részét — kbl. 8 kgr.-nyit — potom áron megvette volt, a nemzeti muzeumba jutott, melynek igazgatója Pulszky Ferencz, az orsz. rég. és embertani társulat 1882. jan. 31-én tartott ülésén az általam értesített Torma Károly által ezen leletre lett figyelmeztetve s ki a gróf közvetítését kérte ki. 1882. nyarán Nagy-Zsámon, hová a lelet tárgyai eredetileg jutottak volt, már kevés darab volt. Csak a nagyzsámi gyógyszerésznek volt még birtokában 1—1 lándzsacsúcs, ürvéső és sarló és az uradalmi gépészeben 1 szép füles ürvéső. A lelet összes tárgyaitak száma kbl. 50 db., melyek, mint láttuk, többnyire sarlók-, füles és fületlen ürvésők-, lándzsacsúcsok-, és öntörögökből állanak. Valószínűleg öntőműhely maradványai voltak. Kár, hogy a lehely tüzetesebben nem lett átkutatva, mert valószínű, hogy a munkások csak a nagyobb darabokat szedték össze, az apróbbakat figyelmen kívül hagyván. (Saját jegyzeteim; v. ö. Tört. és rég. Ért., VIII, 172—174; a lelet rajzát lásd u. o. I—III. tábla.).

✓ Zsebely (Tem. vm.; csákovai j.). Mammuth-csont a délm. muzeumban. (Tört. és rég. Ért., VII, 87.).

✓ Zsidovin (Kr.-Ször. vm.; bogsáni j.). Mily gazdagok egyes vidékek római családi érmeiben, mutatja az, hogy id. Ormós Zsigmond Zsidovin környékéről nem kevesebb mint 111 családi denárt, melyek többnyire egyenként lettek összegyűjtve, szerzett meg. (Arch. Közl. VII, 146.).

*

Az ezen értekezésben előforduló 4 rajztábla közlését Hampel József urnak köszönhetem, ki azok clichéinek használatát a legkészségesebb módon megengedte, illetőleg kieszközölte.

Az 1891. évi délmagyarországi ipar- és mezőgazdasági kiállítás XVI. (műrégészeti) csoportja.

Midőn az oly szép erkölcsi és anyagi sikerrel végződött kiállítás létesítésének eszméje legelőször megpendítve lőn, a „Délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat“ is azonnal elhatározta, hogy azon tehetsége szerint részt vesz, s már ez év elején, egy csoportbizottságot alakítva, a következő felhívást küldte szét különösen Délmagyarország lakóihoz:

Van szerenesénk felkérni, hogy kiállításunk műrégészeti (XVI.) csoportjában résztvenni, erre esetleg ismerői körében másokat is felszólítani, és ez által vállalatunk célját és sikerét előmozdítani szíveskedjék. A beküldhető régészeti és műtárgyak osztályozása a tállapon van feltüntetve; csakis ezen osztályok keretébe illő tárgyak beküldését kérjük. Bejelentési határidő f. évi márczius hó 15-ike Tudatában annak, hogy az ezen csoportba fölveendő tárgyak önmagukban véve, de a szíves beküldőre nézve különösen is nagy értékkel bírhatnak, tájékozasul megjegyezzük: 1. hogy e tárgyak nem a kiállítási területen és épületben, hanem a belvárosban, a „Délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat“ épületében helyeztetnek el; az elhelyezést és elrendezést a csoportbizottság eszközli; 2. hogy e tárgyak minden tekintetben való biztonsága felől a csoportbizottság a legszorgosabban fog intézkedni; 3. hogy az egyes tárgyak megrongálása vagy elveszte esetére ugyancsak a csoportbizottság teljes kártérítési kötelezettséget vállal, miért is kérjük egyszersmind a beküldött tárgyak értékének megjelölését és ha esetleg több tárgy küldetnék be, azoknak darabszám szerinti jegyzékét; 4. hogy a bejelentés a mellékelt bejelentési íven és ugyancsak mellékelt borítékban portómentesen történik; s maguknak a beküldendő tárgyaknak szállítását illetőleg az összes vonalokon jelentékeny viteldíj-leengedés lesz, a miről az egyes bejelentők annak idején értesíttetni fognak; a tárgyak beküldésének határideje folyó évi június hó 10—20-ika; 5. hogy a kiállított tárgyak a kiállítás bezárása előtt el nem vihetők, a kiállítás befejeztével pedig azok becsomagolásáról és feladásáról szintén a csoportbizottság gondoskodik. Egyébként jelen felszólításunkhoz mellékeljük az általános kiállítási szabályzatot azzal, hogy minden a kiállításra vonatkozó tudakozódásokra a csoportbizottsági elnökség nyújt felvilágosítást. Végül megjegyezzük, hogy a kiállítás ezen csoportját nem csupán délmagyarországi, hanem általános műrégészeti kiállítással óhajtjuk tenni.

Kiváló tisztelettel

Temesvárott, 1891. évi február 10-én.

Deschán Achill,

Temes-vármegye alispánja, a végrehajtó
bizottság és a csoportbizottság elnöke.

Patzner István,

a „Délmagyarországi tört. és rég. Múzeum-
Társulat“ főtitkára, csoportbizottsági titkár.

A beküldhető tárgyak jegyzéke a következő volt:

I. Régészeti tárgyak. 1. Őskori leletek: a) kő- és csont-tárgyak (késpengék, nyílhegyek, vésők, szekercezkék, gyaluk, kalapácsok stb.); b) agyag-edények. 2. Bronz- és réztárgyak, mint fegyverek, ékszerek, eszközök, edények. 3. Barbárkori vastárgyak, római és népvándorláskori tárgyak. *J e g y z e t:* Ez I. alcsoportra nézve kérjük lehetőleg több tárgyból álló s különösen délmagyarországi leletek beküldését és egyszersmind megjelölését a helynek és időnek, a hol és a mikor azokat találták. II. Ré g i b b m ű t á r g y a k. 1. Egyházi készletek (öltönyök, ékszerek, edények s más fölszerelések). 2. Egyéb öltönyök és ékszerek. 3. Középkori fegyverek s ezekhez tartozó díszek. 4. Régibb bútorkok, dísz tárgyak, himzések, szőnyegek és egyéb műipari tárgyak. III. I r o d a l m i m ű v e k. Füzetek, könyvek, akár társulatok, akár egyesek kiadványai, melyek Délmagyarország történetére és archeológiájára vonatkoznak.

A jelentkezések, legnagyobb örömünkre, oly számmal érkeztek be, hogy csoportunknak, mint egészen különállónak, végleges megalakulását, a „**XVI. vagy műrégészeti csoport**“ neve alatt, teljes biztonsággal kimondhattuk. A kitűzött határidőre beérkezett tárgyak a muzeum képtárában voltak izléses elrendezéssel egybeállítva s rövid jegyzékük a következő:

Id. **Ormós Zsigmond**nak, a Délmagyarországi történelmi és régészeti Muzeum-Társulat elnökének kiállított tárgyai: 1. díszes óratartó rococo-idomban, aranyozással, virágfestményekkel és bleu royale-al gazdagon bevonva, a mi a porcellán-festészet legnehezebb műveletei közé tartozik. Készült a múlt században, a bécsi gyárban; 2. nagy etrusk váza; 3. fehér porcellán váza 1836-ból; 4. csésze, sárgás alapon Baden fürdőhely képével. Régi bécsi gyártmány; 5. csésze, francia kártyákkal. Bécsi, 1825-ből; 6. csésze. Gyöngyház-utánzás fekete fogóval és kerettel. Bécsi, 1830-ból; 7. csésze. Külseje megaranyozva, belseje és alja kék rózsákkal. Mind e négy méhkas-monogrammal, a mi a régi bécsi gyár jegye; 8. csésze, elől négyszögű arany keretben tájkép és „Mogeta Kosciuszki“ aláírás; alján szintén tájkép és: „Zamku Krakowskiego od Potnocy“ aláírás. Régi, berlini; 9. csésze. Belül megaranyozva, külső oldalán tojásdad alaku ezüst élenyitésszerű, a tálcza fenekén rakműszerű ékítéssel. Régi, berlini; 10. csésze; sötétzöld alapon aranyozva. Elöl a nápolyi királyság térképe. Alján az austerlitz-i csata tervrajza. Párisi, 1804-ből; 11. ezüst szelencze; négyszögletes, aranyozott, gyémántokkal kirakva. Tetején egy XVIII. századbeli fejéssel díszített nőarcz emailban; négy szögletén miniatúr tájképek; 12. illatszer-flacon. Dugója és talapzata rovátkosak, aranyos rózs- és bimbó-virágokkal. Belga gyártmányu kristály-üveg; 13. Venus-szobrocska, bronz, Pompejiből; 14. viador-szobrocska, bronz, Pompejiből; 15. porcellán-festmény: Jupiter sas alakjában Ganymedest az Olympba ragadja. Másolat Corregio Antonio (Allegri) után; 16. füles pohár, és három ólom-fődeles kupa. Mind a négy darab régi erdélyi fayence; 17. két fényezetlen — biscuit — porcellán

mű: Az esengő udvarló és a meghallgatott udvarló. Monogram: Prag; 18. olasz majolika tányér a XVI. századból: A bárkába bevonuló Noé; 19. olasz majolika tányér (XVI. sz.): Jákob kien-gesztelődése Ézsauval; 20. olasz majolika csésze s mellette a fedő (XVI. sz.); 21. egy augsburgi ezüst tálezáscsa; 22. méces Pompejiből; 23. háromlábu méces, Orsováról; 24. armilla, Giládról; 25. kis porcel-lánfestmény: virágok. Bécsi; 26. porcellán tányér. Rajta Parmigianino (Mazzola Francesco) képének másolata: A nyilat faragó Amor. Bécsi, XVIII. sz.; 27. tányér. Színes fa-rakmű, intarzia (Cortina di Ampezzo); 28. két virágöblöny, négyszögletes aranyozott talapzaton, homályos arany-lapon élénk színű virágokkal. Porcellán, bécsi, 1828-ból; 29. egy dísz-asztalterítő, mely Bessenyei Ferenczné úrnő kézműve, — egy díszes rococo-casette, sárgás színű fából, bronz foglaltvánnyal és zárral; 30. egy teljes antik korall-ékszer magyar díszöltönyhöz; 31. két régi ezüst karpercz; 32. délszláv ezüst esatt.

Az országos magyar iparművészeti muzeum részéről kiállított tárgyak jegyzéke a következő: 1) Két díszedény, 3—3 Meduzafővel, részben aranyozott bronz; olasz, XVI. század; 2) két gyertyatartó, kovácsolt vas, három Delfinből álló lábbal, s aranyberakás-utánzattal; 3) ajtó-fogantyú, kovácsolt vas, két darabból álló; a lemez gothikus mű, a fogantyú egymásba font ág, XV. század; 4) ajtó-fogantyú, kovácsolt vas, ónnal borítva, lemez áttört, szárnyas félalakokkal, XVII. század; 5) kules, kovácsolt vas, ónnal borítva, öt águ koronás renaissance díszítménnyel, olasz, XVI. század; 6) kules, kovácsolt vas, szárnya gothikus mér-mű, német, XV. század; 7) harang, bronz, viaszöntés, renaissance-izlésű díszítményekkel; rajta felírás: *Christe exaudi nos*, 1664.; 8) ismétlődő ajtózár, sárgaréz ezüstözve, rajta sárkány; modern, Paris, Fontaine-ből; 9) Kapufogantyú, ezüstölt sárgaréz; modern, Paris, Fontaine; 10) ajtó-zár, fekete és zöld patinával, vésett díszítéssel, egy mozgó és egy álló kilincs, modern, Paris, Fontaine; 11) könyv, Károlyi Gáspár bibliája, kötése pergament, kék, zöld, vörös és sárga mezőkre osztva, aranyozott préselt díszítésekkel; bazeli nyomtatvány 1751-ből; 12) két ivócsésze, galvanoplastikai másolat, három orosz-lábon, egyik végén stylizált bika-fővel: nagy-szt.-miklósi arany-lelet; 13) csésze, galvanoplastikai másolat, fenekén díszkeretben griffmadárral, nagy-szt.-miklósi arany-lelet; 14) csésze; galvanoplastikai másolat, karima és fenék lombozatos szegélylyel díszítve, a fenekén kereszt, markolat helyett esatt; nagy-szt.-miklósi arany-lelet; 15) csésze, galvanoplastikai másolat, lombozatokban hat medaillon szárnyas csodaállatokkal; nagy-szt.-miklósi arany-lelet; 16) patera, galvanoplastikai másolat, külső fala halakkal s halászeszközökkel díszítve; 17) pohár, gal-vanoplastikai másolat, alul két sor csücskös kagylóval díszítve, közte levelek; 18) korsó, galvanoplastikai másolat, testén fonott keretek négy medail-

lont alkotnak, mythologiai-, vadász- és harezi jelenetekkel, nagy-szt.-miklósi aranyelet; 19) kanna, galvanoplastikai másolat, 8 szegletű, középen gyűrűvel, csuklóban járó fedővel és domboru díszitményekkel, magyar, XVII. század; 20) esésze, galvanoplastikai másolat, kerek, keleties növénydíszítésekkel, köztük állatok; 21) serleg, galvanoplastikai másolat, keskeny kerek talpon hengerforma test, szélén domboru lombdíszítés, német, XVI. század; 22) tálcza, galvanoplastikai másolat, kerekded lombfűzérrrel és fenékén alakokkal díszítve, XVIII. század; 23) tányér, galvanoplastikai másolat, 8 szegletű levélkoszorúval, a fenék közepén domború virággal, magyar, XVII. század; 24) tömjéntartó, galvanoplastikai másolat, három gombon álló angyalféjes talppal, karélyozott testtel, csuklóban járó fedővel, barokk ízlésű díszitmények II. Mátyás ezímerével; 25) kilencz darab ajtókilincs bronzból, négy ezüstözve, modern, Paris, Vaillant; 26) ajtókopogtató, sárgaréz ezüstözve, oroszánfő tartja a fület, párisi 1877-iki kiállítás; 27) ismétlő ajtózár, bronz aranyozva, rococo-díszitményekkel, Paris, Fontaine; 28) képkeret, fa, domború és áttört faragásu, aranyozva, barokk-ízlésű cartouche-idom női félalakokkal, olasz XVII. század; 29) képkeret, fa, aranyozva, elliptikus medaillont barokk-ízlésű levelek köritenek, olasz, XVII. század; 30) képkeret, fa, faragott és áttört, négyszögletű, levelekkel körítve, fenn angyalfővel; 31) képkeret, fa, aranyozva, kerek forma, babérr koszorúval körítve, XVIII. század; 32) ruhaszövet, fekete pamut-alap, sárga, vörös és fehér nyitott selyemmel hímzett szegfüvekkel s egyéb virágokkal díszítve, indus; 33) casula (misemondó ruha) préselt bőr, ezüst alapon sokszínű díszítésekkel, spanyol, XVII. század; 34) mise-ruha, sárga selyem alap arany szállal s részben metszett vörös bársonnyal átszőve, gránát-alma mustra, olasz, XV. század; 35) Mária és Krisztus-köpeny, színes mustrás damaszt arany szállal hímézve, stylizált lombdíszítéssel, olasz, XVII. század; 36) Lacis, két darab, fekete selyem, vörös, zöld és arany szállal átvarrva, stylizált cyprushoz hasonló motívum, perzsa; 37) nyeregtakaró, zöld bársony alapon arany-ezüst lapos öltésű virágok; 38) takaró, piros selyemszövet, zöld, chamois, szürke és sárga selyemmel átszőve, hosszukás négyszögletű, csíkok és medaillonok hármassal virággal, hossza 1·90 méter, szél. 2·20 m., keleti; 39) díszitmény-mustrák 44 és 42 darab egy keretben, modern, francia; 40) terítő, tükre sárga alapon, piros díszitmény, selyem damaszt cyprusi aranyszálból, ezüst bogokkal díszítve; szegélye világoskék sima selyem levarrva és színes selyemmel díszítve; a tükrös olasz szövet, XV. század, a szegély XVIII. sz.; hossza 2·40, szél. 2·19 méter; 41) deréköv, alapja aranyszövet, díszítése a végén két egyforma színes selyemből szőtt virágbokréta, hossza 2·14, szél. 0·35 méter, lengyel, XVI. század; 42) szőnyeg, gyapjából kötve, nyírott; alapja crème-sárga, díszítése vörös, kék, sárga, viola és fekete; váltakozó irányú, stylizált virágmotívumok, hossza 2·06, szél. 1·42, perzsa; 43) nyeregta-

karó, gyapjúból kötött és a nyereg kápája számára nyilas; szegélyére zöld selyem rojt felvarrva; hossza 0·92, szél. 1·00 méter; perzsa: 44) könyv: L'algerie ancienne et moderne, Leon Galibert, modern polichrom bőrkötés; 45) kanna, galvanoplastikai másolat (Sthin Tamás kannája); 46) könyv, Dictionnaire raisonné du Mobilier Français. M. Viollet-le-Duc, modern bőrkötés, XVII. századbeli francia izlésben; 47) 6 darab XVI. századbeli olasz hímzés; 48) szőnyeg, gyapjúból kötve, nyírott, alapja crême-sárga, sokszínű virágos díszítés, igen széles bordure-ök; hossza 1·75, szél. 1·14 méter, perzsa; 49) szőnyeg, a budavári székesegyház Zichy-kápolnájának tulajdona; gyapjúból kötve, nyírott; alapja a közepén sötét téglavörös; hossza 1·70, szél. 1·20 méter; 50) gobelin, kétféle színű; vadászat; hossza 2·67, szélessége 1·34 méter, francia, XVIII. század; 51) szőnyeg, gyapjúból kötve, nyírott, alapja téglavörös; a bordureben stylizált virágok, a közepén 3 árkád 4 oszloppal; hossza 1·80, szél. 1·28 méter, perzsa; 52) tapisserie, quadrirozott alapon növények és ember-alakok applikálva indo-chinai izlésben; hossza 2·40, szél. 1·90 méter; 53) kovácsolt vasrács, lapos keretben, kaeskarings ind alakokkal és masqueokkal; hossza 0·53, szél. 0·495 méter; svájci, XVI. század; 54) kovácsolt vasrács, hossza 0·50, szél. 0·40 méter; német, XVIII. század; 55) 6 darab pilaster-díszítmény, fafaragás, flórenczi, modern; 56) Herpka Károly tanár galvanoplastikai másolataiból: a) egy talpas pohár; b) egy lemez, Venus diadalszekerén; c) egy nyolcz-szögletű tányér czímerrel; d) egy kanna, fedelén éremmel; e) egy talpas pohár és végre f) egy kanna csuklóban járó fedéllel, rajta a Thurzó-család czimere.

Összesen 74 darab 4.860 ft értékkel.

Hiller bárónók (Temesvár) is igen szép gyűjteményt adtak rendelkezésünkre, melyek a szintén tulajdonukat képező két régi szekrényben voltak elhelyezve, s röviden jelezve a következők: Két kép, rakott kézimunka 1844. évből; egy ércz tál és korsó, a Deschánfalva melletti római sánczokból; két kisebb arczkép: a nő Gyika-, a férfi a Hiller családból, készítésük ideje ismeretlen; egy nagy agyag-öblöny, készítése ideje ismeretlen; egy antik gyöngyház-casette; egy gyöngyház-óra és két régi kerek álló-óra; egy csengettyű; egy emlék-érem, mely Hiller altábornagy (1809.) ünneplése alkalmából veretett; egy ékszer-tartó bronzból; egy piros flacon arany ékítéssel; egy fehér üvegkorsó ezüstdélel; egy kisebb régi üvegkorsó; két üvegtányér, kiszögelő ékítéssel; egy üvegtányér ékítés nélkül; két üveg thea-szelencze, ugyanolyan mű; egy czukortartó, ugyanolyan mű bronzkerettel, egy gyümölcs-esze, ugyanolyan mű bronzkerettel; egy kristály-tál, fődélel; egy kristály-serleg, fődélel; három egyenlő kristály-üveg; három különféle pohár; egy régi pohár, zöld. aranyékítéssel; egy régi pohár kék; egy pecsétgyűrű és haj. Sándor altábornagy emlékei; egy kis porzellán tarka angol korsó; egy kis por-

ezellán virág-öblöny (festett), „Alt Wien“; egy porcellán áttört gyümölcs-kosár, tálczával; egy magas porcellán kanna, virágfestéssel; két porcellán ugyanolyan csésze; egy magas porcellán kanna aranyszéllal; négy csésze porcellán, aranyszéllal; egy porcellán cukor-szelence aranyszéllal. Régi csészék: egy sárga virágos, két festett, egy ó-szász, egy fehér aranyozott, egy kagyló-alaku, egy fehér aranyozott, egy kicsiny virágos, egy honi ipar (1830-ból), egy tarka, egy kékes fehér; mind a jelen század elejéről; egy régi asztalterítő, sárga selyem, egyiptomi alakokkal. Régi magyar paraszt-edény Komárom-, Győr- és Veszprém-megyéből: 12 úgynevezett „kannatál“, 2 tányér és 19 „legénykorsó“; legnagyobb részük a múlt századból. Végül négy nagyobb és két kisebb iratesomag, melyeknek tartalmát okmányok, hadi térképek, a Hiller-család birtokaira vonatkozó adománylevelek, kiáltványok, jegyzékek stb. képezik a következő évekből: 1796, 1800, 1802, 1804, 1805, 1809. Megemlitendők még: Hiller altábornagy arcképe, ki a század elején lefolyt francia háborúkban vett tevékeny részt; egy általa elvett francia-kard, az esemény elbeszélését tartalmazó könyvvel együtt, s egy tábori utazó bőrönd, fa, bőrrel bevonva, réz-veretű díszítéssel, melynek közepén a kétféjű sas látható.

Br. Stojanovits György gyűjteményéből (Lacunás, Temes-megye): két nagyobb, egy kisebb palaczk, hat nagy, hat közép nagyságú, öt kisebb és hat kicsiny csésze, valamint egy fűdeles csésze; mind régi chinai porcellán. Bosnyák kötők Travnik vidékéről és aranyhímzésű u. n. keylakkendők. Továbbá két fűdeles, két fűdelnélküli ind csésze, illetőleg pohár. Két ivócsésze, aranyozott réz. Egy illatszertartó vert réz. Egy fűstőlő-edényke, aranyozott réz. Két kis kávéscsésze, aranyozott réz. Két régi hajtű (igen nagyok). Két üvegkarika (arab kar-ék). Egy papir-olló (albániai). Két szarvas-agancsból készült lőportartó. Egy diszes forgó. Hét régi tölténytartó. Két galamb-, egy hal-alaku és egy négyszegletű dohányszelence olajfából. Egy keleti női álarcz, gazdag arany hímzéssel. Egy harezi bárd. Két buzogány. Két handzsár. Egy rövid kétélű kard. Egy hadi szekereze. Egy patkó, kurd írással. Egy perzsa paizs, sisak és kardvédő. Egy korán-tartó állványoscska; egy gyöngyházból összerakott régi szentkép szláv felirattal; egy nagy (ujabb) éreztálcán régi szintén érez fűdeles tál, igen nagy; végre egy sárgarézből készült délvidéki nagy parázstartó, illetőleg melegítő talpas medence fűdéllal. Mind e tárgyak keletiek.

Rittinger Ede (Versecz) régészeti kiállítása volt tagadhatatlanul egyik legérdekesebb csoportunk. Szép rendszerben tünteti fel az emberek által használt eszközök fejlődését a kőkorszaktól a bronzkorszakig. Kiállított atárgyi rövid elsorolásban a következők: I. Pattogatott kőtárgyak: négy balta, négy kés, négy nyílhegy, öt kőmag, húsz kőforgács. II. Csiszolt kőtárgyak: két balta-kalapács, nyolcz véső, egy kőgyalu, egy

keskeny véső, hat kalapácestöredék, egy kalapácestöredék furási kísérlettel, egy kalapácestöredék (kétszer használt), tizenkét kőmag, négy köszörűkő, egy teljes kőmalom. III. Szarvasagancs- és csonttárgyak: négy balta és kapa, egy meghatározatlan eszköz, egy véső, tíz hegyezett agancsdarab, négy törött agancsdarab, hét tű, ár, stb., két simító eszköz, két díszítésül szolgált szarv, egy agancs-töredék fűrészelési kísérlettel, öt darab szarv és csont (konyhahulladék). IV. Agyagtárgyak: három emberi, alak-töredék (láb), öt gyöngy, öt kúp, öt golyó alakú gyöngy, hat golyó tizenkét edény, hat edénytöredék. V. Bronz tárgyak: egy szárnyas véső, egy fűrés, egy sarló és egy tű. VI. Arany tárgy: egy kétszer hajlott gyűrű.

Temesvármegye alispánja a kiállítás tartamára átengedte az összes régi megyei zászlókat.

Temesvár szab. kir. városa a következő tárgyakkal vett részt kiállításunkon: Régi szabályrendeletek (Hohe Resolutionen vom Jahre 1772 bis 1819). Történeti emlékkönyv, a 18-ik század kezdetén, a török hatalom megtörésében kimagasló legfelsőbb világi és hadifők (höchste Welt und Kriegshäupter) dicsőítésére. Alexandro Sigismundo, augsburgi püspöknek szerzé a collegium S. Hieronimi Dilligenben. Ahhoz a 3. 4. és 5. számú térkép. Magyar haditérkép. (Ungarisches Kriegs-Theatrum) 1715—1716. (Joh. Bapt. Homann.) Temesvár város térképe. Seutter M.-tól. Temesvár város hadi és ostromlási térképe 1716. (Francia szövegű). A temesvári polgárok névjegyzéke (Catastrum Civium) 2 kötet. Temesvár városának monografiája, Preyer Jánostól (diszpéldány). A temesvári népiskolák története, írta Hetzel S. M. Eredeti oklevél Temesvár városának a szab. kir. városok közé való felvételéről 1781. Eredeti oklevél Temesvár városának a szab. kir. városok sorába való felvétele megállapításáról 1824. Az 1458/B számú városi 10 frtos pénzjegy 1849. évből. A 882/A számú városi 5 frtos pénzjegy 1849. évből. Emlékkönyv Temesvárnak a szab. kir. városok sorába való felvétele 100 éves fordulójának ünnepélyéről. Temesvár város polgári lovassági karának zászlója 1809. Temesvár város polgári lövész-karának zászlója 1813. Temesvár szab. kir. város felszabadítási zászlója 1782. Temesvár városi I-ső zöld egyenruhás polgári lövész-esapat zászlója 1843. A polgári lövész-kar ezüsttel himzett zászlószalaga Carola Augustától 1843. A polgári lovassági század ezüsttel himzett zászlószalaga Carola Augustától 1844. Egy kép és pedig: K. k. Artillerie-Zeughaus, vormals Hunyadisches Schloss in Temesvár vor der Belagerung im Jahre 1849.

Vingarendezett tanácsu várost igen érdekes okmányok képviselték kiállításunkon; nevezetesen: 1) V. Ferdinándnak Bécsben,

1845. Szent-György hó 24-én kelt királyi levele, melyben „Temes-vármegyében fekvő kiváltságos Bánság-Terézio-poly“ vagyis Vinga városának megengedi, hogy a sz. Miklós ünnepére esett vásárt a sz. Mihály napja utáni hétre áttehesse. 2) III. Károlynak. Bécsben, 1727. október 1-én kelt kiváltságlevele a Krajova-, Rimnick- és Bradiesenben lakó bolgárok számára 12 pontban. 3) I. Ferencznek, Bécsben, 1811. július 17-én kelt kiváltságlevele, melyben megerősíti s részben módosítja a bolgároknak III. Károly és Mária Terézia által adott kiváltságokat. 4) Mária Teréziának, Bécsben, 1744. augusztus 1-én kelt kiváltságlevele a bolgárok számára (14. pont). 5) I. Lipótnak, Bécsben, 1690. ápril 6-án kelt felszólítása Albania, Szerbia, Misia, Bulgária, Silistria, Illyria, Macedonia és Rasia népeihez, hogy a törökök elleni háborúban segítsék. 6) Kún László magyar királynak 1273-ik évi július 4-én a Jáknemzetségből származott Setkei (?) nemesek számára a Vasvármegyei Bothány faluról kiállított ajándéklevele („Másolat, Felső-Kubini és Deménfalvai Kubinyi Péter, Tsász. Királyi Tanácsos Urnak, kegyes jötevőjének ajánlja Horvát István“). 7) Egy Szabadkán 1776. november 5-én, és egy Crajován 1779. október 16-án kelt „Protectio és Salvaguardia“-levél a Bradiesenben lakó bolgárok számára a hadvezérektől. 8) Ugyanily levelek ugyanazoknak: 1777. október 14. és január 18-káról; 1701. ápr. 16-ikáról és 1730. márczius 16-ikáról. 9) „Kosztandin Wasaraba Vayvode und Herr der ganzen Wallachey“ a bolgároknak letelepedésre engedélyt és különféle kiváltságokat ad. Bukarest, 1799. ápril 2-án. Másolat (2 példány). 10) Hét darab más, részint a város, részint magánosok tulajdonát képező okmány. 11) Végül ki volt állítva: A vingai (Theresio-Polensis) polgári őrség zászlója 1809-ből.

Ugyanesak Vingáról magánosok a következő tárgyakat küldték be: Felletár Nándorné úrhölgy egy teknős békahéjból készült, művészi kivitelű kis legyezőt; egy ritka szép és becses, antik női aranyórát; egy zománcozott, könyvalakú arany csüngődísz láncszal és egy régi porcellán csészét aljjal. Karácsenyi Mária, Koszilkov Lipót, Szepsy Lajos, Veress Vilmos, Moga Antonia egy egész gyűjteményt, melyből fölemlítendő: több régi majolika és porcellán csésze és korsó, régi mozaik tárgyak, órák, képek, szelenczék, egy szőnyeg, több himzés és bolgár penzék.

Gr. Apponyi Sándor (Lengyel, Tolna-megye) gróf Mercy Claudius Florimundnak, a Temesi Bánság kormányzójának és újjáteremtőjének (1717—1734) olajba festett eredeti arczképét volt oly szíves beküldeni.

Procopius Dadányi Angele úrnő (Budapest) egy magyar díszöltönyhöz való teljes antik korall-ékszert küldött be.

Br. Ambrózy Béla (Temes-Gyarmata) gyűjteményéből a következő tárgyak voltak kiállítva: két szerb pisztoly (középkori); egy vadászkürt; egy magyar diszkard 1695-ből; egy kardkötő ugyanazon évből.

Vizkelety Imre, társ. tisztb. tag gyűjteményéből a következő tárgyakat láttuk: egy 1712-ből származó olajfestésű arckép, mely egy 102 éves férfi-tagját ábrázolja a Vizkelety-családnak; az aradi 184^{8/9}-iki különféle gyalog és lovas harcosok aquarell képe; Herkulesfürdőnek 1844-ben festett tájképe, szintén aquarell; sz. Domonkos képe 1785-ből hártýára festve, és egy „Ecce homo“-kép ugyancsak hártýára festve 1789-ből.

Remekházy Károly (Temesvár) képekkel járult kiállításunkhoz, és pedig: egy női arckép (Donato, 1820.); egy második női arckép (Einsle, 1840.); két genrekép: vadászutyák (németalföldi iskola); két kép Krisztus szenvedése történetéből (id. Kranach?); egy férfi arckép (Alconiére); egy csendélet (Remekházy K.)

Dr. Parlaghy Márton (Temesvár) két képet állított ki; mindegyik fára festve edényben levő virágcsokrot ábrázol. Monogramm E. H. 1740.

Mayer Károly (Temesvár) egy Munkácsy Mihály által 1862-ben rajzolt női arcképet állított ki.

Schwimmer Berta úrnő Szabadkáról szintén több érdekes tárgyat küldött be kiállításunkra, és pedig: két valódi, nagy, ind-japán vázát; egy művészi fa-faragvánnyal ékes albumot; egy régi bronztányért állatalakokkal, és egy diszes író-alzatot (préselt bőr, festéssel; belül művészi kivitelű monogramm, női kézimunka.)

Kerschek Gyula (Temesvár) igen szép szekrényben a Kossuth-bankók néhány eredeti clichéjét s egy keretben az ezeknek megfelelő Kossuth-bankókat állította ki.

Berta Titus (Temesvár) kiállított tárgya egy térkép, névleg: Temesvarer Banat, von Herrn Johann Barcellini. Herausgegeben von Herrn F. A. Schraembl, Wien, 1788.

Ruschil D. Ferencz (Temesvár) kiállított tárgyai: egy régi porcellán csésze és egy gömbölyű burnót-szelence három gyermek-arcképpel Öfele XVIII. századbeli német festőtől.

Billesz Péter (Temesvár): egy dísz-öv, erdélyi szász ötvös-mű.

Hilt Lajos (Temesvár): 4 aquarell-kép ifj. Markótól.

Schöffner Károly (Temesvár) saját szekrényében állított ki egy fegyverekből, edényekből, disztárgyak, órákból s miniatur-képekből álló gyűjteményt.

Ezen kívül dr. Szentkláray Jenő (Török-Becse), Milleker Bódog (Versecz), Boleszný Antal (Orsova) és maga a „Délmagyarországi történelmi és régészeti Muzeum-Társulat“ egy csinos és érdekes gyűjteményt állítottak össze az általuk kiadott füzetekből és könyvekből, melyek Délmagyarország történetére és archeológiájára vonatkoznak.

Csoportunkat daczára annak, hogy a tulajdonképeni kiállítás területétől távolesett s megtekinthetése külön beléptidj lefizetéséhez volt kötve, mégis igen sokan látogatták, úgy hogy az anyagi sikert, melyről a f. é. október 31-én megtartott választmányi ülésnek ugyane füzetben közlött jegyzőkönyve ad számot, egészen kedvezőnek mondhatjuk. Erkölesi sikerünk: maga a látogatók nagy száma, tekintélyes szakemberek elismerő bírálata és a kiállítási jury-bizottság elismerése, melyet a kiállítóknak megszavazott kitüntetésekkel nyilvánított.

Befejezzük a hely szűk volta miatt vázlatos jelentésünket a társulat legőszintébb köszönetének ismételt kimondásával mindazok iránt, kik kiállításunk létrejövetelét lehetővé tették.

Patzner István.

TÁRCZA.

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett Temesvárott 1891. október 31-én, a „Dél-m. tört. és rég. Muzeum-Társulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Deschán Achill társ. igazgató, Odor Samu, dr. Parlaghy Márton, Kovacsich Gyula, Derera Izrael, dr. Niamessny Gyula, dr. Laky Mátyás, Wimmer József, Patzner István társ. főtitkár, dr. Számek György, társ. titkár, választ. tagok és társulati tisztviselők, és több vendég.

48. Deschán Achill társ. igazgató, mint elnök, üdvözli az egybegyűlt tagokat s az ülést megnyitja.

49. Főtitkár felolvassa a múlt ülés jegyzőkönyvét, mely észrevétel nélkül.

Hitelesítettik.

50. Főtitkár felolvassa a múlt ülés óta történt nevezetesebb eseményekről és a beérkezett adományokról szóló következő jelentését:

Főtitkári jelentés,

a „Dél-magyarorsz. tört. és rég. Muzeum-Társulat“ rendes, havi választmányi ülésén 1891. okt. 31-én.

Tisztelt Választmány!

I. A szokottnál valamivel hosszabb szünet után, melyet a kiállításnak muzeumunkban elhelyezett XVI. csoportja okozott, nehéz szívvel kezdem meg első jelentésemet, mert két derék tagtársunk elhalálzásáról kell megemlékeznem. Választmányi tagjaink sorából ugyanis f. hó 22-én húnyt el Rácz Athánáz, kir. tanácsos, országgyűlési képviselő, ki nemcsak a Délvidék egyik legkiválóbb férfia, hanem társulatunknak hosszabb időn át buzgó alelnöke, és mindvégig lelkes, munkás választmányi tagja volt. Második halottunk, rendes tagjaink sorából, Stettina Imre, cs. és kir. katonai plebános Innsbruckban, ki szintén e hó folyamán húnyt el. Nem

szabad elmulasztanunk, hogy e két gyászeset fölött érzett legőszintébb, mély részvétünket jegyzőkönyvünkben meg ne örökítsük.

Ugyanesak rendes tagjaink sorából törlendőnek vélem Kis Kálmán, kubini aljegyzőt, a ki vett értesülés szerint ismeretlen helyre eltávozott.

II. A t. választmányi tagoknak tudomásuk van arról, hogy muzeumunk ünnepélyes megnyitása f. évi augusztus hó 29-én tényleg végbement. Az ünnepélyes megnyitó közgyűlés lefolyásáról, és Délmagyarország s különösen megyénk és városunk, de sőt távoli vidékek jeleseinek ez alkalommal ismételten tanusított meleg érdeklődéséről, teljes képet ad az ünnepély alkalmából megjelent „Emlékkönyv“, miért is ismételésekbe bocsátkoznom felesleges volna. A tényleg közreműködött egyéneknek átíratilag fejeztük ki köszönetünket, s így most csupán azon indítványt kell előterjesztenem, hogy ezek iránt is, de egyként mindazok iránt is, kik — akár testületek, akár magánosok — ez ünnepélyünkön megjelenni szíveskedtek, jegyzőkönyvileg is fejezzük ki köszönetünket, s mondjuk ki, hogy a megjelent helybeli testületeknek az „Emlékkönyv“ egy példánya szintén megküldessék.

III. Jelentésem következő pontját, azt hiszem, öröndetes meglelégedéssel veszik tudomásul a t. választmányi tagok. A kiállítás, melyet a XVI. csoport czíme alatt muzeumunkban létesítettünk, meglehetősen anyagi, és még szebb erkölcsi sikert ért. Kiállítóink közül — a jury-bizottság határozata szerint — díszokmánynyal lettek kítüntetve ketten, névleg: id. Ormós Zsigmond, Temesvár, és Radisich Jenő, Budapest; aranyéremmel Rittinger Ede, Versecz, s elismerő okmánynyal a többiek mind. Társulatunk nevében a kiállítók közül többnek már kifejeztem köszönetünket, de méltóbbnak találom, ha mindnyájuknak a tisztelt választmány mond ez alkalommal köszönetet, melyről jegyzőkönyvi kivonattal értesíttetnének; e jegyzőkönyvi kivonatban, véleményem szerint, különösen hangsúlyozandó volna köszönetünk Temesvármegye és Temesvár szab. kir. város, mint kiállítók iránt. Egyébként a kiállítók és kiállítandó tárgyak jegyzékét, illetőleg leírását maradandó emlékül „Értesítőnk“ legközelebbi számában szándékozom közzétenni.¹⁾

A kiállítás anyagi eredményét a következőkben van szerencsém előterjeszteni, kérve a tisztelt választmányt, hogy e számadásomat helyeslőleg tudomásul venni szíveskedjék:

1) Összes bevétel 1863 jegy után 372 frt 60 kr.

¹⁾ L. e. füzet második közleményét.

2) Összes kiadás:

a) magára a kiállításra:

1) egy pénztárnok	78 napon át à 50 kr.	39 frt — kr.	}	98 frt 02 kr.
2) „ „	11 „ „ à 25 kr.	2 frt 75 kr.		
3) „ terem-őr	77 „ „ à 50 kr.	38 frt 50 kr.		
4) „ „	11 „ „ à 25 kr.	2 frt 75 kr.		
5) a kiállítás elrendezésének és tartal-	mának ideje alatt kisebb szükség-			
letekre fordított	8 frt 62 kr.			
6) a kiállítás bezárása után a beküldött	tárgyaknak részint postai elszállítása,			
részint a vasúthoz kiküldése, csoma-	golása stb.	6 frt 40 kr.		

tehát a kiállítás összes költségeinek levonásával tiszta bevétel 274 frt 58 kr.

b) Ebből fődíjazottak azonban az ünnepélyes megnyitás költségei is, névleg:

1) a közgyűlési meghívók bélyegei	6 frt — kr.	}	49 frt 43 kr.
2) a „ „ bekötése (6 db.)	5 frt — kr.		
3) ez alkalommal fölmerült leirói díjak s írószerek	5 frt — kr.		
4) ez alkalommal fölmerült levelek és csomagok díja	2 frt 05 kr.		
5) bélyegek (à 3 kr.) az Emlékkönyvek szétküldésére	8 frt — kr.		
6) 6 pld. Emlékkönyv bekötése	4 frt 20 kr.		
7) a vendégek fogadása alkalmából költségek	19 frt 18 kr.		

maradna tehát a fenti többletből 225 frt 15 kr.

c) melyből azonban ugyanesak a kiállítás tartama alatt a muzeum szükségleteire fordított

1) Ő felsége ittléte alkalmából egy új zászlóra	38 frt 75 kr.	}	43 frt 67 kr.
2) gyűlési meghívó kártyákra	2 frt — kr.		
3) apróbb kiadásokra	2 frt 92 kr.		

marad tehát végleges többlet 181 frt 48 kr.

e többletre nézve indítványozni bátorkodom, hogy abból a muzeumi szolgának a kiállítás tartama alatt, valamint előtte és utána is naponta fölmerült fáradságos, rendkívüli munkája fejében jutalom czimén szavaztassék meg 15 frt — kr.

mely esetben a pénztárba szállítandó összeg marad 166 frt 48 kr.

Hogy a kiállításból nyert bevételt csak magának a kiállításnak kiadásai levonásával, (mely fentebb 274 frt 58 krban van kitüntetve,) tisztán láthassuk szükségesnek tartom megjegyezni, hogy még mielőtt egyáltalán jövedelmünk lett volna, a kiállítás céljaira, nevezetesen belépti-jegyek és feliratok nyomtatására a társulat pénztárából is ki lett fizetve 27 frt, melynek levonásával a kiállítás tiszta jövedelme mégis volt (a többi kiadásoktól eltekintve) 247 frt 58 kr.

IV. A mult ülés óta beérkezett adományok a következők:

1) Vizkeleti Vizkelety Imre nyug. pénzügyi-tanácsos, társ. tisztb. tag szivességéből saját följegyzése szerint:

Jelvények a szabadságharczból.

1. 184^s/₉ ki honvéd tiszti öv, melyet Vizkelety Béla a temesvári gyárváros bevételénél, a hadnagyi ranggal nyert el.
2. 184^s/₉ ki nemzetőri karszalag, melyet Vizkelety Imre viselt.

Érmek.

3. Ő Felségeik: I. Ferencz József és Erzsébet királyi pár egybekelésük alkalmából 1854-ben veretett horgany érem.
4. Országgyűlési emlék-érem, 1855-ből Magyarország és a melléktartományok czimereivel, melyeket az 56 megye czimerei köröznak. Horgany-érem.

Egyik lapján e hazafias költemény olvasható:

„Midőn sötét lesz a világ
S minden tűz kiég,
A honfiszívben fenmarad
Egy égő szikra még
E szikra fényt ad és hevet,
S ég olthatatlanul.
Oh honfi, őrizd e tüzet
S ne félj, ha vész borul!”

5. Kazinczy-érem, bronzból, Kazinczy profil arczképével, és a magyar költészet geniuszával. A körirat következő: „Kazinczy Ferencz szül: október 27-én 1759-ben. A magyar tudományos akadémia október 27-én 1859.”

6. Fiumei érem. Egyik oldalán: az Adria, a felkelő nappal, egy vitorlás hajóval, és Fiume város látképével, fölötte ez olvasható:

„Congresso XIV. Medici e Naturalisti Ungheresi.”

Körirata ezt tartalmazza:

„A magyar orvosok és természetvizsgálók XIV. nagy gyűlésének.”
Az érem másik oldalán Fiume czimere látható. Horgany-érem.

Festmények.

7. Vizkelety Istvánt ábrázoló 53 ctm. magas és 42 ctm. szélességű olajba festett eredeti arczkép 1712. évből. A kép alsó részén ezen

irat van: „Stephanus Vizkelety huc usque spatio 50 annorum Castellanus in Brunov, qui coelebs, centesimum annum agens, uxorem sibi ducere petiit, siquidem petitam sponsam obtinere non potuit, coelibatum continuare resolvit. Cujus vera effigies facta Ao. 1712. mense Junio, obiit vero ultima Juny Ao 1714. aetatis suae 104. annorum.“

8. Az aradi 184⁸/₉-iki honvéd harezosok, Vizkelety Imre által 1849-ben, a helyszínén természet után papírra festve. A kép hossza 35 ctm. magassága 23 ctm. Ezen láthatók: 1 Lehel-huszár, 2 Hunyady-huszár; 1 önkéntes, lengyel dzsidás, 3 szabolcsi önkéntes, ugyanis 1 lovas és 1 gyalogos-tiszt, továbbá 1 közkatona, 1 honvédtiszt, 1 önkéntes bécsi technikus-tiszt, 1 nemzetőr nyári öltönyben, 1 gyalogos lengyel önkéntes, és 1 őrt álló magyar közhonvéd teljes felszereléssel, a kibontott magyar honvéd zászló és 1 dob; a háttérben Arad vára látható a benne lévő sz. Ferenczrendiek templomának két tornyával; az előtért a Maros folyója választja el a vártól.
9. Herkulesfürdő (Krassó-Szörény megyében), Vizkelety Imre által, 1844-ben a helyszínén természet után rajzolva és festve. A kép magassága 20 ctm. szélessége 25 ctm.

Imakönyvbeli képek 1785. és 1789-ből.

10. Sz. Domonkos, a mint üldözőbe veszi az Albingenseket a XIII-ik században.
11. Ecce homo; mindkét kép hátyára festve.
Pécs, 1891. június 12-én. Vizkelety Imre.

2) Tárgyak: Milleker Bódogtól: a) Laezunási öntőműhely maradványai: 1) Öntörög (1 drb.), 2) 1 fületlen üres véső-törédé, 3) 4 drb. fűrészlemez, 4) 1 drb. sarló-törédé, és 5) egy ismeretlen rendeltetésű páleza. b) Deschánfalvai kőkori telepről: 1) egy serpentin kalapács-fele (nagy), 2) 7 drb. kova-eszköztörédé, 3) 1 drb. szarvas-aganacs véső.

c) Hunyady-vár képe 1849. előtt. Ajándékozta Temesvár szab. kir. város, d) Rieger és Társa helybeli ékszerésztől egy szekrény.

3) Érmek: a) Gaál Emil, nitzkyfalvi plebánostól egy siclusnak, vagyis azon pénznek másolata, melyért az Üdvözítő eladatott, magyarázó jegyzettel együtt.

b) Leyritz Árpád, temesvári mulakatostól az 1891. évi dél-magyarországi kiállítás egy emlékérmé (aranyozott), c) Feletár Livia urnától Vingáról egy lengyel ezüst pénz. Lelhely: Vinga város területe. d) Jovin Jánostól Temesvárott, egy belga érem.

4) Könyvek: a) Téglás Gábor, Tanulmányok a rómaiak daciai aranybányászatáról. Kiadja és ajándékozta a magy. tud. akadémia.

b) Felix Milleker, Geschichte der Grossgemeinde Temes-Paulis. Werschetz, 1891. Ajándékozta a szerző.

V. Bátorkodom a tisztelt választmány elé terjeszteni Vlasits Nikodém, Vukovári (Szerémmegye) lakos ajánlatát őskori s egyéb régiségleletek megvásárlása iránt.

VI. Van szerencsém bemutatni Temesvár szab. kir. város következő átiratát, melyben a választmányi tagságról lemond;

15623. szám.

tan. 1891.

A „Délmagyarországi történelmi és régészeti Muzeum-Társulat“.

Tekintetes Igazgatóságának!

Temesvárott.

Vonatkozással a társulat f. é. augusztus hó 29-én tartott közgyűléséből Temesvár szab. kir. város közönségével is közölt 12. számú határozatára, van szerencsénk a tekintetes igazgatóságot tisztelettel az iránt megkeresni, hogy a város közönségét a társulat választmányi tagjainak sorából kitorolni szíveskedjék, miután az 1875. évi május 2-án 1508. sz. a. kelt belügyminiszteri rendelet VIII. pontja értelmében községek és testületek valamely egyletbe mint tagok beléphetnek ugyan, de a képviselők által gyakorlandó tanácskozási és szavazási jog részükre nem engedélyeztetik, következésképen választmányi tagok sem lehetnek.

Temesvár, sz. kir. város tanácsától 1891. évi szept. hó 24-én.

Telbisz,
polgármester.

VII. Végül a f. évi augusztus hó 29-én tartott ünnepélyes megnyitó és egyszersmind VII. évi rendes közgyűlés következő határozatait van szerencsém a t. választmány tudomására adni: 1) 4. sz. Id. Ormós Zsigmond, őmltga életfogytiglani elnöknek megválasztatott; 2) 7. sz. Id. Ormós Zsigmond érdemeinek elismeréséül neve a muzeum alkalmas helyén márványtáblán megörökítendő; 3) 9. sz. Troszt József pénztárnok számadásaira az 1890. évre a felmentvény megadatott s részére ugyanazon évre 100 frt jutalomdíj megszavaztatott, mely a költségvetésben kitüntetett többletből fedezendő; 4) 10. sz. az előleges költségvetés helyben hagyatott; 5) 11. sz. tisztviseleőkül további 3 évre megválasztattak az eddigiek, csupán Troszt József leköszönése folytán helyette pénztárnoknak Hilt Lajos, megyei segédszámvevő és főpénztári helyettes, kinek a pénztár egy kiküldött bizottság által már át is adatott; 6) 12. sz. a választmány eddigi tagjai további 3 évre szintén megválasztattak, s új választmányi tagok lettek: Kovacsich Gyula, megyei árvaszéki elnök és dr. Löwy Mór, főrabbi, rendes tagok.

E határozatokra vonatkozólag kérem a t. választmány további határozatát, illetőleg azok tudomásul vételét.

VIII. Végül a kiállítás alkalmával Vinga város részéről igen érdekes okmányok küldettek be, melyeknek lemásoltatását igen kívánatosnak tartanám muzeumi levéltárunk részére, s minthogy ily okmányok Délvidékünk más városaiban is kétségkívül őriztetnek, bátorodom javasolni, hogy a választmány kérje fel e városokat a birtokukban levő okmányoknak lemásoltatására és e másolatok beküldésére.

Ezzel van szerencsém jelentésemet a t. választmány becses figyelmébe ajánlani.

K. m. f.

Patzner István,
főtitkár.

A jelentés tudomásul vétetik és az adományozóknak névleg: Vizkelety Imre, tiszt. tagnak Pécssett, ki tárgyakat, érmekeket és képeket; Milleker Bódogznak Verseczen, ki tárgyakat, és könyvet, Temesvár, szab. kir. város közönségének, mely képet, Rieger N. ékszerész urnak, ki egy szekrényt, Gál Emil niczkyfalvi plebánosnak, Leyritz Árpád, temesvári mulakatosnak, Feletár Livia urnőnek Vingán, Jovin Péter malomtulajdonosnak Temesvárott, kik érmekeket, végre a magy. tud. akadémiának, mely egy könyvet ajándékozott, jegyzőkönyvi köszönet szavaztatik; a titkárság pedig utasittatik e tárgyak megfelelő elhelyezésére.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesittetik.

51 A főtitkári jelentés azon pontjára, mely meleg szavakkal emlékszik meg Rácz Athanáz, kir. tanácsos, vál. tag és Stettina Imre, rendes tag elhunytáról:

A választmány elhatározza, hogy e kettős gyászeset felett legőszintébb részvétét jegyzőkönyvileg megörökíti. Miről Patzner István, főtitkár és Hilt Lajos, társ. pénztárnok, az illetőknek a tagok sorából való törlése végett végzésileg értesitettnék.

52. A főtitkári jelentés ugyanazon pontja értelmében Kis Kálmán xubini városi aljegyző ismeretlen helyre eltávozott:

A tagok sorából törlendő.

Miről a főtitkár és Hilt Lajos, társ. pénztárnok végzésileg értesittetnek.

53. A főtitkár jelentése a Muzeum ünnepélyes megnyitásáról:

Tudomásul vétetik és az azon részt vett testületeknek és magánosoknak ismételten jegyzőkönyvi köszönet szavaztatik; továbbá elhatároztatik, hogy a megjelent helybeli testületeknek az ez alkalommal kiadott „Emlékkönyv“ egy példánya megküldessék.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesittetik.

54. A főtitkári jelentés következő pontja, mely az 1891-ik évi „Dél-magy. Kiállítás“-nak a „Museum“ épületében XVI. csoport czime alatt, külön belépti díjak mellett rendezett műrégészeti kiállítás erkölcsi és anyagi sikeréről ad számot:

Örvendetes tudomásul vétetik; a főtitkár és egyszersmind csoportbizottsági titkár beterjesztett számadására a fölmentvény megadatik; a titkárságnak úgy az ünnepélyes megnyitás, valamint a kiállítás rendezése alkalmával kifejtett munkásságáért jegyzőkönyvi köszönet, Lénárd Károly, muzeumi szolgának a kiállítás tartalma alatt fölmerült rendkívüli munkák teljesítéséért a 181 frt 48 kr. tiszta bevételi jövedelemből elismerés czimén 15 frt megszavaztatik, s az ezen összeg levonása után fenmaradt 166 frt 48 kr. tiszta jövedelemnek a pénztárba való beszállítása elrendeltetik.

Miről a titkárság, Hilt Lajos, pénztárnok és Lénárd Károly, muzeumi szolga végzésileg értesítettnek.

55. A főtitkár jelentésében indítványozza, hogy a XVI. (műrégészeti) csoport kiállítóinak különösen Temesvár-megye és Temesvár szab. kir. város közönségének jegyzőkönyvi köszönet szavaztassék s erről az illetők a jury-bizottság által megszavazott kitüntéseken kívül jegyzőkönyvileg értesíttessenek:

A választmány ezen indítványt egyhangulag elfogadja s annak végrehajtásával a főtitkárt megbizza. Miről a főtitkár s általa az összes kiállítók végzésileg értesítettnek.

56. Vlasics Nikodém, vukovári (Szerém m.) lakos levele, melyben a társulatnak őskori csontleleteket ajánl megvételre:

Tudomásul vétetik, egyelőre azonban a választmány ilynemű tárgyak vétel útján való beszerzését ajánlatosnak nem tartja, hanem az ily célra rendelkezésére álló összeget inkább a saját vidékünkön felmerülő leletek megvételére kívánja fordítani. Miről a főtitkár s általa nevezett Vlasics Nikodém végzésileg értesítettnek.

57. Főtitkár 7. sz. alatt jelenti, hogy Temesvár szab. kir. város közönsége f. é. szept. hó 24-éről kelt 15.623. számú átiratával a választmányi tagságról lemond:

Tudomásul vétetik.

58. A főtitkár előterjeszti a f. é. aug. hó 29-én tartott 7-ik évi rendes közgyűlésnek 4-ik, 7-ik, 9., 10., 11., 12., számú határozatait:

A választmány a 4-ik számú határozatot, mely szerint id. Ormós Zsigmond ő méltósága életfogytiglani elnöknek megválasztatott, éljenzéssel, a többi határozatokat pedig egyszerűen tudomásul veszi. A 7-ik sz. alatti határozatra, mely szerint id. Ormós Zsigmond ő méltóságának, mint a társulat megalapítójának neve, érdemei elismeréseül, a muzeumban emléktáblán

megörökítendő, — a választmány ennek végrehajtását Deschán Achill, társ. igazgató elnöklete alatt, Wimmer József vál. tag és Patzner István, főtitkára bizza.

Miről a fent nevezettek végzésileg értesítetnek,

59. Deschán Achill, társ. igazgató jelenti, hogy Wodianer Béla, orsz. gyűlési képviselő és társulati alapító tag a Muzeum részére egy értékes „Hungária“-szobor leküldését helyezte kilátásba:

A választmány e jelentést örvendetesen veszi tudomásul és nevezett alapító tagnak átiratilag köszönetet szavaz szíves adományáért.

Miről főtitkár s általa Wodianer Béla alapítótag végzésileg értesítetnek.

60. Deschán Achill, társ. igazgató indítványozza, hogy a választmány kérje meg a budapesti orsz. m. iparművészeti muzeum igazgatóságát az esetleg megvételre följánlott, de az iparművészeti muzeumban már nem szükségelt műipari tárgyaknak muzeumunk részére való megvásárlására:

A választmány az indítványt helyesléssel elfogadja és annak végrehajtását főtitkára bizza.

Miről főtitkár végzésileg értesítetik.

61. Főtitkár indítványozza, hogy a délvidéki városokat és megyéket a választmány kérje fel, hogy a birtokukban lévő okiratokat lemásoltatni és a másolatokat a muzeumi levéltár számára beküldeni szíveskedjenek:

Az indítvány elfogadtatik, annak végrehajtásával főtitkár megbizatik.

Miről a főtitkár végzésileg értesítetik.

62. Dr. Számek György, társ. titkár bemutatja Schwerer János, zombori fővármivatalnok magán numizmatikai gyűjteményének jegyzékét, mely gyűjteményt a társulatnak megvételre felajánlotta:

A választmány meggyőződván arról, hogy a jegyzékben elsorolt pénzek és érmekek legnagyobb része saját gyűjteményünkben is megvan, csak is a hiányzó példányok megvásárlására hajlandó, azért felkéri nevezett Schwerer János urat nyilatkozattételre az iránt, hogy az egyes példányokat átengedné-e; mely esetben e példányok a titkárság útján megjelöltetnének s a megjelölt példányok árjegyzéke kéretnék.

Miről a titkárság s általa Schwerer János, végzésileg értesítetnek.

63. Főtitkár jelenti, hogy Rittinger Ede verseczi lakos a kiállítás tartamára átengedett régiségi gyűjteményét ideiglenesen a muzeumban való elhelyezésre ajánlja fel mindaddig, míg vagy a társulatnak a gyűj-

temény által elfoglalt helyre, vagy a szekrényre szüksége nem lesz; vagy míg ő maga a tárgyakkal másként nem rendelkezik:

A választmány e gyűjtemények beküldéseért is különös köszönetet mondván, annak készségesen ad helyet muzeumában bármeddig.

Miről a főtitkár s általa Rittinger Ede végzésileg értesítettnek.

64. Felolvasásra került Milleker Bódog, társ. tag nagyszabású dolgozatának első része: „Délmagyarország őskori régiségleletei.“

A választmány e Délvidékünkre vonatkozólag első ilyen mű munkálatot kiváló érdeklődéssel hallgatta meg, beküldéseért a szerzőnek köszönetet szavaz, azt az „Értesítő“-ben közzé tenni határozza s az „Értesítő“-ből eszközlendő 100 példány külön lenyomatnak költségeit — az írói tiszteletdíjon kívül — fele részben elvállalja.

Miről főtitkár s általa Milleker Bódog értesítettnek.

65. A tárgysorozat kimerítve lévén Deschán Achill, társ. igazgató üdvözli Kovacsich Gyula s dr. Löwy Mór, új vál. tagokat, a választmánynak köszönetet mond s az ülést bezárja.

K. m. f.

Hitelesitem :
Deschán.

Dr. Számek György,
társ. titkár.

A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT AZ 1891. ÉVBEN.

I. A TÁRSULAT IGAZGATÁSA.

Védnök: Cserneki és tarkeői **Dessewffy Sándor**, esanádi püspök, Temesvárott.

a) Elnökség és tisztviselők.

Életfogytiglani Elnök: Id. ORMÓS ZSIGMOND, a Lipótrend közép- és a Szent-Istvánrend keresztese, főrendiházi tag, a magyar tudomány. akadémia levelező tagja stb., Temesvárott.

Igazgató: DESCHÁN ACHILL, Temesvármegye alispánja, a III. osztályú vaskorona-rend birtokosa.

Főtitkár: PATZNER ISTVÁN, esanádegyházmegyei áldozár, főgymnasiunai tanár, Temesvárott.

Titkár: dr. SZÁMEK GYÖRGY, kegy.-rendi tanár, Temesvárott.

Ügyész: dr. NIAMESSNY GYULA, ügyvéd, megyei tb. főügyész, Temesvárott.

Pénztárnok: HILT LAJOS, megyei számvevősegéd és főpenztárnoki helyettes.

b) Igazgató választmány.

a) Alapító tagokból.

Állami főreáliskola, Temesvárott.

Babusnik Ágoston, nagykereskedő, Temesvárott.

Lovag Bersuder Lajos, nagykereskedő, Temesvárott.

Derera Izrael, nagykereskedő, Temesvárott.

5 Buziási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, Temesvárott.

Zsadányi és merezyfalvi Féger Ferencz, nagybirtokos Merezyfalván.

Jeszenszky Béla, ügyvéd, Temesvárott.

Németh József, esanádi nagyprépost, felsz. püspök, Temesvárott.

Dr. Parlaghy Márton, nyug. cs. és kir. főtörzsorvos, Temesvárott.

10 Római kath. főgymnasium Temesvárott.

Temesvármegye közönsége.

b) Rendes tagokból.

Dr. Breuer Ármin, megyei főorvos, Temesvárott.

Dobó Miklós, apát-kanonok, Temesvárott.

Follimonovi Folly Emil, pápai főpap, prépost-kanonok, Temesvárott.

Kovaesich Gyula, megyei árvaszéki elnök, Temesvárott.

5 Dr. Löwy Mór, főrabbi, Temesvárott.

Mály István, kir. törvényszéki elnök, Temesvárott.

Marx Antal, kir. tanácsos, nyug. tanfelügyelő, Temesvárott.

Nagy György, kir. tanácsos, jószágigazgató, Temesvárott.

Dr. Telbisz Károly, kir. tanácsos, polgármester, a III. oszt. vaskorona-rend birtokosa, Temesvárott.

10 Steiner Ferencz, magánzó, Temesvárott.

Wimmer József, nyug. pénzügyi titkár, Temesvárott.

II. A délmagyarországi történelmi és régészeti Muzeum-Társulat tagjai.

a) Alapító tagok.

- Babusnik Ágoston, kereskedő, takarékpénztári igazgató, városi képviselő, a Ferencz-Józsefrend lovagja, és az arany koronás érdemkereszt tulajdonosa.
- Baich Milán, nagybirtokos, Szatunikon, Krassó-Szörényvármegyében.
- Báró Baics Milos, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, a vaskoronarend középkeresztese, Varadián, Temesvármegyében.
- Bay Ilona, nagybirtokos, Debreczenben.
- 5 Erdősi Bayersdorf Adolf, és Biach ezége, Bécsben, Kolowrátkör, 9. szám.
- Brankovics György, karlóczai érsek, szerb metropolita és patriarcha, Karlóczán.
- Lovag Bersuder Lajos, nagykereskedő és városi képviselő, Temesvárott.
- Gróf Bissingen Ernő, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos és országgyűlési képviselő, Szkulyán, Temesvármegyében.
- Néhai Bonnaz Sándor, esanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a vaskoronarend nagykeresztese, Temesvárott † 1889.
- 10 Néhai Dr. Coda Sándor, temesvármegyei főorvos, † 1875. december hó 27-én. Temesvárott.
- Gróf Csekonits Endre, nagybirtokos, Zsombolyán, Torontálvármegyében.
- Néhai Gróf Csekonits János, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1880. augusztus 2-án Zsombolyán.
- Derera Izrael, nagykereskedő és gyáros, Temesvárott.
- Dettai takarékpénztár, Dettán.
- 15 Néhai Dobrán János, birtokos, † 1873. december 26-án, Lukareczen, Temesvármegyében.
- Buziási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, ipar- és kereskedelmi kamarai elnök, városi képviselő, Temesvárott.
- Fehértemplom rendezett tanácsú város közönsége.
- Féger Ferencz, nagybirtokos, Merezyfalván, Temesvármegyében.
- A r. k. főgymnasium, Temesvárott.
- 20 Az állami főreáliskola, Temesvárott.
- Néhai Frankl Vilmos, nagybirtokos, Szkulyán, Temesvármegyében. † 1891.
- Néhai Fröhlich Gusztáv, birtokos és országgyűlési képviselő, Budapestén. † 1891.
- Gál József, nagybirtokos, főrendiházi tag, volt kúriai bíró, Lukareczen, Temesvármegyében.
- Néhai Gorove István, volt m. k. közlekedésügyi miniszter, v. b. t. tanácsos, a Lipótrend nagykeresztese † 1881. május 31.
- 25 Gorove János, nagybirtokos, Budapestén, Lipót-utca 16. szám.
- Gorove Konstancia, nagybirtokos, Budapestén, Lipót-utca, 16. szám.
- Néhai miskolci Gothliff Ede, kereskedő és városi képviselő, Temesvárott. † 1889.
- Görgey Gyula, nagybirtokos, Német-Remetén, Temesvármegyében.
- Néhai Dr. Haynald Lajos, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos sat., Kalocsán. † 1891.
- 30 Néhai Heinrich Nándor, nagybirtokos, Temesvárott. † 1889.
- Dr. Hollósy Gyula, tb. megyei főjegyző, nagybirtokos, Gertenyesen, Temesvárott.
- Horváth Boldizsár, v. b. t. tanácsos, volt m. k. igazságügyminiszter, orsz. képviselő, Budapestén.
- Jäger Péter, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében.
- Jeszenszky Béla, ügyvéd, nagybirtokos, Temesvárott.
- 35 Néhai gróf Karácsonyi Guidó, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1885. szeptember 15-én Buziáson.
- Néhai Králik János, borkereskedő és városi képviselő † 1884. Temesvárott.
- Králitz Béla, nyug. miniszteri tanácsos, országgyűlési képviselő, a Lipótrend vitéze, Vingán, Temesvármegyében.
- Néhai Korbonics János, † 1888. nov. 7.
- Néhai Kümmer Henrik János, I. sz. apátkanonok, kir. tanácsos, a vaskoronarend vitéze, † 1890.
- 40 Néhai Lazarovits Bazil, királyi tanácsos; nagybirtokos és volt főispán, Nagy-Szredistyén, Temesvármegyében †.
- Lazarovits Sándor, nagybirtokos, Nagy-Szredistyén, Temesvármegyében.
- Néhai Massjung József, birtokos, Fehértemplom. †.

Néhai Mihalovics József, biboros-érsek, v. b. t. tanácsos, a Lipóttrend nagykeresztese, stb., Zágrábban. † 1891.

Németh József, esanádi nagyprépost, felszentelt püspök és püspöki helyettes, Temesvárott.

45 Dr. Niamešny Gyula, I. tisztikar.

Id. Ormós Zsigmond, I. tisztikar.

Panesova törvényhatósági joggal felruházott város.

Dr. Parlaghy Márton, nyug. cs. és kir. főtörzsorvos, Temesvárott.

Néhai Sebestyén Géza, nagybirtokos Mórcazöldön, Temesvármegyében. † 1889.

50 Néhai báró Szina Simonne, szül. Gyika Ifigénia, néhai báró Szina Simon, v. b. t. tanácsos, özvegye † 1884-ben Bécsben.

Néhai Scharmann Sámuel váltóüzleti tulajdonos, † 1877. november 17. Temesvárott.

Dr. Schlauch Lőrincz, v. b. t. tanácsos, megyés püspök, a sz. Lászlótársulat elnöke, Nagyváradon.

Schleiffelder János, birtokos és városi képviselő, Temesvárott.

Schwimmer Simon, nagykereskedő, Székesfehérvárott.

55 A temesi takarékpénztár, Temesvárott.

A temesvári első takarékpénztár.

Temesvármegye közönsége.

Sz. k. Temesvár város közönsége.

Timáry Béla, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében.

60 Dr. Vargies Imre, orsz. gyűl. képviselő, nagybirtokos, Szinerszeg, Temesvármegyében.

Vinga rendezett tanácsú város közönsége.

Néhai Weisz Sándor, nagykereskedő, † 1881. október 8-án, Temesvárott.

Weltkugel Gyula, birtokos, Temes-Butyinon.

Maglódi Wodianer Béla, országgyűlési képviselő, Budapesten, Stáció-utca, 28. s.

65 Gróf Zselinszky Róbert, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, Uj-Aradon.

b) Tiszteletbeli tagok.

Fiorelli József, az olasz kir. muzeumok országos felügyelője, Rómában.

Dr. Fraknoi Vilmos, szegszárdi apát, nagyvárad kanonok, a m. t. akad. r. t. s. alelnöke, Gyulán, Békésmegyében.

Göndöcs Benedek, apátplebános, a békésmegyei régészeti közmívelődési egyesület elnöke, Gyulán, Békésmegyében.

Hampel József, egyetemi tanár, a n. m. régiség- és éremtári őre, Budapesten.

5 Pulszky Ferencz, a könyvtárak és muzeumok országos felügyelője, a m. n. muzeum igazgatója, a magy. tudós társaság tiszteleti s igazgató és több kül- és belföldi tudós társaság tagja, Budapesten.

Szilágyi Sándor, a budapesti egyetemi könyvtár igazgatója, a történelmi társulat főtájkára, s a m. t. akad. rendes tagja, Budapesten.

Torma Károly, egyetemi tanár, a m. t. akad. rendes és több kül- és belföldi tud. társ. tagja, Budapesten.

8 Vizkelety Imre, nyug. pénzügyi tanácsos, Pécsen.

c) Évdijas tagok.

a) Magyarország.

Temesvár.

Ardeleán György, városi alügyész.

Állami felsőleányiskola.

Bach Ferencz, kir. járásbíróági albiró.

Dr. Baksa Lajos, ügyvéd.

5 Dr. Berkeszi István, főreáliskolai tanár.

Dr. Berkovits Sándor, theologiai tanár.

Berky Gusztáv, kir. főreáliskolai tanár.

Bessenyei Ferencz, országgyűlési képviselő.

Parácz dr. Bécsi Gedeon, birtokos és városi kórházigazgató orvos.

10 Dr. Bieder Vilmos, orvos,

Bogma István, városi tanácsos.

Dr. Breuer Ármán, I. választmány.

Dr. Breuer Mór, ügyvéd.

- Dr. Csurgay Soma, ügyvéd.
- 15 Demkó Géza, teési birtokos.
Deschán Achill, I. tisztikar.
Dobján László, tanítóképző tanár, állami tanító.
Dobó László, megyei főügyész.
Dobó Miklós, I. választmány.
- 20 Dollenz József, csanádi apátkanonok.
Folly Emil, I. választmány.
Dr. Gettmann József, csanádi prépost-kanonok
Galiszter Antal, m. kir. pénzügyőri főbiztos.
Glasz János, nyug. megyei főlevéltárnok.
- 25 Kapitány Zsigmond, megyei árvászeki könyvvezető.
Kelety János, temesvármegyei árvászeki ülnök.
Kisfaludy Zsigmond, ügyvéd.
Klein Jakab, ipariskolai tanár.
Koltor László, mérnök.
- 30 Korniss Géza, ügyvéd.
Kovacsich Gyula, I. választmány.
Lamberg Imre, ügyvéd.
Lévay Sándor, az első magyar általános biztosítótársulat főügynöksége titkára.
Lendvai Miklós, megyei aljegyző.
- 35 Dr. Löwy Mór, I. választmány.
Marx Antal, I. választmány.
Marx Lajos, megyei árvászeki ülnök.
Mály István, I. választmány.
Dr. Meskó Béla, városi árvászeki ülnök.
- 40 Mühlbach Károly, ügyvéd.
Nagy György, I. választmány.
Nagy Lajos, temesvármegyei árvászeki főkönyvvezető.
Nagy László, sz. kir. Temesvár-városi tanácsos.
Novák Péter, földbirtokos.
- 45 Ódor Samu, nyug. megyei főszámvevő.
Patzner István, I. tisztikar.
Patzner Lajos, megyei számvevő.
Dr. Petrus József, temesvármegyei t. főügyész.
Pottyondy Ferencz, nyug. törvényszéki elnök, ügyvéd.
- 50 Dr. Reiner Géza, ügyvéd.
Reitz László, Temes-Bega-vizszabályozó társulati könyvvezető
Rotariu Pál, ügyvéd.
Schopf Antal, pénzügyi tanácsos.
Steiner Ferencz, I. választmány.
- 55 Dr. Spéth Károly, csanádi prépost-kanonok.
Stíppel Fábán, sz. k. Temesvár-városi közgyám.
Strasser Albert, a keresk. és iparkamara titkára.
Dr. Számek György, I. tisztikar.
Tárczay István, birtokos.
- 60 A „Társas-kör.”
Telbisz Imre, kir. közjegyző.
Dr. Telbisz Károly, I. választmány.
Traila György, g. kath. lelkész.
Troszt József, megyei árvászeki ülnök.
- 65 Varga Honórius, háztulajdonos.
Várnay Ernő, ügyvéd.
Weninger János, szerkesztő.
Wimmer József, ny. kir. pénzügyigazgatósági titkár.

Aradvármegye.

Buczurka Ferencz, körjegyző, Ménesen, u. p. Gyorok.
Órody Nándor, jegyző Glogovácson.
Varjassy Árpád, k. tanfelügyelő, Aradon.

Bács-Bodrogvármegye.

Bergmann Ágost, főgymnasiunai tanár, Zomborban.

Baranyavármegye.

Dragonesku Döme, m. kir. pénzügyigazgató, Pécssett.

Kossutányi Ignác, jogakadémiai tanár, Pécssett.

Malesek Gusztáv, kir. tanácsos, nyugal. m. k. kincst. jószágigazgató, Német-Bolyon.

Csanádmegye.

Szell Ákos, országgyűlési képviselő, Makó.

Csongrádvármegye.

Pálffy Ferencz, kir. tanácsos, polgármester, Szegeden.

Varga Ferencz, plebános, Kisteleken.

Fehérmegye.

Dr. Benedek Albert, főreáliskolai tanár, Székesfehérvárott.

Krassó-Szörényvármegye.

Billmann Márton, főgymnasiunai igazgató, szentszéki ülnök és a Ferencz-József-rend lovagja, Lugoson.

Boleszny Antal, plebános, Orsován.

Jakabffy Miklós, birtokos, Zaguzsényen, u. p. Karánsebes.

Vörnle György, főszolgabíró, Új-Moldován.

Mosonyvármegye.

Ivánfy Ede, kegyesrendi gymnasiunai tanár, Magyar-Ovárott.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunvármegye.

Dr. Despinits Péter, kir. táblai bíró, Budapesten.

Horváth Pius, kegyesrendi kormánysegéd, Budapesten.

Kiss József, a magyar-francia bizt.-társ. tisztje, Budapesten.

Pozsonyvármegye.

Dr. Ortway Tivadar, jogakadémiai tanár, Pozsony.

Temesvármegye.

Böhm Lenárt, polgármester, Fehértemplom.

Capdebo Ferencz, főszolgabíró, Új-Arad.

Cserny Márk, polgármester, Vinga.

Frohmán Ödön, kir. járásbíró, Vingán.

5 Góczy Máttyás, plebános, Gyarmatán.

Dr. Grosz József, plebános, Lippán.

Dr. Haymann Gusztáv, járásorvos, Fehértemplomon.

Henny Sebestyén, esperesplebános, Versecz.

Hidegkuty József, jegyző, Német-Szt.-Péter.

10 Junga Lajos, gazdatiszt, Saág.

Kabdebó Gergely, főszolgabíró, Lippán.

Kadics György, nyug. kir. járásbíró, Verseczen.

Kiss Ferencz, jegyző, Mramorák.

Dr. Kiss Lajos, ügyvéd, Vingán.

15 Mihajlovits Ferencz, birtokos, Verseczen.

Miku Emil, gör. kel. segédlelkész, Kissodán.

- Milleker Bódog, elemi néptanító, Verseczen.
Rudnai Nikoless Sándor, főispán, Versecz.
Novák István, Rékason.
20 Novakovits Emil, ügyvéd, Verseczen.
Óseckzy János, plebános, Szt.-Andráson.
Pongrácz Miklós, szolgabíró, Dettán.
Pontelly István, plebános, Szabadfalva.
Popescu Aurél jegyző, Beregszó.
25 Rácz Pál, jegyző, Monostoron, u. p. Vinga.
Sallay Jenő, jegyző, Niczkyfalván.
Schäffer József, városi főjegyző, Vinga.
Ifj. Somogyi Gyula, főszolgabíró, Fehértemplom.
Szabó Kálmán, kápt. erdész, Stanesova.
30 Szöcs Lajos, főszolgabíró, Kubin.
Ternajgó Czézár, gyógyszerész, Uj-Aradon.
Véber Ágoston, es. és k. káplán és plebános, Szakálházán.

Torontálvármegye.

- Andrássy Mihály, Nagy-Beeskereken.
Babits József, a Csekonits-uradalom jogigazgatója, Zsombolyán.
Dr. Demkó Pál, ügyvéd, országgyűlési képviselő, Nagy-Beeskereken.
Dr. Engelsz János, esperesplebános, Német-Czernyán.
5 Fleischner Samu, mérnök, Gyűlvészen, u. p. Uj-Pécs.
Kasics Károly, plebános, Nagy-Ósz.
Kayser Lajos, plebános, Kis-Zombor.
Kéler Elek, tiszteletbeli megyei főügyész, Nagy-Beeskereken.
Nédlits János, városi kapitány, Nagy-Beeskereken.
10 Dr. Plechl Szilárd, megyei főorvos, Nagy-Beeskereken.
Reinlein József, plebános, Haulikfalva.
Steinbach Antal, kir. tanácsos, tanfelügyelő, Nagy-Beeskereken.
Steingassner Kálmán, kir. főmérnök, Török-Beesen.
T o k o d y Ödön, plebános, Uj-Pécs.
15 Velosov János, jegyző, Ó-Bessenyőn.
Várnay Imre, ügyvéd, Zsombolyán.
Vozáry János, kir. törvényszéki elnök, Pancsova.
Vuchetich József, t. szolgabíró, Nagy-Kikindán.

Udvarhelymegye.

Áldor Imre, főreáliskolai tanár, Székelyudvarhely.

Zólyommegye.

Br. Radvánszky Béla, főispán, Besztercezbánya.

d) Statisztikai kimutatás a Délmagyarországi történelmi és régészeti Muzeumtársulat tagjairól.

a) Alapító tag	65
b) Tiszteletbeli tag	8

e) É v d i j a s t a g o k.

a) *Magyarországon.*

Temesvár sz. kir. város területén	68
Arad-vármegyében	3
Bács-Bodrog- "	1
Baranya- "	3
Csanád- "	1
Csongrád- "	2
Fehér- "	1
Krassó-Szörény-vármegyében	4
Mosony- "	1
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun-vármegyében	3
Pozsony-vármegyében	1
Temes- "	32
Torontál- "	18
Udvarhely- "	1
Zólyom- "	1
Összesen	215

tagja volt a társulatnak az 1891-iki évben.

